

*A*TSIMINIMAI

Ma Biographie
depuis mon enfance jusqu'en 1788,
époque où commencent mes Mémoires.

Je suis né le 25. Septembre 1765. à Guzow
campagne de mes parents située dans le pa-
-latinat de Pologne Sochaczew
à la distance de 12 lieues de Varsovie.
Mon père est un noble Oginski pala-
tin de Troki sur les bords du Niémen pendant
l'époque de ma naissance Staroste d'Asz-
-miana, porte-glaive du grand Duché
de Lithuanie et chevalier des ordres
de Pologne, avant qu'il ne se soit établi en Pologne en épousant
ma mère veuve de Potocki Staroste
de Guzow. —

Mykolas Kleopas Oginskis
(1765 09 25–1833 10 15)

Ma mère, Pauline née Com-
tesse Szembek, avait épousé en pre-
-mières noces Lubiencki qui ne vécut
que peu de temps; en secondes noces

(Potocki)

Mykolas Kleopas Oginskis

APIE LENKIJĄ IR LENKUS
NUO 1788 IKI 1815 METŲ PABAIGOS

IV TOMAS

Vilnius 2010

UDK 943.8.06/.07(093)
Og-13

MÉMOIRES DE MICHEL OGINSKI.
Sur la Pologne et les Polonais. Depuis 1788
jusqua la fin de 1815. Tome quatrième. Paris,
Chez L'editeur rue des Grands-Augustins, N° 18,
Chez Ponthieu, Libraire, Palais-Royal, Galerie
de Hois. Geneve barbezat et delarue, libraires
1826.

Iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė
Virginijus Baranauskas

Knygos išleidimą parėmė:
Lituan

ISBN 978-9955-818-09-0

© Vertimas iš prancūzų į lietuvių kalbą
Virginijaus Baranausko
© Regionų kultūrinių iniciatyvų centras

Ma Biographie

depuis mon enfance jusqu'en 1788,
époque où commencent mes Mémoires.

Je suis né le 25. Septembre 1765. à Guzow
campagne de mes parents située dans le pa-
-latinat de Rawva, district de Sochaczew
à la distance de sept mille de Varsovie.

Mon père, André Oginski pala-
-tin de Troki sur la fin de ses jours, et à
l'époque de ma naissance Staroste d'Ob-
-miana, porte-glaive du grand Duché
de Lithuanie et chevalier des ordres
de Pologne, avant quitté la Lithuanie
pour s'établir en Pologne en épousant
ma mère veuve de Potocki Staroste
de Guzow. —

Ma mère, Pauline née Com-
-tesse Szembeki, avait épousé en pre-
-mières nocés Lubieniski qui ne vécut
que peu de tems; en secondes nocés

Potocki

Potocki qui la laissa dans l'état de veuvage
au bout d'un an environ; et enfin mon
père Oginski. —

Par un hasard singulier il s'est
trouvé que le premier mari était ori-
= ginaire de la grande Pologne, le second
de la Petite Pologne, et le troisième de la
Lituanie; ce qui faisait qu'ayant eu
de chacun de ces maris un fils unique,
ma mère était souvent appelée dans la
société la mère des trois provinces, et
l'on se plaisait à raconter ~~qu'en~~
~~son~~ ^{elle} ~~parlant~~ ^{disait} de ses fils, et voulant
les distinguer, disait quelque fois; que
son fils Lubiencki l'avait informé que
son fils Potocki s'était rendu à la cam-
pagne chez son fils Oginski. (a.)

(a.) mes frères maternels étaient Felix
comte Lubiencki, et Prate Potocki. —

Ma sœur Josephine Oginska épousa en
premières nocces un Oginski (le père de
Gabriel) et en suite Lopacinski Staroste de
Mscislaw. —

Mykolas Kleopas Oginskis

ATSIMINIMAI

APIE LENKIJĄ IR LENKUS
NUO 1788 IKI 1815 METŲ PABAIGOS
IV TOMAS

TURINYS ARBA TRUMPA KETVIRTO TOMO SKYRIŲ APŽVALGA

IV tomas

VIENUOLIKTOJI KNYGA

I SKYRIUS

Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės, sekusios Napoleoną jo žygio į Rusiją metu, būklė. – Užsieniečio kariškio žinios apie žygdarbius, kuriais pasižymėjo lenkai per 1812 m. kampaniją. – Lenkų būrių išsidėstymas šios kampanijos metu. – Kunigaikščio Poniatovskio, penktojo korpuso vado, raportas Saksonijos karaliui ir generolui majorui Bertjė. – Įvairių kitų atskiriems korpusams vadovaujančių Lenkijos kariuomenės karininkų raportai. – Ištraukos iš įvairių pranešimų. – Lenkijos karalystės generalinės konfederacijos Varšuvos kunigaikštystėje pranešimas. – Rengiamas visuotinis šaukimas – Generalinės konfederacijos kreipimasis į kariuomenę.

II SKYRIUS

Imperatoriaus Aleksandro laiškas kunigaikščiui Kutuzovui. – Kariuomenė pradeda trauktis iš Maskvos. – Rusijos kariuomenės judėjimas. – Malyj-Jaroslavecio mūšis. – Viazmos mūšis. – Krasnojės mūšis. – Kėlimasis per Bereziną. – Napoleonas perduoda vadovavimą Miuratui. – Jo kelionė per Varšuvą.

III SKYRIUS

Prancūzijos kariuomenė toliau traukiasi. – Ji žygiuoja per Vilnių. – Ji keliasi per Nemuną. – Jos būklė 1813 m. sausio 1 d. – Napoleono sugrįžimas į Paryžių. – Imperatorius Aleksandras atvyksta į Vilnių. – Susitarimas tarp generolo majoro Dibičiaus ir generolo Jorko. – Miuratas perduoda kariuomenės vadovavimą kunigaikščiui Eugenijui. – Rusijos kariuomenė užima Varšuvą. – Sukuriama Didžiosios kunigaikštystės aukščiausioji taryba. – Rusijos ir Prūsijos sąjungos sutartis. – Dviejų valdovų susitikimas Vroclave. – Stokholmo sutartis. – Napoleonas palieka Paryžių. – Abiejų kariuomenių judėjimas.

IV SKYRIUS

Susitariama dėl paliaubų. – Jos pasirašomos Poišvico kaime. – Birželio 30 d. susitarimas. – Rusijos imperatorius, Austrijos imperatorius ir Prūsijos karalius susirenka Prahėje. – Reichenbacho sutartis. – Petersvaldau sutartis. – Toplico sutartis. – Vėl prasideda karo veiksmai. – Leipcigo mūšis. – Hanau mūšis. – Frankfurto deklaracija. – Sąjungininkų kariuomenės persikelia per Reiną. – Šatijono derybos. – Ketverto aljanso sutartis. – Sąjungininkai žengia per Paryžių. – Paryžiaus kapituliacija. – Imperatoriaus Aleksandro deklaracija sąjungininkų vardu. – Napoleono elgesys. – Jis atsisako sosto sau ir savo paveldėtojams. – 1814 m. balandžio 11 d. pasirašytas susitarimas. – Napoleonas atvyksta į Elbės salą.

DVYLIKTOJI KNYGA

I SKYRIUS

Varšuvos kunigaikštystės būklė. – Apgailėtina į Rusiją inkorporuotų Lenkijos provincijų būklė. – Gyventojų reikalavimas. – Šiuo klausimu parašytas laiškas Jo Didenybei imperatoriui. – Jo atsakymas iš Toplico. – Planas siųsti delegaciją į generalinį štabą. – Laiškas imperatoriui. – Grafo Tolstojaus atsakymas.

II SKYRIUS

Imperatorius grįžta į Peterburgą. – Po to sekę įvykiai. – Aukščiausias įsakymas sinodui, imperijos tarybai ir senatui. – Lenkijos provincijų deputatams suteikiama audiencija. – Imperatorius jiems perduoda maloningus pa-

guodos žodžius. – Imperatoriaus buvimo Peterburge smulkmenos. – Jis išvyksta iš sostinės į Vienos kongresą.

III SKYRIUS

Kariškiai lenkai, pasižymėję vadovaujant generolui Sokolnickiui. – Kosciuškos laiškas imperatoriui Aleksandriui. – Ranka rašytas Aleksandro atsakymas. – Lenkijos generolų ir karininkų delegacijos prašymas, pateiktas imperatoriui pasirašius Fontenblo sutartį. – Didysis kunigaikštis Konstantinas, vyriausiasis Lenkijos kariuomenės vadas. – Šiai kariuomenei reorganizuoti paskiriamas komitetas. – Šios kariuomenės sugrįžimas į Lenkiją. – Nutarimai. – Pranešimai. – Darbotvarkė.

IV SKYRIUS

Vienos kongresas. – Rusijos–Austrijos sutartis. – Rusijos–Prūsijos sutartis. – Papildoma sutartis dėl Krokuvos. – Krokuvos, laisvo miesto, konstitucija, patvirtinta ir užtikrinama minėtoje sutartyje.

IV SKYRIAUS PRIEDAI

Kunigaikščio Taleirano pristatyta nota. – Kosciuškos laiškas imperatoriui Aleksandriui. – Kosciuškos laiškas kunigaikščiui Adomui Čartoriskiui.

V SKYRIUS

Imperatoriaus Aleksandro laiškas Varšuvos senato pirmininkui. – Imperatoriaus kreipimasis į lenkus. – Lenkijos karalystės atkūrimo iškilmės. – Imperatoriaus paskirta karalystės ministerija.

VI SKYRIUS

Atvykstu į Varšuvą kaip Vilniaus gubernijos deputatas. – Asmeninė audiencija. – Su ja susijusios smulkmenos. – Vilniaus, Gardino ir Minsko deputatams paskirta audiencija. – Kalba, kurią pasakiau šių delegacijų vardu. – Imperatoriaus atsakymas. – Išvados.

PRIEDAI

Lenkijos karalystės konstitucinė chartija. – Kalba, pasakyta Jo Didenybės imperatoriaus ir karaliaus Aleksandro Lenkijos karalystės Seimo atidarymo

proga 1818 m. – Grafo Mostovskio, Lenkijos karalystės vidaus ir policijos reikalų ministro, kalba, pasakyta Seimo atidarymo proga. – Imperatoriaus ir karaliaus Nikolajaus I pranešimas. – Lenkijos karalystės senato kreipimasis į Jo Didenybę imperatorių ir karalių Nikolajų I. – Imperatoriaus Nikolajaus atsakymas. – Grafo Stepono Grabovskio, ministro stats-sekretoriaus, laiškas Jo Aukštybei kunigaikščiui Zajončekui, Lenkijos karalystės vietininkui.

MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Vienuoliktoji knyga

I SKYRIUS

Kad vėliau netektų grįžti prie įvykių, prasidėjusių Napoleonui pasitraukus iš Maskvos (apie juos kalbėsiu vėliau), pamaniau, kad šiame skyriuje reikėtų panagrinėti kai kurias detales apie lenkų kariuomenės pajėgas 1812 m., be to, apie jos kovos veiksmus – nesvarbu, ar kovėsi savarankiškai, ar kartu su sąjungininkų kariuomene.

Tiesą sakant, nepritariau nuomonei tų tėvynainių, kurie visas viltis dėjo į Napoleoną, bet kaip neatiduosi teisėtos pagarbos drąsuoliams, kuriuos įkvėpė patys kilniausi jausmai, kurie susižavėjo pažadais atkurti Lenkiją ir buvo įsitikinę, kad niekas negalės nugalėti neįveikiamo vado, paskui kurį nuėjo pilni entuziazmo ir patriotizmo? Kaip galima pamiršti vardus lenkų, žuvusių šioje paskutinėje kampanijoje, arba tuos, kurie liko gyvi, pasipuošę garbiniais randais ir nepaliovė tikėję, kad padarė viską dėl tėvynės atgimimo!

Iš tada tarnavusių tautiečių kariškių labai norėjau daugiau sužinoti apie Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės būklę. Troškau išgirsti, kur lenkai labiausiai pasižymėjo. Norėjau žinoti, kiek jų žuvo, kiek buvo sužeista, kiek pateko į nelaisvę, pagaliau, kurie iš jų sugebėjo grįžti su Napoleonu ir jo kariuomenės likučiais. Tačiau dauguma lenkų karininkų, į kuriuos kreipiausi, arba nerašė tikslių dienoraščių, arba pametė užrašus ar netgi juos sudegino.

Prisiminiau, jog generolas Dombrovskis prašė, kad po mirties visi jo *Atsiminimai* būtų perduoti Mokslo bičiulių draugijai Varšuvoje, nes juos išleidus paaiškėtų labai daug Lenkijos kariuomenės istorijos faktų, labai įdomių ir svarbių detalių apie pirmųjų lenkų legionų Italijoje kūrimą ir organizavimą bei jų vėlesnį augimą, apie tai, kokiose kampanijose jie dalyvavo. Tos detalės būtų ypač vertingos, nes Dombrovskiui pirmajam 1796 m. buvo pavesta suformuoti legionus ir jiems vadovauti, ir jis nepasitraukė iš tarnybos iki to

meto, kai lenkų kariuomenės likučiai paliko Prancūziją ir grįžo į Lenkiją.

Reikia tikėtis, kad kiti lenkai kariškiai panorės perduoti palikuonims žinias apie ginklo draugų garbę ir šlovę ir bent jau trumpai aprašys kampanijas, kuriose pasižymėjo.¹

Toks kūrinys, kuriame nebūtų kalbama apie Europos valdovų politiką, taigi, nekompromituojant nei autoriaus, nei lenkų, galėtų sukelti didžiulį susidomėjimą, nes, nepaisant kokiam kare jie kariavo ir kokiems vadams vadovaujant pademonstravo tas vertybes, kurių neužginčijo nė viena tauta, parodytų, kad jie niekada nesiklovė ambicijomis ar asmeniškais interesais, bet tik viltimi, kad pavyks apginti lenkų vardo garbę ir vieną dieną sugrįžti į tėvynę, jei Apvaizda kada nors teiks sugrąžinti ją į Europos valstybių gretas.

Taigi, negalėdamas iš tautiečių gauti žinių, kurias mielai būčiau pateikęs savo *Atsiminimuose*, buvau priverstas jų semtis iš patikimesnių šaltinių, nes nors ir vengiau smulkiai pasakoti apie karines 1812 m. kampanijas (to nebuvau numatęs savo kūrinyje), man nebūtų atleista, jei nutylėčiau apie jose dalyvavusius lenkus.

Varšuvos kunigaikštystės kariuomenę sudarė septyniolika pėstininkų pulkų po 2 400 vyrų, iš viso 42 800 vyrų. Šeši kavalerijos pulkai po 1 200 vyrų. Iš viso 19 200 vyrų. Vyslos pulkų rezervas – 800 vyrų. Naujokai, iš kurių turėjo būti formuojami trys gurguolių batalionai, – 1 200 vyrų. Gvardijos lengvoji kavalerija ir 8-asis raitųjų ietininkų pulkas – 1 200 vyrų. 5, 10 ir 11 pėstininkų pulkų ketvirtieji batalionai – 2 000 vyrų. Karinių gurguolių tarnyba – 2 300 vyrų. Du raitosios artilerijos pulkai – 1 200 vyrų. Inžinerijos, pontonininkų, pionierių, veteranų daliniai – 2 000 vyrų. Per vasarą surinkti naujokai – 5 000 vyrų. Voluinėje veikusi Kosinskio divizija – 8 000 vyrų. Iš viso 85 700 vyrų.

¹ Gerą pavyzdį jiems neseniai parodė italai. Norėdami apginti tautos garbę ir negalėdami pakęsti, kad visuose Prancūzijoje spausdinamuose *Biuletenuose* neatiduodama derama pagarba jų drąsai, kovos žygdarbiams ir daugybei aukų, kurias buvo priversti aukoti žygiuodami kartu su Napoleono kariuomene, jie išspausdino kelių kampanijų aprašymus, kuriuose lygino save su prancūzais, lenkais ir kitais Prancūzijos sąjungininkais. Tarp šių kūrinių pacituosiu ir tokį: *Gl'Italiani in Russia, Memorie d'un Ufficiale italiano per servire alla storia della Russia, della Polonia et dell'Italia nel 1812*, 4 tomai; ir *la Storia delle campagne e degli assedi degl'Italiani in Jspagna dal 1808 al 1813, preceduta da un saggio di Storia antica e moderna e di Statistica della Penisola. Opera dedicata a S.A.I. e R. l'Arciduca Giovanni d'Austria, da Cammillo Vacani*. Grafas Cezaris de Ložjė, pirmojo iš šių kūrinių autorius, dabar stengiasi išleisti antrąjį, pavadintą *Gl'Italiani in Jspagna*, 4 tomai. Abiejuose veikaluose jis nepraleidžia progos pagerbti lenkų drąsą ir patriotizmą. (Vertėjo nuomone, spausdinant itališkai, neišvengta rašybos klaidų).

1812 metų kampanijai kunigaikštystė pateikė ir joje dalyvavo tiek vyrų, priedas – dvidešimt penki tūkstančiai arklių.²

Gal ir būtų galima suabejoti šių žinių tikrumu, bet niekas negalėjo geriau žinoti, kokios didžiosios kunigaikštystės ginkluotosios pajėgos, nei Prancūzijos ambasadorius, kuris vadovavo Ministrų Tarybai ir buvo įpareigotas vykdyti visus Napoleono nurodymus, tačiau nenoriu sulaukti priekaištų, kad laikiausi tik vienos versijos, tad pridėsiu ir tuos duomenis, kuriuos pajėgiau surinkti.

1812 m. pradžioje vyriausybės įsakymu daugumoje prancūzų laikraščių buvo išspausdintas toks straipsnis:

„Varšuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenė susideda iš keturių divizijų. Yra keturiolika pėstininkų pulkų, kurių kiekviename – trys batalionai, šešiolika kavalerijos pulkų, iš jų dešimt ulonų pulkų, du husarų, keturi lengvosios kavalerijos ir vienas jungtinis artilerijos ir inžinerijos pulkas. Iš viso pėstijoje yra keturiasdešimt keturi tūkstančiai aštuoniasdešimt keturi vyrai, kavalerijoje tarnauja devyni tūkstančiai šeši šimtai. Taigi, lenkų kariuomenėje, neskaitant inžinerinių dalinių ir artilerijos, yra penkiasdešimt trys tūkstančiai šeši šimtai aštuoniasdešimt keturi vyrai. Artilerijos parke – šimtas šešiasdešimt penki pabūklai.“

1812 m. lapkričio 17 d. raporte, kurį Ministrų Taryba pasiuntė Saksonijos karaliui, yra tokios eilutės: „Kariuomenė pasipildė naujomis įgulų kuopomis ir kiekvienam pėstininkų pulkui priskirtomis artilerijos kuopomis. Suformavus po vieną naują artilerijos, pionierių, gurguolės batalionus, taip pat sustiprėjo raitoji artilerija ir darbininkų kuopa. Visi pastiprinimai – keturi tūkstančiai šeši šimtai dvidešimt trys vyrai ir keturi tūkstančiai penki šimtai aštuoniasdešimt arklių. Pasaukus trisdešimt tris tūkstančius septynis

² Savo *Ambasados Varšuvoje istorijoje* ponas de Pradas rašė, kad tai buvo labai daug, atsižvelgiant į tos šalies gyventojų skaičių ir išteklius. Dar pridūrė: „Pravažiuodamas per Varšuvą imperatorius pasiskundė, kad savo kariuomenėje nesutiko lenkų. Kai papasakojau jam apie kunigaikštystės indėlių ir nurodžiau pateiktų karių skaičių, jis nustebęs atsakė, jog nematė nė vieno. Nebūtų taip nustebęs, jei būtų panorėjęs prisiminti, kad prancūzų kariuomenės vandenyne ištirpo vienuolika pėstininkų, šeši kavalerijos, vienas artilerijos pulkai ir tikroji lenkų kariuomenė sumažėjo iki šešių pėstininkų, penkių kavalerijos ir vieno artilerijos pulkų, be to, prie Mogiliavo likusi generolo Dombrovskio vadovaujama divizija iš keturių pėstininkų pulkų. Taigi, imperatoriaus žinioje liko tik šeši lenkų kariuomenės pėstininkų, penki kavalerijos ir vienas artilerijos pulkai, patyrę nuostolių dėl forsuočių žygių, kautynėse ir dėl nepriteklių ir beturintys aštuonis tūkstančius pėstininkų ir du tūkstančius arklių.“ 85 ir paskesni puslapiai.

šimtus dvidešimt du naujokus, kariuomenę pavyko visiškai sukomplektuoti. Karo pradžioje joje tarnavo septyniasdešimt keturi tūkstančiai septyni šimtai dvidešimt du vyrai ir ji turėjo dvylika tūkstančių du šimtus aštuoniasdešimt penkis arklius, iš kurių dešimt tūkstančių aštuonis šimtus septyniasdešimt šešis šalis davė kaip savo indėlį. Tarp tų septyniasdešimt keturių tūkstančių septynių šimtų dvidešimt dviejų nėra naujokų, skirtų papildyti Vyslos legioną, taip pat tų, kuriuos Varšuvos kunigaikštystė paskyrė į gurguolių batalionus, kuriems suformuoti Varšuvoje ir Gdanske lėšų skyrė prancūzų administracija.“

Nenorėjau nieko praleisti, todėl penktojo korpuso štabe suradau duomenų apie Varšuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenės būklę 1812 m. sausio 15 dieną. Tuo metu joje tarnavo:

1 598 karininkai;
43 837 kariai.
Įgulose buvo:
168 karininkai;
3 566 kariai.
Iš viso buvo 49 169 vyrai.
Kavalerijoje tuo metu buvo:
1 447 žirgai karininkams;
13 287 žirgai kariams.
Įgulose buvo:
279 žirgai karininkams;
1 341 žirgas kariams.
Iš viso buvo 16 354 žirgai.

Per 1812 m. kampaniją kariuomenė nuolat didėjo, apie tai mini savo raporte ministrai, todėl, be abejo, galėjo išaugti iki pono de Prado minėto skaičiaus.

Noriu supažindinti su penktojo didžiosios kariuomenės korpuso būkle, remdamasis kariuomenės generalinio štabo Mogiliave 1812 m. rugpjūčio 9 d. duomenimis (beje, manau, kad būtina išsaugoti ten tarnavusių generolų ir karininkų pavardes), pridedu lentelę (šaltinis tas pats).

PENKTOJO DIDŽIOSIOS KARIUOMENĖS KORPUSO
BŪKLĖ 1812 M. RUGPJŪČIO 9 D., GENERALINIO
ŠTABO DUOMENIMIS

Penktojo didžiosios kariuomenės korpuso būklė 1812 m. rugpjūčio 9 d., generalinio štabo duomenimis							
Divizijos	Pulkai	Vadai	Iš viso tarnyboje				
			Vyrai		Žirgai		
16 divizija			Karininkai	Kariai	Karininkų	Karių	Gurguolės
Divizijos vadas	Pėstininkų 3	Plk. Zakševskis	60	2180	13	6	90
generolas	Pėstininkų 15	Plk. Miaskovskis	57	2010	13	6	81
Zajončekas							
Štabas	Pėstininkų 16	Plk. Raitųjų jėgerių	57	1706	18	6	81
Dobžykoje	4	kunigaikštis Konstantinas Čartoriskis	31	674	68	659	17
	Artilerijos ir inžinerijos	Plk. Diulfiusas	11	438	25	26	376
Iš viso 16 divizijoje			216	7008	137	703	645
17 divizija	Pėstininkų 1	Plk. Malachovskis	57	1652	12	6	87
Divizijos vadas	Pėstininkų 6	Plk. Sieravskis	57	1814	12	6	83
generolas	Pėstininkų 14	Plk. Semenovskis	33	1018	10	6	80
Dombrovskis	Pėstininkų 17	Plk. Raitųjų jėgerių	35	941	6	6	76
Štabas Stary Pobolove	Jėgerių 1	Plk. Hornovskis	16	335	42	330	12
	Raitųjų icitininkų 12	Plk. Pšebendovskis	31	590	69	572	18
	Artilerija ir inžinerija	Plk. Žyščevskis	12	452	28	26	378
Iš viso 17 divizijoje			235	6802	179	952	734
18 divizija	Pėstininkų 2	Plk. Krukov eckis	57	1757	14	6	83
Divizijos vadas	Pėstininkų 8	Plk. Stiuartas	51	1606	14	6	89
generolas	Pėstininkų 12	Plk. Kuznetsovskis	52	1421	11	5	80
Kniazevičius	Jėgerių 5	Plk. Viežbinskis	31	690	82	673	18
Štabas Pelikovičiuose	Husarų 13	Plk. Kurnatovskis	30	617	75	624	32
	Artilerija ir inžinerija	Plk. Tolinskis	12	428	24	26	370
Iš viso 18 divizijoje			233	6519	220	1340	672
Artilerijos rezervas		Plk. Gorskis	11	436	26	98	466
Artilerijos pagrindinis parkas		Bataliono vadas Kobylanskis	30	1068	60	60	1348
Pontononinkų parkas		Kapitonas Bujalskis	4	125	8	3	114
Inžinerijos parkas		Bataliono vadas Potockis	8	111	21	3	68
Transporto batalionas		Bataliono vadas Hrynevičius	14	560	16	3	1066
Iš viso 5 korpuse			751	22629	667	3156	5113

Vienas mano draugas, svetimšalis kariškis, kariavęs visą 1812 metų kampaniją ir dažnai buvęs liudininku tos drąsos, kurią vos pasitaikius progai rodė lenkai, davė man sąrašą; jame ne tik surašytos to meto lenkų kariuomenės pajėgos, bet detalizuotas ir jų paskirstymas. Apie tai vėliau.

Tas pats karininkas davė man savo rašytas pastabas apie lenkų elgesį per 1812 metų kampaniją. Pacituosiu ištrauką:

„Beveik visi svarbiausi mūšiai, kuriuose lenkai kovėsi kampanijos pradžioje, vyko karo fronto pietuose, o vadovavo lenkams Vestfalijos karalius Jeronimas. Nors kautynėse prie Mostų, Miro, Nesvyžiaus ir kitur lenkų kavalerija kovėsi lyg pamišusi, rezultatai buvo menki ir tikrai neatitiko įdėtų pastangų, nes kavaleristų visiškai nepalaikė Jeronimo pėstininkai.

Nepavykus žygiui prieš Bagrationo vadovaujamą korpusą, kavalerija per Minską patraukė į Mogiliavą, čia apsistojo ir kurį laiką laukė Napoleono įsakymų.

Pastarasis iš pradžių nusprendė palikti penktąjį korpusą pietuose, kad išvadotų Podolę ir Voluinę bei palaikytų toje provincijoje patriotizmo dvasią, tačiau lenkus didžiojoje kariuomenėje turėję pakeisti austrai nesugebėjo įvykdyti gautų įsakymų, o Napoleonas negalėjo gaišti laiko, tad paliko kariuomenės korpusus ten, kur jie ir buvo, o žygiuoti pirmyn įsakė tiems, kurie stovėjo arčiausiai priešų.

Penktasis korpusas patraukė per Mscislavą į Smolenską, Mogilieve liko tik Dombrovskio divizija.

Per Smolensko šturmą lenkai prarado daug žmonių. Ten žuvo daug karininkų, tarp jų ir šaunusis generolas Mykolas Grabovskis. Jie kovėsi rodydami neįtikėtiną drąsą. Dukart įsiveržė į miestą. Nukentėjo daug labiau nei kiti, nes pateko į baisią nenutrūkstamą artilerijos ugnį. Kai Napoleonas pasiuntė karius į Maskvą, lenkai sudarė kairįjį kariuomenės sparną ir susikovė tik prie Maskvos upės, kur savo drąsa varžėsi su kitais korpusais. Tačiau rezultatai buvo menki.

Kadangi tą dieną lenkai nukentėjo mažiau nei kiti korpusai, Napoleonas nusprendė juos prijungti prie kavalerijos, kuri turėjo persekioti didžiąją rusų kariuomenę. Lenkai šlovingai kovėsi prie Pakros ir vijosi Kutuzovą iki jo stovyklos Tarutine.

Kol buvome Maskvoje, lenkai iš penktojo korpuso rizikavo labiausiai iš visų, kentėjo daugiausiai įvairiausių nepriteklių ir vargų. Jie netgi negalėjo

pasinaudoti niekuo, ką kiti korpusai rado tame dideliame mieste. Lenkai nuolat buvo avanpostuose ir gyveno kariuomenės stovyklose, tad kiekvieną kartą, kai nutoldavo nuo stovyklos ieškodami maisto, buvo priversti kautis su įtūžusiu priešu. Tad galiausiai teko maitintis arkliona.

1812 m. spalio 17-oji labai atmintina lenkų ginklo šlovės diena. Šaunios ir drausmingos kariuomenės, vadovaujamos išmintingų vadų, dėka pavyko išvengti Miurato vadovaujamų keturių kavalerijos korpusų visiško pakrikimo. Lenkai išgelbėjo gurguoles ir artileriją, traukusias paskui tuos korpusus, kitaip jie neišvengiamai būtų patekę į Benigseno vadovaujamų rusų rankas.

Visai be poilsio, be drabužių, be batų ir kitų būtiniausių dalykų (beje, kiti korpusai galėjo jų gauti Maskvoje), vilkėdami menkais apsiaustais, dėl nuolatinio gyvenimo kariuomenės stovyklose beveik pavirtusiais skarmalais, jie pasidalijo garsaus ir nelaimingo atsitraukimo šlove ir pavojais. Jie užėmė Verėją, priartėjo prie Kalugos kelio esančio Medino ir pasiekė net Jegorevskąją. Juos beveik pamiršo toje pražūtingoje vietoje tada, kai buvo nuspręsta nesitraukti į Kalugą, o grįžti į Smolensko kelią, bet jie parodė ne tik išminties, bet ir drąsos, sugebėjo išsisukti iš sunkios padėties ir pasitraukti į Viazmą, kur šlovingai kovėsi miesto vardu pavadintose kautynėse.

Penktasis korpusas turėjo iš Smolensko žygiuoti į Mogiliavą, bet generolas Zajončekas, laikinai pavadavęs nuo žirgo nukritusį kunigaikštį Poniatovskį ir vadovavęs lenkams, gavo priešingą įsakymą ir pirmasis atvyko prie Krasnojės.

Iš Ispanijos grįžtantys Vyslos batalionai Oršoje prisijungė prie penktojo korpuso. Netrukus Berezinos kautynėse lenkai parodė drąsą, kuria visados išsiskirdavo kaudamiesi Europos pietuose. Drąsuolis Nestoras, generolas Zajončekas, buvo sužeistas tose kautynėse, jam teko amputuoti koją. Visų lenkų korpusų likučiai gruodžio 3 d. susitelkė Maladečinoje ir per Alytų patraukė į Varšuvą. Jie vieninteliai sugebėjo perkelti artileriją per Nemuną.

Visose tos kampanijos kautynėse lenkų kavalerija kėlė pasigėrėjimą. Visiems žinomas gvardijos lenkų raitųjų ietininkų pasiaukojimas Napoleonui keliantis per Nerį. Visi girdėjo apie nuostabius lenkų ulonų šeštojo ir aštuntojo pulkų žygdarbius prie Ostrovno ir Smolensko; lenkų ulonų antrojo, trečiojo, septintojo, vienuoliktojo, keturioliktojo, penkioliktojo ir šešioliktojo pulkų – prie Borodino, Vinkovo, Viazmos ir t. t.

Apgailestauju, kad negaliu prisiminti ir jums išvardyti daugybės drąsuolių vardų, nes nuo tų įvykių prabėgo trylika metų, o lenkų pavardes sunku atsiminti, tačiau nepamiršau bebaimio Radvilos ir drąsuolio Sulkovskio.

Kol penktojo ir kitų kariuomenės korpusų lenkai narsiai kovėsi visur, kur tik sutikdavo priešą, prie Bobruisko likusi Dombrovskio divizija gautas užduotis vykdė tikrai ne taip sėkmingai ir sparčiai, todėl galima abejoti, ar ji tikrai atliko gautą užduotį. Nors ir sustiprinta lietuvių dalinių, ji ilgai nesėmė veiksmų, o šaunusis jai vadovavęs generolas neparodė tokios energijos ir drąsos, kurią neabejotinai buvo įrodęs daugybę kartų.

Generolas Bronikovskis, Minsko komendantas, tikrai nepateisino pasitikėjimo, parodyto dėl jo išminties ir drąsos.

Vadovaudamas lenkų pulkams Dombrovskis ne tik sugebėjo ištaisyti savo laikiną apsileidimą, bet ir puikiai atskleidė savo nepaprastą talentą ir drąsą, prie Borisovo tilto narsiai kaudamasis su visomis Čičagovo pajėgomis. Teko nusileisti jėgų persvarai, bet pasitraukė nepaprastai tvarkingai ir tiksliai.

Tokios būtų įdomiausios detalės, kurias įstengiau surinkti apie lenkus, dalyvavusius 1812 m. Rusijos kampanijoje. Jos nelabai išsamios, bet palengvina užduotį rasti mano kūrinyje tuos puslapius, kuriuose apie tai rašiau plačiau, nes visada jaučiau didelį malonumą ir, drįsčiau pasakyti, beveik pareigą tinkamai įvertinti drąsą ir gerbtiną lenkų tautą.

LENKŲ PULKAI, 1812 M. SU DIDŽIAJA KARIUOMENE
DALYVAVĘ EKSPEDICIJOJE Į RUSIJĄ

Lenkų pulkai, 1812 metais su didžiąja kariuomene dalyvavę ekspedicijoje į Rusiją					
Divizijų generolų pavardės	Brigadų generolų pavardės	Kariuomenės korpusų, kuriems jie priklausė, numeriai	Pulkų numeriai ir pavadinimai	Batalionai	Eskadronai
Klaparedas	Chlopickis	Imperatoriaus gvardija	1, 2, 3, 4 Vyslos pulkai	12	12
Grafas Valteris	Giujo	Imperatoriaus gvardija	Lenkų raitieji ietininkai	12	3
Žirardenas	Pažolis	1 korpusas	9 raitųjų ietininkų	12	4
Zajončekas	Aksamitovskis	5 korpusas, vadovaujamas kunigaikščio Juozapo Poniatovskio	1 ir 13 pulkai	8	4
	Niemojovskis		15 ir 16	8	4
Dombrovskis	Dzievanovskis		1 ir 17	8	4
	Tolinskis		6 ir 14	8	4
Kniazevičius	Zoltovskis		2,8 ir 12, 4 raitųjų jėgerių	12	4
Kameneckis	Vaizenhofas		1 kirasyrų, 12 ulonų		
	Kunigaikštis Sulkovskis		5 jėgerių, 13 husarų	12	8
Daendelis	Hochbergo grafas	9, Viktoras	5, 7 ir 9 pulkai		
Granžanas	Bašėliu	10, Makdonaldas	5 pulkas	12	8
	Kunigaikštis Radvila		10 ir 11 pulkai	12	8
Briujeras	Ruselis	1 Nansuty kavalerijos korpusas	6 ir 8 husarų pulkai	4	8
	Ombalis			8	4
				8	8
Pažolis	Biurtas	2, Monbrenas	10 husarų	8	8
Rozneckis	Biurtas	4, Latur-Moburas	2, 3, 7, 11, 15 ir 16	8	24
Loržas	Tylmanas		14 lenkų husarų	8	4
	Kosinskis	7 korpusas	Amunicijos batalionai	6	4
	Koseckis	Minske	Lietuvių batalionai	4	4
	Konopka	Slonime	Lietuvių ulonai	4	2
				90	69

Pateikiu keletą oficialių penktojo korpuso vado generolo kunigaikščio Juozapo Poniatovskio raportų Saksonijos karaliui ar generaliniam štabui, taip pat ir kitus karinius raportus, laiškus ir duomenis, kuriuos pajėgiau surinkti.

Grafas L...“

1812 M. BIRŽELIO 20 D. RAPORTAS NAUGARDUKO STOVYKLOJE

Turiu garbės pranešti Jūsų Didenybei, kad penktasis korpusas išvyko iš Pultusko šio mėnesio 16 dieną ir patraukė pro Ružanus į Ostrolenką ir Naugarduką, kur yra įsikūręs šiuo metu, tačiau dar negavęs įsakymo dėl tolesnių veiksmų.

Atsižvelgiant į negausius krašto išteklius, ypač šiose apylinkėse, aprūpinimas prastėja diena iš dienos ir tik didžiausiomis pastangomis iki šiol pavyko susitvarkyti su tiekimu, bet šiandien jau esu priverstas kareiviams dvigubai mažinti davinį, kol bus atvežta maisto. Karinės gurguolės batalionas kariuomenei teikė neįkainojamas, nors ir nepakankamas pastangas. Beveik nuolat neturime pašaro ir jau seniai arkliai minta tik ganyklose.

Tačiau, nepaisant tokios apverktinos būklės, žirgai, kadangi jais rūpinamės ir juos saugome, dar išsilaikę neblogai ir, nors kariuomenė patiria neprieklių, ji uoliai ir atsidavusi nekantriai laukia progos pasirodyti verta Jūsų Didenybės palankumo.

Teikitės, Sir, leisti man tikėtis, jog taip bus ir toliau, ir pareikšti Jūsų Didenybei pačią nuoširdžiausią pagarbą.

Pasirašo kunigaikštis Poniatovskis.

1812 M. LIEPOS 14 D. RAPORTAS DIVIZIJOS GENERO- LUI LATUR MOBURUI APIE LIEPOS 9 IR 10 D. ĮVYKIUS

Man įsakius divizija persikėlė brasta per Nemuną aukščiau Bielicos liepos 7 d. vakare. 8 dieną ji pasiekė Naugarduką, ten gavau įsakymą ilgais maršais skubiai traukti į Nesvyžių. Pasiunčiau dvidešimt devintąją brigadą pirmą, kad žvalgytų kelią, trečioji kavalerijos brigada traukė priekyje. Dvidešimt aštuntoji brigada žygiavo tinkamu atstumu iš paskos. Auštant liepos 9 d.

netoli Piasečno pirmasis trečiojo pulko eskadronas susidūrė su kazokais. Jis susikovė, privertė kazokus trauktis ir nustūmė juos į Miro miestą. Apimtas pernelyg didelio įkarščio perėjo miestą ir už priemiesčių susikovė su tais pačiais kazokais, nors jie tuo metu buvo gavę didelių pastiprinimų. Trečiojo pulko pulkininkas Radziminskis perėjo miestą su kitais pulko padaliniais, norėdamas palaikyti pirmąjį eskadroną. Priemiesčiuose jį atakavo penki kazokų pulkai, kurių skaičius didėjo proporcingai jiems rodomam pasipriešinimui, tada, išsekintas daugybės priešų, trečiasis buvo priverstas trauktis, nes norėjo prisijungti prie dviejų dvidešimt šeštojo ir vieno penkioliktojo pulko eskadronų, vykusių jiems į pagalbą. Brigados likučiai stengėsi užimti visus priėjimus prie nedidelės pelkėtos upės, tekančios Piasečno slėnyje už vienos lė nuo Miro. Kautasi įnirtingai. Priešo nuostoliai buvo daug didesni nei dvidešimt devintojo, priešas nesugebėjo priversti mūsų trauktis, bet, pasiekus Piasečną, keletas eskadronų nuėjo klaidinga kryptimi ir tie, kurie įklimpo į purvą, buvo nukauti arba pateko į nelaisvę. Dvidešimt aštuntoji brigada pasiekė Turčą, kuris irgi buvo užtvindytas kazokų. 10 dienos rytą su divizija patraukiau į Mirną, įėjau į miestą ir ten leidau pailsėti kariams bei žirgams. Apie pietus palikome miestą ir toliau traukėme į Nesvyžių. Avangardas susidūrė su priešu Sienikove (už vieno lė nuo miesto), buvo greitai atmuštas ir nustumtas į mišką, skiriančią Sienikovą nuo Horodzicų kaimo. Sustabdžiau kariuomenę, liepiau išžvalgyti visus miškus ir užimti placdarmą pamiškėje priešais mus. Tai pavyko padaryti, nors ir nelengvai. Septintąjį raitųjų ietininkų iš dvidešimt aštuntosios brigados pasiunčiau tolyn, kita divizijos dalis liko šiapus to miško. Išžvalgius priešą paašškėjo, jog jis pernelyg stiprus, kad drįsčiau stoti į kovą, juo labiau kad turėjau instrukcijas nieko nedaryti neapgalvojus. Prieš mus stovėjo jungtinis Platovo ir Ilovaiskio kazokų korpusas, taip pat dragūnų ir husarų divizija. Priešas puikiai žinojo, kokios mano pajėgos, nes išvakarėse buvo paėmęs belaisvių, tad tikėjosi sunaikinti diviziją. Aš pasiruošiau puolimui, išžvalgiau plotą tarp Sienikovo ir jį supančių miškų bei pelkių. Vos spėjau užimti išžvalgytą plotą, kai iš visų pusių pasipylė priešas, iš patrankų apšaudė arčiausiai buvusias mūsų dalis ir akimirksniu jo lengvoji kavalerija užtvindė Sienikovo lygumą. Septintasis pulkas, buvęs kitoje miško pusėje, turėjo trauktis ir prisijungti prie divizijos. Netrukus pasirodė dragūnai ir husarai ir užvirė labai arši kova. Galų gale trečiasis ir šeštasis pulkai kiekvienas iššovė mažiausiai po keturiasdešimt salvių ir pelnė šlovę. Penkioliktasis ir septintasis kovėsi labai narsiai, ypač penkioliktasis. Antrasis ir vienuoliktasis buvo rezerve ir dengė mūsų dešinį flangą, kur reljefas mums

buvo ne toks tinkamas kautis. Priešas pasikloviė savo kiekybine persvara ir per vėlai pabandė išnaudoti vienintelį jam likusį pranašumą. Buvo beveik devinta valanda vakaro, kai iš kairės pasirodė priešų rezervas ir apsupo visus, net ir paskutinį karių ešeloną, kurį laikiau prie Sienikovo. Sujungiau visas dešinėje buvusias pajėgas – keletą įvairių pulkų būrių. Tada antrasis ir vienuoliktasis pulkai pasitraukė Mirno link. Tuo metu priešais miestą pasirodė devynioliktoji kavalerijos brigada. Jos vadas generolas Tiškevičius pasiuntė į priekį du eskadronus, jo brigadą sekusi nepilna artilerijos baterija paleido keletą pabūklų šūvių ir apramino priešų įkarštį. Visos dalys, kurios traukėsi Mirno link, susitvarkė ir atstūmė priešą iki miško, esančio greta miesto. Išbuvau mūšio lauke iki aušros. Priešas paliko mus ramybėje. Ta diena, kai šešias valandas truko pačios intensyviausios kautynės, jei turėsime galvoje didžiulį kiekybinį priešų pranašumą, įrodė priešui, kad turi reikalą su Napoleono vadovaujamais kariais. Kijevo dragūnų ir Aktyvo husarų pulkai patyrė didelių nuostolių. Divizijos generolas Palenas, pulkininkai – Adrianovas ir Ilovaiskis buvo nukauti. Mūšio lauką nuklojo kazokų kūnai: kalmukų, baškių ir totorių. Mes nepraradome nė vieno karininko: nei generolo, nei kokio kito, turinčio aukštesnį laipsnį. Visi kariai apgynė kariuomenės garbę. Kai kurie žvalgai priartėjo net iki Platovo pėstininkų. Visi pulkai turi nuo priešų karininkų nuimtų apdovanojimų, taip pat labai senoviškų drabužių ir retų ginklų, surinktų iš nukautų azijietiško pulkų kareivių. Tai blogiausi priešų kariai.

Trumpai, šeši tūkstančiai raitelių šešias valandas kovėsi su aštuoniais tūkstančiais kazokų, trimis tūkstančiais reguliariosios kavalerijos, dviem šaulių pulkais, kurie turėjo trisdešimt patrankų.

Galiu rekomenduoti Jo Didenybei tik tuos karininkus, kuriems pasitaikė proga pasižymėti. Tai generolas Turno, pulkininkai – Radziminskis, Tarnovskis, eskadronų vadai – Dvernickis, Dekūras, kapitonai – Šymanskis, Barkškis, Gliseckis, generolo Turno adjutantai – kapitonas Turno, leitenantas Lenkas.

Pasirašė Roznieckis.

1812 M. LIEPOS 15 D. RAPORTAS

Gavau žodinį Jo Ekscelencijos kavalerijos generolo anšefo įsakymą žygiuoti su pulku Romanovo link ir pabandyti užgrobti priešų gurguoles, ku-

rios, lydimos dviejų kazokų pulkų, traukė į Slucką, bei sukliudyti priešui sudeginti Romanovo, kuriame turėjau apsistoti, tiltą. Kadangi Jo Ekskscelencija generolas anšefas įsakė žygiuoti skubiai, su pulku pasukau į Romanovo kelią, patraukėme kolonomis eskadronas po eskadrono. Taip žygiavome pirmyn, nesutikome priešo iki pat Romanovo aukštumų, tik čia priešas atsiuntė pagalbą savo žvalgams ir pastarieji privertė trauktis mūsų šonus. Buvau priverstas pasiųsti jiems pastiprinimą. Daviau įsakymą pajudėti dviem antrojo eskadrono būriams, kurie turėjo sudaryti tvirtą žvalgų grandinę ir atstumti priešo žvalgas. Kariai taip ir padarė, tada ėmiausi žvalgyti priešą. Pastebėjau, kad viena iš mano kolonų traukiasi, toje kolonoje, sprendžiant iš dulkių, kurias jie kėlė, daugiausia buvo pulko gurguolės. Pasiunčiau eskadrono vadą Dembovskį su pranešimu Jo Ekskscelencijai generolui anšefui ir įsakiau savo žvalgams judėti pirmyn. Per valandą pozicijos nepasikeitė: mano žvalgams nepavyko nustumti priešo žvalgų, nes jie nuolat gaudavo pastiprinimą ir vertė mane daryti tą patį, kol galų gale visas trečiasis eskadronas prisijungė prie žvalgų. Kiti trys eskadronai buvo išsidėstę dešinėje didžiojo kelio pusėje. Matydamas, kad prie jų nuolat prisideda kitų dalinių kariai, įsakiau trečiajam ir ketvirtajam eskadronams rikiuotis į koloną už pirmojo, kad užmaskuočiau mūsų traukimąsi. Žvalgams įsakiau pereiti į puolimą ir raštu pasiunčiau raportą, kad priešojė pajėgos didesnės už mūsų. Kai eskadrono vadas Dembovskis atgabeno įsakymą nesitraukti, pasiunčiau žvalgams daugiau pastiprinimo ir išrikiavau eskadronus į vieną liniją. Tuo pat metu iš kairės ir dešinės pasirodė kazokai, kuriuos priešas, be abejo, pasiuntė iš stovyklos, buvusios už upės, ją dengė krūmai ir mes negalėjome jos matyti. Kazokai puolė prieš juos buvusį mano trečiąjį eskadroną, eskadronas stojo į kautynes ir juos atmušė. Įsakiau ketvirtajam eskadronui veržtis pirmyn, bet jis negalėjo įvykdyti įsakymo, nes pats buvo užpultas ir apsuptas. Ant kelio stovėjęs pirmasis eskadronas kovėsi ryžtingai, todėl kazokai atsitraukė, tačiau palaikomas dragūnų priešas pasiekė trečiąjį ir ketvirtąjį eskadronus ir puolė iš priekio ir iš kairės. Pirmasis eskadronas atsidūrė apsuptyje ir buvo priverstas skintis kelią per priešoję gretas. Jis skverbėsi apsuptas iš visų pusių, kol atvyko divizija. Labiausiai nukentėjo trečiasis ir ketvirtasis eskadronai – iš abiejų liko šimtas dvylika vyrų. Nuostoliai: sužeistas ir nelaisvėn paimtas majoras, nukautas štabo majoras, aštuoni nukauti arba į nelaisvę paimti karininkai, keturiasdešimt nukautų vyrų ir penkiasdešimt sužeistų, iš viso pulke nebeliko dviejų šimtų keturiasdešimties vyrų. Nedera kalbėti apie šio pulko šaunumą ir drą-

są mūšyje, nes, užpultas tokių gausių priešų pajėgų ir apsuptas iš visų pusių kiekvienas karys turėjo skintis kelią per priešų gretas.

Pasirašė pulkininkas Pšebendovskis“.

1812 M. LIEPOS 22 D. RAPORTAS GENERALINIAM ŠTABUI DUDZIČIUOSE

Sir, po mano paskutinio raporto, kurį turėjau garbės pasiųsti Jūsų Didenybei šio mėnesio 18 dieną, penktasis korpusas gavo naujų įsakymų ir patraukė į Ihumeną³ per Strozovą, Dolginovą ir Dudzičius, į kuriuos atvyko vakar, išvyksta šiandien ir toliau žygiuoja į Turecą. Vadovaujantis paskutiniaisiais Jo Ekscelencijos maršalo kunigaikščio Ekmiulio nurodymais, penktojo korpuso kavalerija, kuri laikinai buvo atskirta nuo ketvirtojo kavalerijos rezervų korpuso, vėl buvo sugrąžinta atgal, tad pastarasis korpusas ir jam vadovaujantis generolas Latur Moburas šiuo metu yra man pavaldus.

Maršalas kunigaikštis Ekmiulis traukia į Mogiliavą ir šio mėnesio 20 dieną buvo... Mes ir dabar neturime jokių tikrų duomenų, kuria kryptimi žygiuoja kunigaikštis Bagrationas, – atrodo, kad jis atsitraukė Mozyriaus link. Paskutiniaisiais duomenimis, jis, atrodo, pakeitė savo planus ir yra pasiruošęs judėti pirmojo korpuso link arba ketina traukti į Rusijos gilumą. Kai paaiškės, kuris jo ketinimas tikras, trauksiu susijungti su kunigaikščiu Ekmiuliu arba padėsiu jam manevruodamas viename iš priešų flangų arba užnugaryje.

Jaučiu pareigą pranešti Jūsų Didenybei, kad visų ginklo rūšių pulkai yra labai praretėję ir dėl ligų, ir dėl dezertyrų, tad jie vargiai beturi du trečdalius to karių skaičiaus, kuris buvo išžygiavus.

Tokių didelių nuostolių patirta dėl to, kad penktasis korpusas be poilsio žygiavo forsuotais maršais, jam keletą savaitių trūksta maisto, ypač duonos, iš dalies nuostolių patirta ir dėl prasto žmonių parinkimo, kai kunigaikštystės civilinė valdžia pašaukė naujokus. Jie buvo skubotai įtraukti į korpusą ir nebuvo ko tikėtis, kad bus pakeisti kitais. Šiandien nieko pakeisti neįmanoma, be to, prisideda atšiaurus klimatas – labai šaltos naktys po ypač didelių karščių, tad ir tai neišvengiamai sumažino korpusų pajėgumą iki tol, kol jie patyrė nuostolių susidūrę su priešu. Dabar būtina nedelsiant juos pakeisti, todėl, turėdamas tokį tikslą, manau, privalęs maldauti Jūsų Didenybės jau

³Nuo 1923 metų Červenė.

dabar teiktis įsakyti paskelbti šaukimą į kariuomenę, kad į kiekvieną pėstininkų pulką patektų maždaug po tūkstantį vyrų ir po keturis šimtus vyrų į kiekvieną kavalerijos pulką, kurie sudaro penktąjį korpusą. Būtent tokia priemonė atitinka dabarties realijas, ji neišvengiama, be to, turėsime galimybę gauti lėšų, nes Prancūzija išlaiko tik tuos karius, kurie pašaukti papildyti kuopas.

Tuo atveju, jei Jūsų Didenybė nuspręstų, kad mano pasiūlymas, kurį turėjau garbės jai pateikti, yra geras, drįstu prašyti taip pat teiktis įsakyti civilinei valdžiai tiekti kariuomenei tik stiprius ir nepriteklus galinčius iškęsti vyrus.

P. S. Nedrįstu pernelyg įkyrėti Jūsų Didenybei kartodamas, kad kariuomenė negauna algų ir neturi jokios vilties jas gauti, o jos drabužiai dažniausiai labai prastos būklės.

Pasirašė kunigaikštis Poniatovskis⁴.

1812 M. RUGPJŪČIO 10 D. RAPORTAS IŠ KARIUOMENĖS ŠTABO MOGILIAVE

Sir, turiu garbės pranešti Jūsų Didenybei, kad gavus naujus Jo Didenybės imperatoriaus įsakymus dešinysis sparnas buvo likviduotas. Jį sudarė korpusai, penktasis ir aštuntasis, kuriems vadovavo generolas kunigaikštis Abrantesas, buvo perduoti vadovauti Jo Ekscelencijai maršalui kunigaikščiui Ekmiliui, o generolo Latur Moburo ketvirtasis kavalerijos rezervo korpusas buvo pavestas man. Septintasis kartu su kunigaikščio Švarcenbergerio korpusu skirtas kautis su Rusijos pajėgomis, kurias, vadovaujamas generolo Tormansovo, ji pasiuntė prie kunigaikštystės sienų.

Iki šiol penktasis korpusas stovėjo netoli Mogiljavo, septynioliktoji divizija buvo atskirta tam, kad su ketvirtuoju kavalerijos rezervo korpusu kartu apgultų Bobruiską ir pridengtų Minską.

⁴ Netrukus, pamatęs beveik tokį patį Bertjė gautą laišką, Napoleonas 1812 metų liepos 9 dieną parašė tokį atsakymą kariuomenės štabui Vilniuje: „Pusbroliai, atsakykite kunigaikščiui Poniatovskiui, kad parodėte laišką imperatoriui, kad Jo Didenybė yra labai nepatenkintas, išgirdęs kalbas apie algą, duoną tuo metu, kai reikia persekioti priešą, kad Jo Didenybė dar labiau stebisi, nes turi labai nedaug žmonių, o imperatoriaus gvardija, atžygiavusi forsuotais maršais iš Paryžiaus į Vilnių, negauna ne tik nė pusės davinio, bet jai trūksta duonos, ji turi tik mėsos ir nemurma. Imperatoriui sunku pripažinti, kad lenkai blogi kariai ir jiems nepakanka ryžto, jei kalba apie tokius nepriteklus. Jo Didenybė tikisi, kad nebeįgirs tokių kalbų ir t. t.“ žr. Barono Feno *1812 metų rankraščių*, I tomas, 237 ir kiti puslapiai.

Šešioliktoji ir aštuonioliktoji divizijos dabar yra: pirmoji už kelių mylių nuo Šklovo, antroji – tarp šio miesto ir Mogiliavo.

Beveik visa kavalerija sutelkta kairiajame Dniepro krante ir šiuo metu keletą lję priekyje traukia prieš link.

Penktasis korpusas nuolat judėjo ir beveik niekada nebuvo kompaktiškas, tad iki šiol, nepaisant mano geriausių ketinimų, negalėjau Jūsų Didenybei paaiškinti tikslios padėties. Poilsis, kuris jam buvo suteiktas Mogiliave, palengvino mano užduotį, ir todėl šiandien skubu jai pranešti, kokia situacija susiklostė. To korpuso žmonių skaičiaus sumažėjimas yra natūrali pasekmė to, kad kariai buvo nepaprastai pervargę nuo beveik nuolatinių forsuočių žygių, per kuriuos niekada negavo daugiau nei pusės duonos davinio: davinys dažnai būdavo sumažinamas iki ketvirčio, nekalbu apie tai, jog būta dienų, kai jos visai negaudavome.

Man sunku nuolat Jo Didenybei piešti tokius paveikslus, kurie skaudžiai žeidžia jo tėvišką širdį, bet neturiu teisės slėpti nuo jo, kad nors ir kasdien kęsdami didelius nepriteklus, kariai visai negauna algos. Ponas generolas Velhorskis man rašo, kad nemato jokios vilties atsiųsti man pinigų, nes išdo valdytojas neseniai kategoriškai pareiškė, kad neturi ko duoti.

Kadangi netvarkau kunigaikštystės reikalų, nepakankamai išmanau nei kokia krašto, nei kokia išdo būklė, tad negaliu spręsti, ar išdo valdytojas gali skirti pinigų kariuomenei, bet, kad ir kaip būtų, argi įmanoma, kad išdo nieko neatsirastų per tris mėnesius, išskyrus išmokas iš Prancūzijos biudžeto, ir nebūtų surinkta jokių mokesčių. Taigi, jei būta kažkokių pajamų, o jų greičiausiai būta, kodėl tik kariuomenei nieko nekliuvo ir dar tokiu metu, kai ji ir taip kenčia daugybę nepriteklių, kai karininkas jaučia dar didesnę skurdą nei kareivis? Ar gali būti skubesnių išlaidų už tas, kurių teisėtai ir pelnytai reikia besiaukojančiųjų šalies saugumo labui?

Tik pasakydamas teisybę, kurią žino kiekvienas karys, galėsiu nuraminti užmaršties jausmą, kurį penktajam korpusui sukėlė kunigaikštystės civilinė administracija ir kuris blogai veikia karių protus ir mažina jų uolumą, tokią būtiną dabartinėje situacijoje. Esu įsitikinęs, kad tik iš Jūsų Didenybės kariai pajus teisingumą, kurio nusipelnė, todėl drįstu maldauti duoti griežtus įsakymus, kad tai, kas priklauso kariuomenei, jai būtų tiksliai sumokėta atsižvelgiant į surenkamų mokesčių dydį.

Penktojo korpuso vadas generolas
Pasirašė kunigaikštis Poniatovskis.

Kaip pasiuntinys kunigaikščio Poniatovskio pasiūstas karininkas į Drezdeną atgabeno raportą apie šlovingas penktojo kariuomenės korpuso, sudaryto iš lenkų dalinių ir vadovaujamo kunigaikščio Poniatovskio, kovas, po kurių rugpjūčio 18 d. Smolenskas pateko imperatoriaus Napoleono valdžion.

Penktasis korpusas, iš kurio paimta septynioliktoji divizija, vadovaujama generolo Dombrovskio, buvo pasiūsta kautis prie Bobruisko, po ilgalaikio žygio iš Mogiliavo per Šklovą ir Romanovą 16 dieną atvyko prie Smolensko tvirtovės, kur jį inspektavo Jo Imperatoriškoji Didenybė ir teikėsi išreikšti pasitenkinimą gera dalinių būkle.

Ankstų 17 dienos rytą generolo kunigaikščio Sulkovskio brigada, susidedanti iš lengvosios kavalerijos penktojo ir tryliktojo pulkų su raitosios artilerijos baterija, įvykdė gautą įsakymą atstumti priešo kavalerijos patrulius nuo miesto. Du aštuntojo pėstininkų pulko batalionai buvo pasiūsti į Malo Ochotskij priemiestį, trečiojo pulko dvyliktasis ir dvidešimt pirmasis batalionai – prie to paties pavadinimo miesto vartų, penkioliktasis – prie Švento Nikolajaus vartų ir antrasis – į Račukos priemiestį, įsikūrusį Dniepro pakrantėje.

Nors kliudė nelygus reljefas ir priešas, lenkų daliniai šias operacijas įvykdė labai sėkmingai. Šaunusis generolas Mykolas Grabovskis ir bataliono vadas Gavaras žuvo antrojo pulko priešakyje.

Po 1809 m. kampanijos suformuotas šešioliktasis pėstininkų pulkas, kuriam buvo duotas įsakymas palaikyti antrąjį, kaudamasis parodė ypač didelę drąsą.

Inžinerinių dalių karininkai, vadovaujami pukininko Milerio, labai sumaniai ir šaltakraujiškai atliko žvalgybą. Lenkų artilerija, komanduojama generolo Peletjė, padarė viską ne tik kaudamasi su priešo baterijomis, bet ir prie Dniepro tilto, – ji parodė didelę drąsą, tvirtybę ir sumanumą.

Kunigaikštis Poniatovskis gyrė visus generolus, karininkus ir karius, bet ypač generolus Zajončeką, Fišerį ir Kniazevičių.

Kunigaikščiui Poniatovskiui pasiūlius, Jo Didenybė davė nemažai kryžių bei auksinių ir sidabrinių ordinų ir nurodė apdovanoti tų drąsių dalinių karius. Generolas Zajončekas ir pulkininkas Krukoveckis iš antrojo pulko buvo sužeisti.

Be brigados generolo Grabovskio ir bataliono vado Gavaro, tą dieną netekome pulkininko Zakševskio iš trečiojo pulko ir eskadrono vado Potkansko, kunigaikščio Poniatovskio adjutanto. Žuvusiųjų tą dieną iš viso buvo penki šimtai vyrų, iš jų aštuoniolika karininkų. Sužeistųjų – šiek tiek dau-

giau nei septyni šimtai, iš jų keturiasdešimt devyni karininkai.
GENEROLO KUNIGAİKŠČIO PONIATOVSKIO
RAPORTAS KARIUOMENĖS ŠTABUI

Mūšio laukas, 1812 m. rugsėjo 7 d.,
dešimta valanda vakaro

Monsinjore, turiu garbės pateikti Jo Šviesiausiajai Aukštybei šios dienos ataskaitą. Penktą valandą ryto penktasis korpusas pradėjo judėti pirmyn apeidamas mišką. Pasiekėme senąjį kelią iš Smolensko į Maskvą. Žygiavome tuo keliu ir ten, kur miškas baigiasi ir parsideda lyguma, netoli Pasarevo kaimo, pastebėjome gausią priešo pėstininkų koloną. Išrikiavau bateriją – keletą 6 ir 12 svarų pabūklų ant kalvelės kairėje kelio pusėje. Iš pradžių apšaudžiau priešų koloną, mano pėstininkai sparčiai žengė pirmyn ir užėmė ne tik Pasarevo kaimą, bet ir greitai puolimu netolimą miškelį.

Vietovė buvo labai apaugusi nuo pat miškelio iki kalvos, dominuojančios lygumoje, kurioje buvo gausu priešų karių. Pasiunčiau tris batalionus išžvalgyti krūmynus, kuriuose knibždėjo rusų šaulių. Netrukus prasidėjo intensyvus susišaudymas, taip pat galinga artilerijos ugnis – viskas truko iki vidudienio. Įsakiau kalvą užimti šturmu. Po atkaklių pastangų pirmieji batalionai įvykdė įsakymą, bet, nors ir palaikomi kitų batalionų, neįstengė atsilaikyti prieš daug pranašesnes pajėgas. Mus nustūmė nuo kalvos, bet pajėgėme išsilaikyti atvašnyuose, nes buvome gavę tokį Jo Didenybės įsakymą. Mano baterijos ir toliau apšaudė kalvos viršūnę, kur priešas buvo pastatęs dvylika didelio kalibro patrankų.

Tokiose pozicijose išsilaikėme iki antros valandos po pietų, tada pastebėjau, kad centre sekasi gerai, ir vėl įsakiau šturmuoti kalvą. Kartu pasiunčiau ir kavaleriją, kuri apjojo kalvą iš kitos pusės beveik tuo pat metu kaip ir pėstininkai, ir mums pavyko ją užimti. Priešas stengėsi ją atsiimti, bet mes jį greitai atmušėme, ir pėstininkai, kavalerija ir raitoji artilerija ryžtingai persekiojo priešą daugiau nei vieną lį. Kavaleristai paleido į pėstininkus keletą salvių ir padarė jiems didelių nuostolių. Belaisvių paimta nedaug, nes kavaleristai po keleto salvių papliūpos užkapojo visus, pakliuvusius jiems po rankomis. Paėmėme tik vieną dėžę su 12 svarų sviediniais ir keletą užtaisytų sviedinių. Paimti belaisviai rytoj ryte bus išsiųsti į kariuomenės štabą. Laukdamas turiu garbės pasiųsti JŠA karininką, kuris pasitraukė iš rusų kariuo-

menės, nes, būdamas lenkas, nori tarnauti savo tėvynei. Jis gali mums suteikti labai vertingos informacijos. Iš to, ką jis man pasakojo, atrodo, kad penktasis korpusas šiandien susidūrė su Tučkovo kariuomenės korpusu, kurį sudaro Stroganovo grenadierų divizija, vadinama antrąja gvardija, Konovicino divizija, dar du rezerviniai grenadierų batalionai, du milicijos⁵ pulkai, vienas ulonų ir vienas husarų pulkai.

Tegaliu pasidžiaugti gerais rezultatais, už kuriuos turiu būti dėkingas savo generolų, karininkų drašai ir atsidavimui. Kol galėsiu JŠA pristatyti ypač pasižymėjusiųjų pavardes, privalau JŠA pristatyti generolą Sebastianį, kurio vertingi patarimai man labai padėjo planuojant kovos veiksmus, o jo ryžtingi veiksmai – kaunantis.

Rytoj turėsiu garbės įteikti JŠA raštą, kuriame tiksliai išvardysiu nuostolius, kuriuos patyrė penktasis korpusas. Priešo nuostoliai nepaprastai dideli. Tai liudija mūšio laukas ir minėto karininko pasakojimas.

Lauksiu JŠA įsakymų, turiu garbės ir t. t.

Penktojo korpuso vadas generolas

Pasirašė Juozapas, kunigaikštis Poniatovskis.

RAPORTAS IŠ PENKTOJO KARIUOMENĖS KORPUSO Voronovas, 1812 m. spalio 3 d.

Rugsėjo 29 d., dešimtą valandą ryto, penktasis korpusas, vadovaujamas Jo Aukštybės kunigaikščio Poniatovskio, gavo Jo Didenybės Neapolio karaliaus įsakymą trauktis į Čerikovo kaimą, esantį prie kelio iš Maskvos į Kalugą. Mūsų avangardas, susidedantis iš kavalerijos ir šešių raitosios artilerijos pabūklų, išžygiavo vienuoliktą valandą ryto, paskui jį netrukus patraukė ir pėstininkai.

Nužygiavę keturis varstus, kelyje, vedančiame per mišką, tesutikome šimtinę kazokų, kuriuos keturiasdešimt tryliktojo pulko husarų išsklaidė ir nusivijo. Kai pasiekėme lygumą, kurioje įsikūręs Čerikovo kaimas, iš kitos pusės supamas miško, iš visų pusių pastebėjome priešą kavaleriją, daug gausesnę nei mūsų. Ji ruošėsi pulti mūsų avangardą. Atsakydama mūsų kavalerija, įsakius generolui Lefebriui-Denuetui, žaibo greitumu išsirikiavo kautynių

⁵ Čia reikėtų suprasti *savanorių*.

tvarka į dvi linijas. Vos tik nušuoliavo mūsų raitoji artilerija, priešas puolė mūsų kavaleristus, bet dvyliktasis ulonų pulkas ir penktojo jėgerių pulko vienas eskadronas nepabūgo rusų artilerijos ugnies ir keletą kartų atmušė priešą. Šis veltui stengėsi išmušti mūsų avangardą iš pozicijų ir nustumti į mišką.

Kai mūsų pėstininkai pajudėjo iš miško, priešas pritraukė naujų pajėgų ir pėstininkų pastiprinimą, nes norėjo išsilaikyti pozicijose, kur kelias iš Maskvos į Kalugą buvo gera priedanga. Kunigaikštis Poniatovskis pastebėjo, kad dešiniajame priešo sparne esantis Čerikovo kaimas ir kairiajame – nedidelis miškelis yra stipriausios rusų pozicijos vietos, tad tučtuojau pasiuntė batalioną, kad šis užimtų kaimą, o kai priešas buvo priverstas jį palikti, tučtuojau padegė. Kitas batalionas buvo pasiųstas užimti miškelį. Kunigaikštis pasiuntė pėstininkus į didįjį mišką, išdėstė juos ir ariergarde, ir abiejuose sparnuose, o keletą patrankų – centre. Vos tik mūsų daliniai užėmė Čerikovo kaimą ir miškelį, trys priešo kavalerijos pulkai puolė artileriją, išstatytą tarp miškelių ir kaimo.

Įsakius kunigaikščiui Poniatovskiui, kunigaikštis Sulkovskis su trimis eskadronais ryžtingai ir sėkmingai puolė priešą kavaleriją ir ne tik ją visiškai nustūmė, bet ir pridarė didelių nuostolių, daugiausia – Konopolsčio pulkui. Tada priešas, nenorėdamas užleisti pozicijų ir mus išstumti iš mūsų miškų, išskleidė visas savo pajėgas. Jis keletą kartų puolė kaimą ir kiekvieną sykį su naujomis pajėgomis, bet mūsų daliniai kaskart jį atmušdavo. Priešas taip pat siuntė gausias pajėgas į miškelį. Kadangi priešą kiekybinis pranašumas nuolat didėjo (jis, beje, turėjo daug šaulių avangarde ir flanguose) ir jo kariai nebetilpo lygumoje, kunigaikštis Poniatovskis įsakė mūsų pėstininkams, palaikomiems trijų kavalerijos eskadronų, pulti priešą durtuvais. Užvirė labai aršus mūšis, žuvo apie penki šimtai vyrų, bet priešas buvo nugalėtas. Šaudymas užsitęsė iki aštuntos valandos vakaro, bet mūsų daliniai iš pamiškės nepasitraukė. Kol vyko kautynės kairiajame sparne, trys tūkstančiai priešą karių su dešimčia patrankų puolė mūsų dešinįjį sparną ir be perstojo veržėsi užėiti jam iš šono, bet drąsi Tiškevičiaus brigada dvidešimt kartų atmušė priešą, kuris, nors ir nesėkmingai, labai aktyviai puolė mūsų kavaleriją iš priekio, iš flango ir net iš nugaros. Nors jėgos buvo nelygios, brigada nepasitraukė nė per žingsnį. Atėjusi naktis ir prasidėjęs lietus nutraukė šešias valandas trukusią kovą. Mūsų daliniai išsilaikė visose užimamose pozicijose, neatidavė ir Čerikovo kaimo, kurį užimti buvo gavę įsakymą. Priešas neteko keleto tūkstančių vyrų, dar penki šimtai pateko į nelaisvę, trys šimtai iš jų buvo sužeisti

taip sunkiai, kad mirė tą pačią naktį arba kitą dieną. Mes netekome trijų žemesnio laipsnio karininkų, penkių šimtų kareivių, trys šimtai buvo sužeista.“

LAIŠKO, RAŠYTO SVISLOČIUJE (NETOLI BOBRUIŠKO)
1812 M. SPALIO 3 D., FRAGMENTAS

„Kai generolo Dombrovskio divizija, kuriai buvo liepta blokuoti Bobruiską, paliko penktąjį kariuomenės korpusą ir atvyko į Mogiliavą, generolas Dombrovskis pasiuntė generolą Dzievanovskį su brigada prieš rusų generolą Zapolskį, kuris tučtuojau pasitraukė nuo Mogiliavo Mozyriaus link. Tada generolas Dzievanovskis su septintuoju kavalerijos pulku prisijungė prie divizijos, o užnugaryje paliko pulkininką Hornovskį su pulku (septynioliktuoju pėstininkų) ir įsakė nepaleisti iš akių priešo generolo Zapolskio. Tuo pat metu Svisločiaus divizija pajudėjo pirmyn, priartėjo prie Bobruisko ir, nepaliaujamai besikaudama, žygiavo pirmyn, nustumdama priešą. Kai pasiekėme Volčyną, prie mūsų prisijungė atžygiavęs prancūzų pulkas ir vienas batalionas iš trisdešimt trečiosios lengvųjų pėstininkų divizijos, bet generolas Dombrovskis pasiuntė juos į Kislevičius, kad galutinai atkirstų rusų generolui Herteliui susisiekimą su tvirtove. Tuo metu dvi rusų karių kolonos (kiekvienoje buvo po keturis batalionus, pirmajai vadovavo pulkininkas Drejeris, o antrajai – pulkininkas Baranovas) pabandė iš Černygovo prasibrauti į Bobruiską.

Pulkininkas Hornovskis paėmė iš kapitono Bromirskio kavalerijos patulį, nes ketino išžvalgyti priešą. Rochačeve buvo aptiktas priešo būrys, jį išblaškė ir sutriuškino, į nelaisvę pateko šešiasdešimt karių. Kai generolas Dombrovskis sužinojo, kad rusų generolas Hertelis su visomis pajėgomis traukia prieš mūsų diviziją, pasiuntė drąsųjį pulkininką Malachovskį su pirmuoju pėstininkų pulku pas pulkininką Hornovskį ir įsakė sulaukyti priešo kolonas.

Pulkininkas Malachovskis, vadovaudamas pirmajam ir septynioliktajam pėstininkų bei penkioliktajam kavalerijos pulkam, pirmiausia prie Kazimierovkos išblaškė ir sunaikino pulkininko Drejerio koloną, o pats pulkininkas buvo mirtinai sužeistas; paskui pulkininkas Malachovskis patraukė prieš Baranovo koloną. Pulkininką Hornovskį su aštuoniomis kuopomis ir vadą Fontaną su dviem pasiuntė dengti kelią. Jam pavyko tokiu pat būdu išblaškyti pulkininko Baranovo koloną, atmušti visą jo gurguolę ir dideles vaistų atsargas, paimti tris šimtus belaisvių ir sugrūsti į vandenį daug karių, kur jie

nuskendo. Šiame mūšyje buvo sužeistas kapitonas Venzykas, leitenantai Fontana ir Leščinskis parodė didelę drąsą. Generolas Dzievanovskis persekiojo kolonų likučius ir paėmė juos į nelaisvę. Tada rusų generolas Hertelis pasitraukė į Gluską.

Generolas Dombrovskis, pastebėjęs, kad generolas Hertelis nori pasiekti Bobruiską, įsakė majorui Hersanui, prancūzų pulko, turinčio tris tūkstančius vyrų, vadui, sulaikyti generolą Hertelį. Pulkas puolė priešą už dviejų mylių nuo Volčyno, kovėsi su juo nuo trečios valandos po pietų iki dešimtos valandos vakaro ir, palaikomas trijų šimtų mūsiškių, vadovaujamų kapitono Paradovskio iš Malachovskio pulko, privertė jį trauktis į Gluską. Be didelio skaičiaus nukautųjų, buvo sužeisti aštuoni šimtai priešų karių, jie buvo nugabenti į Gluską.

Generolas Dombrovskis manė, kad generolas Hertelis, nesugebėjęs prasibrauti į Bobruiską, atsitrauks ir pasuks į Minską, tad paliko ariergarde pulkininką Hornovskį, įsakęs jam stebėti priešą Mogiliavo pusėje, o pats sutraukė pulkininko Malachovskio pajėgas ir užėmė tvirtas pozicijas prie Svisločiaus, iš kur į visas puses siuntinėjo kavaleristų būrius ir žvalgus, o šie kasdien parsivarydavo belaisvių su ginklais ir žirgais.

Rugsėjo 22 d. gavome žinią, kad paimta Maskva. Naujieną atgabeno generolas Pakošas. Rytojaus dieną buvo laikomos iškilmingos Mišios, aidint artilerijos salvėms sugiedota *Te Deum*. Išrikiuoti buvo visi daliniai.

Nuo tos dienos nieko svarbaus neįvyko, tik eskadrono vadas Psiarskis iš penkioliktojo kavalerijos pulko paėmė į nelaisvę priešų policijos kapitoną ir tris asesorius, kurie buvo pasiūsti iš Bobruisko aprūpinti sandėlius. Išklausinėjęs apie padėtį tvirtovėje, generolas anšefas liepė išduoti jiems leidimus ir pasakė, kad, jei dar kartą sugaus juos už tvirtovės sienų, nuteis mirties bausme. Paskui paleido. Be to, parašė priešų vadui generolui Ignatjevui ir pareiškė, kad galima būti drąsiam ir nesant žiauriam, nes toks buvo generolas Hertelis savo valdiniam.

Kavalerijos kapitonas Raduškovskis iš septintojo kavalerijos pulko taip smarkiai sugrūdo kazokus į pelkę, kad kai kurie jų nuskendo, nemažai jų buvo nukauta, o keletas paimta į nelaisvę. Pulkininkas leitenantas Liuksas iš septynioliktojo pėstininkų pulko panašiai padarė su kitu kazokų daliniu. Du antrojo kavalerijos pulko būriai – vienas vadovaujamas leitenanto Kosinskio, kitas – leitenanto Dobinskio – Bžozos kaime susidūrė su maždaug dviem šimtais kazokų: vienus iškapojo, kitus paėmė į nelaisvę, išskyrus keletą, kurie skubiai nušuoliavo į pelkes. Perjokus Švaidenbergo kalvas buvo nukautas kapi-

tonas Čarkosulovas, garsus kazokas partizanas. Prie jo buvo rasti ordinais, prie jo karių – medaliai. Jo mirtis kazokams sukėlė daug išgąščio ir skausmo.“

Užėmus Smolenską Napoleonas išdalino aštuoniasdešimt devynis Garbės Legiono ordinus lenkų kariuomenės korpusams. Šio ordino karininkais tapo penktojo korpuso, vadovaujamo kunigaikščio Poniatovskio, štabo viršininkas divizijos generolas Tišeris, brigadų generolai – Tiškevičius ir kunigaikštis Sulkovskis, pulkininkas Krukoveckis. Riterio kryžius teko pulkininkui kunigaikščiui Konstantinui Čartoriskiiui, antrajam konfederacijos maršalkos sūnui, majorui Maksimilianui Fredro, pulkininkui Gabrieliui žyščevskiiui ir kitiems pasižymėjusiems lenkams.

DAR KELETAS PRANEŠIMŲ FRAGMENTŲ

„Šlovingose didžiai kariuomenei kautynėse prie Vitebsko ir Polocko sunkiai sužeistas brigados generolas Niemojovskis, sužeisti, bet lengvai, pulkininkai – kunigaikštis Dominykas Radvila ir Uminskis, vadai – Oborskis ir Osipovskis. Napoleonas paskyrė kunigaikštį Mykolą Radvilą brigados generolu ir įteikė jam Garbės Legiono kryžių.“

„Divizijos generolas Dombrovskis labai smarkiai puolė Bobruisko tvirtovę. Jo avanpostai sumušė ir privertė bėgti rusų karių, o jų likučius – atitraukti. Bataliono vadas Malinovskis ir kapitonas Leduchovskis iš keturioliktojo pėstininkų pulko, taip pat inžinerijos dalinių kapitonas Prazinskis ypač pasižymėjo drąsa ir sumanumu. Daug lenkų karių, sužeistų prie Smolensko, jau sveiksta, tarp jų divizijos generolas Zajončekas, pulkininkai – Krukoveckis ir Miaskovskis.“

„1812 m. lapkričio 3, 4 ir 5 d. vyko smarkūs mūšiai tarp generolo Kosinskio divizijos būrių ir rusų kariuomenės būrių išilgai Bugo pakrančių ir už upės, tarp Dubienkos ir Vladimiro. Šiose kovose priešas, nors buvo gerokai pranašesnis žmonių skaičiumi ir artilerija, neteko mažiausiai keturių šimtų vyrų – nukautų ir sužeistų, šimtas pateko į nelaisvę, buvo paimta gurguolės, žirgai, ginklai, šoviniai, kuprinės, bandos raguočių ir smulkesnių gyvulių. Mes praradome vieną karininką ir penkiasdešimt vyrų, puskarininkių ir eilinių, vienas karininkas ir trisdešimt karių buvo sužeista. Mūsų pabūklai iššo-

vė du šimtus dvidešimt šūvių, o rusų – ne mažiau kaip tūkstantį. Trumpai, mūsų kariams vadovavo sumanus ir drąsus vadas, kuris pelnė šlovę šiose kautynėse, tokie pat buvo kiti įvairius laipsnius turėję karininkai, puskarininkiai ir kariai. Mūsų dalinių kariniai veiksmai buvo puikūs ir pelnė jiems šlovę. Šimto vyrų Krokuvos gvardijos kuopa anksčiau buvo patekusi į nelaisvę prie Krylovo. Šimto dvidešimties vyrų ginkluota palyda juos varė į Vladimirą šalies gilumoje. Išgirdę kanonadą kariai nusprendė, kad dabar pasitaikė palanki proga išsilaisvinti. Jie puolė palydą, užmušė maždaug penkiasdešimt vyrų, likusius išvaikė ir pasitraukė į Galiciją, kur buvo maloniai sutikti. Maždaug šešiasdešimt tos drąsios kuopos vyrų jau prisijungė prie savo divizijos, kitų laukiama netrukus atvykstant.⁶

„Mobilūs daliniai, vadovaujami brigados generolo Kropinskio, gavo žinią, kad generolas Reinjė sutriuškino priešo diviziją, vadovaujamą generolo Zakeno, kuris per Rovną traukėsi į Voluinę, persikėlė per Bugą Bresto ir Vlodavos apylinkėse, ėmė persekioti išsibarsčiusius tos divizijos priešo būrius ir paėmė daugiau nei penkis šimtus belaisvių rusų bei sugrįžo į kunigaikštystę nepatyręs jokių nuostolių.“

„Tarp generolų ir karininkų, pelniusių didžiausią šlovę, tiek mano neskaitytuose raportuose, tiek pranešimuose, dažniausiai randi Dombrovskio, Chlopickio, Sokolnickio, Krukoveckio, Paškovskio, Malachovskio, Sieravskio ir daugelio kitų pavardes.“

Štai dar vienas straipsnis, kuriame rašoma apie paskutines priemones Varšuvos kunigaikštystėje, kad būtų sustiprinta jos karinė galia ir organizuojama šauktinių kariuomenė:

VARŠUVA, 1812 METŲ GRUODŽIO 20 DIENA

Prieš keletą mėnesių buvo pasiūlytos priemonės, kad būtų galima geriau organizuoti tėvynės gynimą. Dabar atsirado naujų siūlymų ir jie bus įgyvendinti.

⁶1812 metų gruodžio 14 dieną Napoleonas, norėdamas atsidėkoti divizijos generolui Amilkarui Kosinskiui, paskelbė jį Lenkijos karinio ordino komandoru.

Nors į kariuomenę atvyksta dvidešimt penki tūkstančiai naujokų, įsakyta pašaukti trisdešimt tūkstančių šalies gynėjų. Jau apginkluota dešimt tūkstančių vyrų. Kiekvienas pavietas duoda dešimt žandarų – taigi, šimtas pavietų atsiųs tūkstantį tinkamai ginkluotų raitelių.

Ministrų Taryba neseniai, šio mėnesio 20 dieną, įsakė, kad penkiasdešimt sodybų pristatytų tinkamai parengtą raitelį. Tokia lengvoji kavalerija, kurią galima palyginti su kazokais, per vieną mėnesį bus parengta apsaugoti didžiosios kariuomenės laikinus karių būstus, taip pat sienas nuo nedidelių priešų dalinių anpuolių. Šaukimo, kuris surinks apie dvylika-penkiolika tūkstančių raitelių, sėkmė garantuota, nes žirgais, ekipuote ir ginklais galima pasirūpinti vietoje.

Priemonės, padiktuotos didžiosios kunigaikštystės vyriausybės atsargumo ir ištikimybės, dar buvo nepakankamos, nes tėvynės meilė ir neapykanta Lenkijos priešams reikalauja daugiau. Konfederacija pildo tautos, kuriai atstovauja, valią, tad išspausdino atsišaukimą, kilminguosius kviesdama prie ginklo. Ji davė ginkluotiems bajorams vadus, kuriais tauta visiškai pasitikėjo, nes jie išrinkti iš tų, kurie visada aukojo savo kraują ir gyvybę didiesiems tėvynės interesams.

Frydrichas Augustas ir t. t.

MINISTRŲ TARYBA, REMIANTIS ĮGALIOJIMAIS, SU- TEIKTAIS 1812 M. GEGUŽĖS 22 D. DEKRETU, PAREIŠKIA:

Rusų kavalerija grasina vėl įsiveržti šiaurės kunigaikštystės sienų. Atsižvelgdama į netikėtai susiklosčiusias naujas aplinkybes, dėl kurių reikia imtis efektyvių ir nepaprastų veiksmų, be to, norėdama apginti šalį nuo gresiančio pavojaus ir sustiprinti šalies gynybą, Taryba nutaria:

I. Iš penkiasdešimties sodybų imamas vienas raitelis, jis turi būti tinkamai aprengtas, ginkluotas ir turėti tvirtą, sveiką arklį. Jis privalo atvykti į departamento centrą iki 1813 m. sausio 10 d. ir prisistatyti karo komendanto, kurį skiria karo ministras, žinion.

II. Žmogus ir arklis turi būti aprūpinti tokiais ginklais ir apranga:

Kardas, penkių uolekčių⁷ ilgio ietis geležiniu antgaliu ir su tvirtinimo

⁷ 1 uolektis lygus maždaug 66–71 cm.

diržu, pistoletas, apsiaustas gobtuvu, gelumbinės kelnės, apsiaustas arba avikailio kailiniai, pora batų, dveji marškiniai, kepurė, šovininė, kariškas arba paprastas balnas, arklio pakinktai iš nebalintos odos, brizgilas, rimbas, du odiniai diržai, drobinis maišas avižoms, virvė.

III. Vyro ir žirgo išlaikymo išlaidos paskirstomos valsčiams, dvarininkams pagal jų išgales.

IV. Be drabužių ir ginklų, valsčiai už kiekvieną raitelį turės perduoti departamento komendantui 13 auksinų mokestį.

V. Raiteliai bus parinkti valsčiuose iš laisvų žmonių, jei įmanoma, nevedę, nuo aštuoniolikos iki keturiasdešimties metų, seniūnai atrinks juos traukdami burtus.

VI. Raiteliams atvykus, departamento komendantas savo ruožtu įteiks seniūnams pakvitavimą, vizuotą prefekto, garantuojančio du šimtus penkiasdešimt auksinų kaip atlygį už žirgą, drabužius ir ginklus, – ta suma bus išmokėta vėliau iš visuomenės surinktų lėšų.

VII. Komendanto tarnybon priimtas raitelis kaip kariškis turės teisę į maisto davinį ir pašarą.

VIII. Kavalerija, surinkta departamentų centruose, komendanto bus padalyta į pulkus, eskadronus ir kuopas. Raitelius apmokys karininkai, paskirti karo ministro, ir jie liks toje vietoje tiek, kiek reikės.

IX. Garantuojama, kad vėliau bus išmokėtos kompensacijos raiteliams, kurie parodys ypatingą drąsą arba labai gerai elgsis.

Visuomenei bus paskelbti už didžiausią kiekį sklandžiai, kiek įmanoma pačiu trumpiausiu laiku pristatytus raitelius vyriausybės dėkingumą pelniusių departamentų, pavietų valsčių pavadinimai, taip pat dvarininkų pavardės.

Šio *Sprendimo* vykdymas patikėtas vidaus ir karo reikalų ministrams.

Nuspręsta 1812 m. gruodžio 20 d. pasėdyje.

Pasirašo Stanislovas Potockis, pirmininkas

Stanislovas Batovskis, generalinis sekretorius

Kopijos tikrumą tvirtina Ministrų Tarybos sekretorius

Grafas Stanislovas Grabovskis.

ATSIŠAUKIMAS

Lenkijos karalystės generalinė konfederacija

Lenkai, neseniai prašėme iš jūsų aukų, kurios gali pasirodyti jums neįmanomos kitiems. Šiandien jų nepakanka. Bet jūs prisiekėte mirti arba atkurti karalystę, kurią jėga neteisingi tironai išplėšė iš jūsų. Kaip ir mes, jūs jaučiate, kad, kol mūsų gyslomis tekės nors lašas lenkiško kraujo, mes nebūsime padarę tėvynei visko, ką privalėjome padaryti. Nenumatyti dalykai reikalauja naujų mūsų pastangų. Tėvynei iškilęs pavojus, tautos garbė, pareiga, mūsų priesaikos tuo neleidžia abejoti. Piliečiai, prie ginklų! Jus šaukia tėvyne: kalbame apie tai, ką turime brangiausio, – apie tėvynę, kurią nori iš mūsų pagrobti, apie mūsų gyvenimą, apie mūsų palikuonių likimą. Būtent šiandien įgimta jūsų drąsa turi tapti mūsų sienų, kurioms grasina neteisus agresorius, įtvirtinimais. Būkite tokie pat drąsūs, kaip mūsų šaunieji kariai, jūsų moralinis tvirtumas tepaskatina juos laukti laiko, kai pasirodys tėvynės išlaisvintojas, tam, kad, stovėdamas pergalingos kariuomenės priekyje, atgautų tai, ką atėmė žiaurūs laikai, nors įžvalgumo išlaisvintojui netrūko. Piliečiai, prie ginklų! Jums negali būti nesuprantamas toks kvietimas, jūsų protėviai jį girdėjo daugybę kartų. Jie daugybę kartų aukojo tėvynei savo turta, savo kraują ir savo gyvybes! Jūs susieti bendrais ryšiais – seniausių papročių, geriausių ir švenčiausių įstatymų. Atėjo laikas sumokėti skolą, kurią įstatymas privertė jus pasirašyti. Drąsūs daugybės didvyrių palikuonys! Būkite verti savo protėvių, įrodykite pasauliui, kad, paveldėję jų nuopelnus, galėsite atlikti ne mažiau šlovingus darbus. Kelkitės, kilnūs Čarnieckio palikuonys, ir pasistenkite, kad pradėti darbai, galintys apginti mūsų religiją, monarchą ir tautos teises, taptų Lenkijos išsigelbėjimu, kaip kažkada Tyšovcai! Kelkitės, Lanckoronos ir Čenstachavos didvyriai, prisiminkite tuos laikus, kai neturėjome elitinių karių ir išmankštintos kariuomenės, kai susirinkdavo paprasti, patriotizmu degantys bajorai ir, laikydamiesi griežtos disciplinos, kompensuodavo karo meno žinių trūkumą, atsargumu ir išmintimi – manevravimo kovos lauke įgūdžius, taktikos išmanymo stoką – beatodairiška drąsa. Prisiminkime tuos laikus, kai kariai bajorai, pirmą kartą paėmę į rankas ginklą, stodavo į mūšį ir dažnai nugalėdavo tą patį priešą, kuris grasina mūsų šaliai. Duodame jums vadą – generolą kunigaikštį Poniatovskį, kariuomenės gene-

rolą anšefą, karį, kurio vien vardas sukelia mūsų širdyse jausmus, kuriuos visada sukeldavo prisiminimai apie didvyrius, labiausiai išgarsinčius Lenkiją. Dedame į jį visas viltis ir, kaip kažkada tėvynė pačiais kritiškiausiais momentais be baimės patikėdavo savo likimą piliečiams, kurių uolumu ir drąsa jį neabejodavo, mes patikime jo patriotizmui, drąsai, talentui tėvynės sienų gynimą, mūsų pačių ir mūsų turto saugumą. Iš tiesų, kas turi daugiau teisių būti pavyzdžiu Lenkijos bajorams, nei tas, kuris visą tautą apgaubė šlove, kuria spinduliavo pats? Jo pavaduotoju skiriame generolą kunigaikštį Eustachijų Sangušką, kuris per tris ankstesnes kampanijas parodė nepaprastą drąsą, kurio patriotizmas, tekę sunkiausi išbandymai kelia visuotinį pasitikėjimą. Kelkitės, stokite po vaivadijų ir pavietų maršalkų vėliavomis, bet išlaikykite tvarką ir drausmę, gerbkite mūsų šiandien viešai deklaruojamas nuostatas. Jūsų darbai suteiks jums šlovę, kuri lenkams brangesnė už didžiausius turtus, ir duos teisę į atlygį. Jūsų laukia garbingiausi apdovanojimai, dėkinga tėvynė apipils jus dovanomis. Vasaros pradžioje grįšite į savo šeimas ir imsitės taikių kaimo darbų. Įsipareigojame tėvynės vardu ir jos vardu šiandien prašome pagalbos. Paskubėkite stoti po vėliavomis, kurias privalote gerbti rodydami drąsą, drausmę ir patriotizmą. Parodykite nustebusiai Europai, kad tie, kurie praliejo tiek daug kraujo dėl Lenkijos, pasiruošę pralieti jo dar daugiau.

ŠAUKTINIŲ KARIUOMENĖS ORGANIZAVIMO TVARKA

Lenkijos karalystės generalinė konfederacija, perspėta Ministrų Tarybos apie gresiantį tėvynei pavojų, vadovaudamasi įgaliojimais, suteiktais minėtos konfederacijos akto 2 ir 10 straipsniais, skelbia šauktinių kariuomenės šaukimą ir nustato tokią tvarką:

1. Kiekvienas, nesvarbu, kuriame pavieta gyvenantis, turintis žemės bajoras, įrašytas į piliečių sąrašą, įpareigojamas joti į karą arba atsiųsti jį pakeisiantį žmogų.

2. 1 straipsnis įpareigoja ir kiekvieną turintį turto gyventoją, net jei pastarasis nėra kilmingas, kiekvieną ūkininką, laikinai valdantį arba besinuomojantį bajoro ar valstybės žemę, nepaisant sutarties sąlygų.

3. Į šauktinių kariuomenę neprivalo stoti tik tarnaujantys kariuomenėje; kiti, nesvarbu, koks jų amžius ar pareigos, negali būti atleisti nuo šios prievolės.

4. Tie, kurie stos po tėvynės vėliavomis, nėra įpareigojami vilkėti kariuomenės statuto numatytą uniformą, turėti tokius ginklus arba žirgus. Jiems leidžiama rengtis ir apsirūpinti pagal galimybes, bet privalo turėti nors ietis.

5. Tie, kurie atsiųs juos pavaduojančius, privalo pastariesiems duoti sveikus ir tvirtus arklius, nesvarbu, koks jų amžius ir dydis, apginkluoti taip, kaip nurodyta ankstesniame straipsnyje, ir aprenkti, kad šie galėtų apsisaugoti nuo šalčio likusią žiemos dalį.

6. Pagal mūsų protėvių paprotį šauktinių kariuomenės generolą anšefą kunigaikštį Juozapą Poniatovskį skiriame Varšuvos kunigaikštystės karo ministru, vyriausiuoju Lenkijos ginkluotųjų pajėgų vadu, ir t. t. Tokia dėkingumo išraiška, į kurią jis daugybę kartų įgijo teisę pačiomis sudėtingiausiomis aplinkybėmis, yra jam skolingos tautos padėka, kurią norime parodyti visai Europai, o jį patį įtikinti, kad visiškai pasitikime jo talentu, atsidavimu ir patriotizmu. Tačiau, atsižvelgdami į tai, kad jam jau dabar tenka daug ir sudėtingų darbų, skiriame pavaduotoju kunigaikštį Eustachijų Sangušką ir suteikiame jam vicegenerolo anšefo laipsnį.

7. Šauktinių kariuomenės vyriausiasis vadas generolas galės įsakinėti visiems tos kariuomenės junginiams ir jam pavaldžiai reguliariajai kariuomenei. Vicegenerolas anšefas pakeis jį visada, kai šis negalės vadovauti pats; abu jie tarsis su generaline konfederacija visais klausimais dėl šauktinių kariuomenės organizavimo ir jos veiksmų.

8. Skiriame generalinės konfederacijos įsakymu ir jai globojant surinktos šauktinių kariuomenės maršalkas, jų pavardės skelbiamos toliau. Tai žmonės, labiausiai pelnę mūsų ir tautos pasitikėjimą:

Varšuvos departamentui skiriamas ponas Antanas Grabienskis, minėto departamento pirmos instancijos civilinio teismo pirmininkas.

Krokuvos departamentui skiriamas ponas Aleksandras Valevskis, Krokuvos pavieto atstovas Seime.

Poznanės departamentui skiriamas ponas Viktoras Šoldrskis, Varšuvos kunigaikštystės apeliacinio teismo teisėjas.

Kališo departamentui skiriamas generolas Povilas Skoževskis.

Radomo departamentui skiriamas ponas Onufrijus Popielas, Radomo pavieto atstovas Seime.

Brombergo departamentui skiriamas ponas Augustinas Slubickis, Varšuvos kunigaikštystės pajamų ir išdo komisijos patarėjas.

Liublino departamentui skiriamas ponas Radziminskis, departamento prefektūros patarėjas.

Plocko departamentui skiriamas ponas Mikalojus Glinka, buvęs minėtos vaivadijos šambelionas.

Lomžos departamentui skiriamas ponas Tomas Orsetis.

Siedlcų departamentui skiriamas ponas Jonas Niemira, Siedlcų pavieto atstovas.

9. Kad paspartintų šauktinių kariuomenės surinkimą ir jo organizavimą, generolas anšefas paskirs eskadronų ir kitus karininkus, kurių skaičius priklausys nuo susiklosčiusių aplinkybių – apie jas nuolat privalės informuoti maršalkos.

10. Maršalkos tiesiogiai privalo vykdyti vyriausiojo vado – generolo anšefo įsakymus.

11. Generolui anšefui įsakius, maršalkos tuojau pat privalo atvykti į tas savo apskričių vietas, kurias nuspręš esant geriausias greitai susirinkti šauktinių kariuomenei, o į tas, į kurias negalės nuvykti patys, pasiųs eskadronų vadus arba kitus karininkus, kurie privalo nuolat būti su kariais ir padėti vykdyti pareigas.

12. Maršalkos, eskadronų vadai ir kiti karininkai visais atvejais privalės tartis su vietos valdžia ir turi teisę reikalauti iš pastarosios bet kokios pagalbos, tačiau neturi vietinės valdžios teisių.

13. Bet kokia vietinė valdžia, generolui anšefui įsakius, privalės suteikti būstą ir parūpinti maisto šauktinių kariuomenės kariams, taip pat visomis išgalėmis padėti maršalkoms, eskadronų vadams ir kitiems karininkams.

14. Visą tarnybos laiką maršalkos turės brigados generolų laipsnius, eskadronų vadai bus prilyginti kariuomenės eskadronų vadams, o jų leitenantai – kapitonams. Visi turės nešioti generolo anšefo nurodytus skiriamuosius ženklus. Tačiau tie laipsniai nesuteiks jiems teisės vadovauti reguliariosios kariuomenės daliniams: susijungus ginkluotosioms pajėgoms, įsakinės reguliariosios kariuomenės karininkai.

15. Nors senieji lenkų įstatymai ir papročiai dėl šauktinių kariuomenės nustatė, kad tik bajorai ar juos pakeičiantys gali atvykti šaukiami, nuo šiol maršalkoms bus leidžiama priimti po savo vėliavomis visus nekilmingus miestiečius, savanoriškai atvykusius su ginklais ir žirgais. Savanoriai, be tėvynės dėkingumo, kurį jiems kuo iškilmingiausiai garantuojame, turės teisę būti apdovanoti ir gauti kompensacijas, į kurias turėjo teises tik bajorai, jei, paleidus šauktinių kariuomenę, gaus iš buvusių vadų liudijimus, kad tarnavo gerai ir buvo drąsūs.

16. Konfederacijos vardu šauktinių kariuomenės kariams bus įsteigtas ypatingo pasižymėjimo ženklas. Kiekvienas, išstarnavęs nurodytą laiką ir sąžinin-

gai atlikęs pareigą, turės teisę gauti apdovanojimą, tačiau bet koks negarbingas poelgis užtrauks nešlovę kaltininkams. Šio apdovanojimo skyrimo tvarka bus nustatyta atskirais nuostatais.

17. Generalinės konfederacijos taryba paprašė vyriausybės kiekvienoje valstybei priklausančioje žemėje surasti sklypų, kuriuos, paleidus šauktinių kariuomenę, būtų galima išdalinti drašuoliams, labiausiai nusipelnusiems tėvynei, arba garbingai žuvusiųjų mūšio laukuose našlėms ar vaikams. Kompensacijas skirs generalinė taryba, rekomendavus generolui anšefui.

18. Be to, generalinė taryba įsipareigoja gauti iš vyriausybės žemės, duodančios dešimt tūkstančių auksinų pajamų, ir skirti ją tam maršalkai, kuris pirmasis sušauks tūkstantį raitelių į šauktinių kariuomenę ir perleis juos generolui anšefui.

19. Šauktinių kariuomenė privalės sutikti su visomis karinio statuto numatytomis bausmėmis. Taigi tas, kuris drįstų ginkluotis negavęs leidimo iš generolo anšefo arba iš kurio nors maršalkos, būtų laikomas viešosios tvarkos drumstėju ir už tai teisiamas visu įstatymų griežtumu.

20. Šauktinių kariuomenės tikslas – tik apsaugoti mūsų sienas nuo bet kokio užpuolimo – ji bus paleista, vos tik toks pavojus praeis. Tačiau nė vienas negalės pasitraukti iš tarnybos, negavęs generolo anšefo leidimo, priešingu atveju, bus baudžiamas pagal kariuomenės įstatymus. Diena, kada šauktinių kariuomenė pradės rinktis, bus nustatyta generolo anšefo įsakyme maršalkoms.

21. Jei po to, kai baigsis tarnybos laikas, kuris nors pilietis, tarnavęs šauktinių kariuomenėje, norėtų stoti į reguliariąją kariuomenę, generolas anšefas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, suteiks jam laipsnį, atitinkantį tą, kurį turėjo šauktinių kariuomenėje.

22. Kadangi šauktinių kariuomenė atims iš daugelio piliečių galimybę bylinėtis prasidėjusiuose teismuose ir atvykti į numatytus posėdžius, generalinė taryba susitars su vyriausybe ir nutrauks teismų posėdžius bei kitas teismo procedūras tol, kol šauktinių kariuomenė bus paleista. Tvarka, kuria vadovaujantis bus nutrauktos teismo procedūros, bus nustatyta specialiais potvarkiais.

23. Maršalkos privalės atidžiai sekti, kad šauktinių kariuomenės rinkimasis netrukdytų vykdyti vyriausybės įsakymą rinkti naujokus, kurie papildys kariuomenės pėstininkų, raitelių ir lengvosios kavalerijos gretas.

24. Šis potvarkis bus papildytas specialiais generolo anšefo įsakymais, ku-

riuos tuojau pat vietos valdžia skelbs visuomenei. Taigi, visi valdininkai ir tarnautojai – ir civiliai, ir kariškiai, ir bažnyčios tarnai, ir pasauliečiai – bus įpareigoti kuo greičiausiai paskelbti šį potvarkį ir, kiek leidžia įgaliojimai, stengtis jį nepriekaištingai ir laiku įgyvendinti.

Nuspręsta Varšuvoje Lenkijos karalystės generalinės konfederacijos tarybos posėdyje 1812 m. gruodžio 20 dieną.

Pasirašo Stanislovas, grafas Zamoiskis, Seimo ir Lenkijos karalystės generalinės konfederacijos maršalkos pavaduotojas.

Kajetonas Kozmianas, Generalinės konfederacijos sekretorius.“

Pagaliau štai dar vienas atsišaukimas, skirtas lenkų kariuomenės likučiams, grįžtantiems į Lenkiją po 1812 m. kampanijos.

LENKIJOS KARALYSTĖS GENERALINĖS KONFEDERACIJOS KREIPIMASIS Į KARIUOMENĘ

Didvyriai! Jūs grįžtate į tėvynę ir po daugybės pastangų bei netekčių kaip kompensaciją parnešate bendrapiliečiams nesuteptą reputaciją ir didžiojo mūsų tautos atkūrėjo pagarbą. Jūs priminsite brangiausias mūsų širdims nuopelnus, nes jei ši kartą buvo neįmanoma pasiekti mūsų aukomis apmokėtą tikslą, lenkams vis dėlto derėjo pasirodyti vertiems to tikslo ir sudėti šlovingas aukas.

Jūsų drąsa vertė spėlioti, kad tėvynei teks patirti skaudžių nuostolių, nes žus daugybė drašuolių, kuriuos ji apverks. Kai jūs patraukėte į šlovingą žygį, matėme jūsų veiduose entuziazmą ir mūsų išlietos džiaugsmo ašaros buvo pranašas tų ašarų, kuriomis šiandien laistome jūsų šlovės vainikus.

Jūsų niekas nenugalėjo, jūs patys labai dažnai nugalėdavote. Jums teko iškęsti karo vargus – sveiki sugrįžę. Sveikiname jus, mieli tėvynės sūnūs, brangiausi tautos vaikai, mūsų gynėjai, sveiki sugrįžę. Ateikite į švelnų tėvų ir motinų glėbį ir gydykite garbingas žaizdas, atgaukite išsekusias nuo vargų jėgas. Jūs buvote mūsų ramstis; bendrapiliečiai, kurie ima į rankas ginklą, saugos jūsų poilsį. Mums dar liko šiek tiek turto, kurį mielai paaukosime tėvynei, ir netrukus vėl suliepsnosime tėvynės meile.

Jūs papasakosite apie savo kruvinas kovas, įveiktus neregėtus sunkumus, bet jūs viską iškentėte dėl tėvynės, tad neabejojame, kad esate pasiruošę visa tai pakartoti.

Nėra reikalo raginti jus būti tvirtus, nes jau dvidešimt metų rodote nustebusiai Europai nepaprastą pavyzdį. Kova tęsiasi dvidešimt metų, jūs dvidešimt metų liejate kraują už Lenkiją, aplaistėte juo ir tolimas salas. Jūsų generolai špagų smaigaliais kietame Kairo granite išraižė lenkų vardą tuo metu, kai tėvynėje jo nedrįsdavo tarti. Jūs iškėlėte Lenkijai šlovingas vėliavas Tacho ir Ebro⁸ pakrantėse. Dėl Lenkijos jūs keliavote ledo laukais, aplaistytais krauju. Jūs kausitės už ją tol, kol priešas pripažins, jog mūsų reikalas teisus, – to negali paneigti niekas pasaulyje.

Kai svetinga Prancūzija tapo jūsų prieglobsčiu, nes buvote tremtiniai, be vardo, be tėvynės, blaškėtės tarp abejonių ir vilčių, ar galėjote tikėtis, kad ateis metas, kai pasaulio didvyris, vedęs jus į pergales svetimose ir tolimose šalyse, surinks jus tėvynėje po jūsų tėvų vėliavomis? Jūs viltingai laukėte šios akimirkos. Iš jo rankų gavote erelius – apdovanojimus, kuriuos sugebėjote drąsiai ginti. Juk būtent jis davė jums gyvenimą, karalių ir įstatymus. Jis prisiuvo prie jūsų vėliavų raitelį su kalaviju rankose (Lietuvos herbas). Drąsių lietuvių pulkai dalijasi vargais, šlove ir viltimi. Taigi, tik pasiaukodami be išlygų ir būdami tokie patys tvirti, jūs sulauksite geresnio likimo.

Didvyriai! Ne tie, kuriems fortūna pašalina visas kliūtis ir lengvai išpildo jų norus, nusipelnė istorijoje būti minimi greta nemirtingųjų makedoniečių ir romėnų didvyrių, bet tie, kurie ryžtingai priešinasi sunkumams, įveikia nesėkmes, savo tvirtybe nugali fortūnos nepastovumą.

Kliūtys ir nelaimės formuoja žmonių ir tautų patirtį. Nelaimėse atsiskleidžia jų sielos didybė ir nušvinta jų nuopelnai.

Didvyriai! Jaunieji ginklo draugai ims iš jūsų pavyzdį. Būkite pavyzdys ir šioje naujoje kampanijoje. Mūsų priesakai nesikeičia. Karo fronte jūs pakartojote tuos priesakus, kuriuos mes parašėme ant tėvynės altoriaus. Jūs savo drąsa ir tvirtybe įgysite naujų nuopelnų, o mes veiksime, kad pasiektume trokštamų rezultatų palikuonims ir, vos tik tėvynė pareikalaus, paaukosime viską, ką turime.

Surašyta Varšuvoje, per Lenkijos karalystės konfederacijos generalinės tarybos posėdį 1813 m. sausio 8 dieną.

Konfederacijos maršalkos vardu pasirašo Stanislovas Zamoiskis.

Tą patį 1813 m. sausio mėnesį Jo Didenybė karalius suteikė ponui kuni-

⁸ Upės Portugalijoje ir Ispanijoje.

gaikščiui Juozapui Poniatovskiui, karo ministrui ir kunigaikštystės ginkluotųjų pajėgų vadui, plačiausius įgaliojimus kurti kariuomenę, komplektuoti karininkų ir kareivių kadrus bei aprūpinti juos ginklais ir maistu.⁹ Lenkų kariuomenė 1813 m. vasario 7 d. pasitraukė iš Varšuvos. Ji nužygiavo į Krokuvą ir išbuvo ten iki gegužės pradžios. Ten buvo suformuotas Krakų korpusas, vadovaujamas pulkininko Oborskiego. Kunigaikščio Juozapo Poniatovskio vadovaujamas lenkų kariuomenės korpusas, atsitraukęs į Krokuvą, turėjo vos tris tūkstančius vyrų. Gegužės pirmosiomis dienomis korpuse buvo daugiau nei dvylika tūkstančių puikios būklės vyrų. Pabūklų nedaug, bet buvo penki tūkstančiai kavaleristų, kurie turėjo labai puikius žirgus. Korpusas gavo leidimą žygiuoti per austrų žemes ir 1813 m. birželio 10 d. pasiekė Citau. Spalio 14 d. Napoleonas paskyrė kunigaikštį Poniatovskį imperijos maršalu.

⁹ Štai kokios būklės buvo Lenkijos tvirtovės 1813 metų vasario mėnesį. Modline divizijos generolas Daendelas vadovavo įgulai, kurioje buvo tūkstantis saksų, tūkstantis prancūzų ir šeši tūkstančiai lenkų. Tvirtovė kapituliavo gruodžio 25 dieną. Zamostėje generolas Haukė vadovavo keturių tūkstančių lenkų įgulai. Fortas kapituliavo gruodžio 22 dieną. Čenstachovoje stovėjo devynių šimtų lenkų įgula.

II SKYRIUS

Dešimtos knygos pabaigoje aprašiau, kaip 1812 m. gruodžio 7 (19) d. imperatorius Aleksandras išvyko iš Peterburgo į Vilnių. Trumpai paminėsiu pagrindinius ankstesnius įvykius:

Spalio 9 (21) d. Sankt Peterburge Aleksandras nusiuntė kunigaikščiui maršalui Kutuzovui tokį laišką:

„Kunigaikšti Michailai Larionovičiau, iš kunigaikščio Volkonskio gavau raportą, kuriame rašoma apie jūsų pasimatymą su vyriausiuoju prancūzų kariuomenės adjutantu Loristonu. Prieš jums išvykstant į patikėtą kariuomenę buvome susitikę ir jūs girdėjote mano tvirtą galutinį apsisprendimą nevesti su priešų jokių taikos derybų.

Dabar, po minėto atsitikimo, privalau taip pat ryžtingai pakartoti, kad mano principas jokių būdu neturi būti pažeistas – jo turi būti griežtai ir be išimčių laikomasi.

Likau labai nepatenkintas, kai sužinojau, jog generolas Benigsenas susitiko su Neapolio karaliumi, nors neįsivaizduoju, koks galėjo būti to susitikimo tikslas.

Išreiškiau jam nepasitenkinimą dėl tokio žingsnio, reikalauju jūsų atidžiai ir griežtai sekti, kad kiti generolai jokių būdu nesusitikinėtų su priešais ir jokių būdu nesitartų, – to reikia vengti be išlygų.

Visi nurodymai, kuriuos gavote iš manęs, visi raštiški mano įsakymai – trumpai, viskas turi jus įtikinti, jog mano sprendimas yra tvirtas ir šiuo metu joks priešų pasiūlymas neprivers manęs baigti karo ir taip susilpninti šventą pareigą atkeršyti už nuskriaustą tėvynę.

Pasirašo ir t. t. Aleksandras“.

Vos tik Loristonas sugrįžo iš rusų kariuomenės štabo, Napoleonas liepė ruoštis trauktis. Spalio 7 (19) d. buvo išsiųsti ligoniai, iš Kremliaus išvežti trofėjai. 7 (19) d. buvo evakuota visa Maskva, išskyrus Kremlį, kurį maršalas Mortjė, paliktas su nedideliu karių būriu, buvo įpareigotas susprogdinti, – jis iš dalies tai padarė spalio 9 (21) dieną.

Kutuzovas, kuris buvo informuotas jau anksčiau, dar negavęs minėto laiško, žinojo apie tvirtą imperatoriaus Aleksandro pasiryžimą nepriimti jokių siūlymų taikytis ir jau buvo gavęs įsakymą pradėti kovos veiksmus, vos tik pajus, kad gali imtis iniciatyvos. Jis padalijo savo kariuomenę į penkias kolonas: pirmajai vadovavo vyriausiasis adjutantas grafas Orlovas-Denisovas, antrajai – generolas Bagovučas, trečiajai – grafas Ostermanas, ketvirtajai – generolas Doktorovas, penktajai – generolas Rajevskis.

Trys pirmosios kolonos, kurioms tiesiogiai vadovavo generolas Benigsenas, spalio 5 d. persikėlė per Naros upę ir žygiavo nurodytu maršrutu. Po gana aršių kautynių, kurias Neapolio karalius pralaimėjo, Napoleonas, išvykęs iš Maskvos spalio 7 (19) d., su didžiąja kariuomenės dalimi pasuko į senąjį Kalugos kelią, kad galėtų susijungti su Neapolio karaliaus avangardu. Spalio 12 (24) d. įvyko Malyj Jaroslaveco kautynės. Jos buvo sunkios ir pareikalavo daug kraujo, nes abi kariuomenės įnirtingai kovėsi.

Napoleonas buvo priverstas atsisakyti plano žygiuoti Kalugos keliu ir pasiekti Smolensko kelią. 17 (29) d. visi prancūzų kariuomenės korpusai pasuko ta kryptimi, rusų kariuomenė sekė iš paskos.

Traukiantis įvyko keletas mūšių, garsiausias iš jų – Viazmos, pagaliau spalio 28 d. (lapkričio 9) Napoleonas su gvardija pasiekė Smolenską. Kariuomenė sekė iš paskos, dėl bado, šalčio ir kautynių ji neteko daug karių. Nuo spalio 26 d. (lapkričio 7) ruduo, iki šiol nepaprastai gražus, užleido vietą dideliems šalčiams ir sniegui. Keliai pasidarė slidūs ir beveik netinkami žirgams, kurie dar buvo likę prancūzų kariuomenei. Nebuvo nei laiko, nei priemonių juos tinkamai pakaustyti. Kariuomenės stovyklose naktimis mirėdavo išsekę žmonės, neturintys tokiam metų laikui tinkamų drabužių. Be to, vis labiau ėmė stigti maisto. „Tada prasidėjo siaubo scenos, dėl kurių prancūzų traukimas išgarsėjo kaip viena baisiausių žmonijos patirtų nelaimių. Kariai šimtais krisdavo nuo išsekimo ir šalčio. Kelias buvo nuklotas lavonais ir panėšėjo į nesibaigiantį šlykštų mūšio lauko paveikslą.“¹

¹ Skaityti Buturliną.

Tačiau kunigaikštis Kutuzovas forsuotu žygiu pasiekė Krasnoje anksčiau nei prancūzai, kurie, palikę Smolenską lapkričio 2 (14) d., buvo priversti durtuvais prasiskinti kelią. Lapkričio 5 (17) d. įvyko kautynės prie Krasnoje. Rezultatas buvo toks, kad prancūzų kariuomenė, labai išretėjusi dėl nukautų, sužeistų ir paimtų į nelaisvę karių, buvo priversta trauktis iki Berezinos nuolat įkyriai persekiojama ir kasdien netekdama žmonių, žirgų, pabūklų ir gurguolių.

Nors ir labai stengtasi sulaikyti Napoleono kariuomenės likučius, besikeičiančius per Bereziną, jam pavyko pastatyti tiltą ir prasiskinti kelią, įveikus visus gresiančius pavojus.

„Per Bereziną keltasi dvi dienas – lapkričio 15 (27) ir 16 (28). Jau pačioje pradžioje keltasi netvarkingai, nes kiekvienas norėjo būti pirmas ir išgelbėti ne tik savo gyvybę, bet ir grobį bei pinigus, kuriuos sugebėjo išsigabenti iš Maskvos. Sąmyšis dar padidėjo, kai rusų kariuomenė atmušė Dombrovskio ir Viktoro korpusus, – tada visi puolė prie tilto ir prasidėjo didžiausias košmaras. Artilerija ir gurguolės, kavalerijos ir pėstininkų likučiai – visi puolė prie tilto. Stipresni nustūmė silpnesnius į vandenį, kareiviai nebeklausė karininkų, o vadaai nebesirūpino pavaldiniais, daug nelaimingųjų sutraiškė pabūklai. Daugelis puolė į upę, tikėdamiesi ją perplaukti, bet juos įveikė šaltis. Kiti pabandė žengti per ploną ledą, užtraukusį kai kurias upės vietas, bet įlūžo. Visur buvo girdėti riksmas ir dejonės, nors kai kurie ir bandė tiesti pagalbos ranką nelaimingiesiems, maldaujantiems draugų gailestingumo; ke-liantis per upę žuvo septyni tūkstančiai vyrų.“

Pulkininkas Buturlinas, pateikęs tikslią ir smulkią tų dviejų dienų ataskaitą, rašė: „Tai, ką mes papasakojome, parodo, kad prancūzai sėkmingai persikėlė per Bereziną, bet brangiai už tai sumokėjo. Jie neteko dvidešimt penkių patrankų, į nelaisvę pateko šešiolika tūkstančių, nukauta daugiau nei dvylika tūkstančių kartu su kariais, nuskendusiais Berezinoje.“² Toliau, 404 puslapyje, rašo: „Rašydami šį kūrinių buvome nešališki, tad negalime slėpti, kad prancūzų imperatoriaus elgesys nusipelno didžiausio pagyrimo. Neišven-giamas pavojus dar kartą pažadino karo genijų... Apsuptas iš visų pusių Na-poleonas nepametė galvos: išmoningai manevruodamas jis apgavo priešo ge-nerolus ir, galima sakyti, išslydo tarp kariuomenių, pasirengusių jį pulti, jis pasibraudavo gerai parinktu maršrutu ir puikiai išnaudodavo jam palankius

² Skaityti Buturliną, *1812 metų kampanija*, II tomas, p. 386.

reljefo ypatumus. Blogos būklės tiltai, kurių jis negalėjo sutvirtinti, buvo vienintelė priežastis, dėl kurios jo operacijos lėtėjo ir tekdavo patirti daug aukų.“

Napoleonas, toliau žygiuodamas per Pleščenicų ir Staikų, lapkričio 21 d. (gruodžio 3 d.) pasiekė Maladečiną.³ Ten parašytas jo dvidešimt devintasis biuletenis. Lapkričio 23 d. (gruodžio 5) jis pasiekė Smurgainius, sukvietė į imperatoriškąjį štabą visus ten buvusius generolus ir paskelbė: kol jo nebus, vadovauti kariuomenei paveda Neapolio karaliui. Tada sėdo į pašto kinkinį ir, lydimas kelių generolų, išvyko į Paryžių. Jis neužsuko į Vilnių, bet tik apsisustojo tolumo priemiesčio pusiau sudegusiame name, čia pasikeitė arklius ir apie valandą pasikalbėjo su kunigaikščiu de Basano, kuris jį pasitiko Medininkuose.

Lapkričio 28 d. (gruodžio 10) Napoleonas atvyko į Varšuvą. Štai kaip ponas de Pradas aprašo jo atvykimą į šį miestą ir pokalbį su Varšuvos kunigaikštystės ministrais, kuriems suteikė audienciją.

„Papasakojau jam, – rašė de Pradas⁴, – apie kunigaikštystės būklę. Ji nebuvo puiki. Ryte buvau gavęs raportą apie neseniai įvykusias kautynes prie Bugo, netoli Krislovo. Jų metu du naujokų batalionai po antrosios salvės metė ginklus, taip pat pasakiau, jog manau, kad tų pačių dalinių, kurie turėjo dvylika šimtų arklių, aštuoni šimtai krito, nes naujokai jų neprižiūrėjo. Dar daugiau, penki tūkstančiai rusų su patranka traukia į Zamostę. Pasakiau, kad derėtų tyliai evakuoti ambasadą ir tarybą iki priešo pasirodymo, nes diplomatiniam korpusui dabar čia nesaugu. Kalbėjau apie kunigaikštystės ir

³ „Gruodžio 3 d. Maladečinoje laukė ten susirinkę dvidešimt kurjerių su laiškais iš Paryžiaus, rašytais nuo lapkričio 1 iki 19 dienos. Imperatorius užmetė akį – juose tik nežymūs nerimo ženklai... Jis jau žino, ką atsakyti. Iškviečia Valstybės tarybos auditorių de Forže, kuris atvyksta iš Paryžiaus su reikalingais dokumentais, ir klausinėja apie kelių saugumą. Visur – nuo Reino iki Oderio ir nuo Oderio iki Nemuno, viešpatauja niūri ramybė. Tiesos nebegalima slėpti nuo visų. Ją turi išgirsti. Imperatorius nori pats papasakoti Prancūzijai apie nelaimingą traukimąsi. Nuo Smolensko laikų neparašytas nė vienas biuletenis, nes reikėjo būti atsargiam. Molodečno biuletenyje nenutylėta niekas... Bet kol Napoleonas pasakoja apie šalčio padarytus nuostolius, šaltis darosi dvigubai smarkesnis ir mes atsiduriame blogesnėje fizinėje ir moralinėje būsenoje nei ta, kuri ką tik buvo aprašyta. Paskutiniai kariuomenės daliniai sunaikinti. Rankos prišąla prie geležies, ašaros stingsta ant skruostų, jautiesi sukaustytas, sustingęs, svyruoji... Vargas tam, kuris pargriuvo!.. (a).“ Barono Feno *1812 metų Rankraštis*, II tomas, p. 418–419.

(a) „Buvome tokie išsekę ir sustirę, kad vargiai galėjome atpažinti vienas kitą. Žygiavome niūriai tylėdami... Gyvybiniai organai, raumenys buvo taip nusilpę, kad buvo labai sunku suvoktiėjimo kryptį ir išsaugoti pusiausvyrą... Greitą mirtį pranašavo išbalę veidai, savotiškas idiotizmas, nerišli kalba, nusilpęs regėjimas.“ (Daktaro Larejaus *Arsiminimai*, IV tomas, p. 106, 107 ir 127).

⁴ Skaityti *Ambasados Lenkijoje istorija*, p. 211 ir kt.

lenkų skurdą. Jam nepatiko tokia mintis ir jis gyvai paklausė: „Tai kas gi juos nuskurdino?“ Atsakiau, jog nuskurdino tai, ką jie darė pastaruosius šešė-
tą metų, dar pereitų metų nederlius ir kontinentinė blokada, visiškai nelei-
džianti jiems prekiauti. Kai baigiau, jis užsiplieskė: „Kur yra rusai?“ Atsakiau,
nes jis nežinojo. „O austrai?“ Atsakiau: „Jau dvi savaites apie juos negirdėjau
kalbant.“ „O generolas Reinjė?“ Papasakojau viską, ką kunigaikštystė padarė
dėl kariuomenės. Jis nieko nebuvo girdėjęs. Prakalbau apie lenkų kariuome-
nę. „Vykstant kampanijai, nemačiau nė vieno“, – replikavo jis. Paaiškinau,
kodėl ir kaip išskaidytos lenkų pajėgos beveik ištirpo aštuoniasdešimties tūks-
tančių kariuomenėje. „Ko lenkai nori? Būti prūsais, jei negali būti lenkais? O
kodėl ne rusais?“ – paklausė supykęs Napoleonas. Paaiškinau, kodėl lenkai
prisirišę prie prūsų valdžios. Napoleonas lenkams nepriekaištavo. „Dabar pa-
žįstu juos dar geriau, vakar keli kunigaikštystės ministrai buvo užsukę pas
mane vakarienės ir svarstė, kad reikėtų vėl prašyti prūsų globos, nes tai vie-
nintelis gelbėjimosi ratas. Reikia pašaukti dešimt tūkstančių lenkų kazokų.
Pakaktų ieties ir žirgo. Jie sustabdytų rusus“, – pasiūlė Napoleonas. Pasiprie-
šinau tai minčiai, nes maniau, kad ji tikrai klaidinga. Jis spyriojosi, aš gyniau-
si. Galų gale paaiškinau, kad manau, jog naudos gali atnešti tik gerai organi-
zuota, apmokama ir aprūpinta kariuomenė ir t. t.

Netrukus jis mane paleido ir paprašė po pietų atvesti kunigaikštį Stanis-
lovą Potockį ir finansų ministrą, kuriuos pristačiau jam kaip du labiausiai
vertus pasitikėjimo tarybos narius...

Atvykome pas jį apie trečią valandą, jis ką tik buvo papietavęs. „Kiek
laiko aš esu Varšuvoje?... Aštuonios dienos... Nagi ne, dvi valandos“, – pasa-
kė juokdamasis. Daugiau jokios įžangos. „Nuo didingo iki juokingo – tik
vienas žingsnis. Kaip jūs laikotės, pone Stanislovai, o jūs, pone finansų mi-
nistre?“ Į pakartotinius tų ponų protestus ir jų kalbas, kad džiaugiasi maty-
dami jį sveiką ir gyvą po daugybės pavojų, atsakė: „Pavojai. Nė menkiausio.
Gyvenu nuolat judėdamas. Kuo daugiau turiu rūpesčių, tuo man geriau.
Tik karaliai tinginiai tunka savo rūmuose, tačiau aš – tai žirgas ir stovyklos...
Matau, kad jūs čia gerokai sunerimę. Todėl, kad žinome tik tiek, kiek gandų
mus pasiekia. Kariuomenė puikios būklės, turiu šimtą dvidešimt tūkstančių
vyrų. Aš visada triuškinau rusus. Jie bijo kautis su mumis. Tai nebe Frydlan-
do ir Eilau kareiviai. Vilniuje išsilaikysime. Vykstu ieškoti trijų šimtų tūks-
tančių vyrų. Nuo sėkmės rusai sužūlės. Stosiu su jais į du tris mėsius prie
Oderio ir po šešių mėnesių vėl būsiu prie Nemuno. Aš daugiau vertas soste,

nei kariuomenės priešakyje. Žinoma, palieku ją apgailestaudamas, bet reikia stebėti Austriją ir Prūsiją, o soste aš vertas daugiau nei kariuomenės priešakyje. Tai, kas atsitiko, – niekis, tai nelaimė, klimato poveikis. Priešas čia niekuo dėtas, aš jį visada triuškinau. Mane norėjo apsupti prie Berezinos... Turėjau gerus karius ir patrankas, pozicija buvo nuostabi. Tūkstantis penki šimtai sieksnių pelkės, upė – tai pasikartojo du kartus.“ Daug kalbėjo apie užgrūdintas ir silpnas sielas, po truputį apie viską, „ką galima perskaityti dvidešimt devintajame biuletenyje.“ Paskui tęsė: „Mačiau visko! Prie Marengo mane triuškino iki šeštos valandos vakaro, kitą dieną buvau Italijos šeimininkas. Po Eslingo tapau Austrijos šeimininku. Erchercogas tarėsi, kad sustabdė mane, paskelbė nežinia kokius niekus, mano kariuomenė jau buvo pažengusi pirmyn pusę lį, nesuteikiau jam garbės atsikvėpti, aišku, kas būna, kai kur nors esu aš. Negaliu sukliudyti, jei Dunojuje vandens lygis per naktį pakyla šešiolika pėdų. Ach, jei tai nebūtų atsitikę, su Austrijos monarchija būtų baigta. Bet danguje buvo parašyta, kad turėsiu vesti erchercogaitę.“ Tai pasakė linksmi. „Rusijoje taip pat negalėjau sukliudyti šalčiams. Man kiekvieną rytą būdavo pranešama, kad naktį netekau dešimties tūkstančių žirgų. Ką gi, buvo kaip buvo. Taip atsitiko penkis ar šešis kartus. Mūsų normandiški arkliai ne tokie išsvermingi, kaip rusų, jie neatlaiko daugiau nei devynių laipsnių šalčio. Tas pats ir žmonėms. Paimkime bavarus, jų nebeliko nė vieno. Galbūt sakys, kad per ilgai užsisėdėjau Maskvoje. Gal ir taip, bet buvo gražus oras, neįprastai šilta, laukiau, kad bus sudaryta taika. Spalio 5 d. pasiunčiau dėl jos derėtis Loristoną. Galvojau traukti į Peterburgą, laiko turėjau, į pietines Rusijos provincijas, praleisti žiemą Smolenske. Laikysimės Vilniuje. Palikau ten Neapolio karalių. Ach, ach! Politika yra didelis teatras. Kas niekuo nerizikuoja, tas nieko ir nelaimi. Nuo didybės iki juokingumo tėra vienas žingsnis. Rusai parodė, kokie jie. Imperatorius Aleksandras yra mylimas, jie turi pulkų pulkus kazokų. Tai nepaprasta tauta. Laisvieji valstiečiai myli savo valdžią. Bajorai sėdo ant žirgų. Man buvo siūloma išlaisvinti baudžiauninkus, bet nepanorau, – jie būtų viską nuniokoję ir tai būtų buvę baisu. Su Aleksandru kariavau garbingą karą, bet kas būtų pagalvojęs, kad bus suduotas toks pat smūgis, kaip Maskvos gaisras? Dabar tai verčiama ant mūsų, bet juk taip pasielgė būtent jie. Romoje tai būtų buvusi garbė. Su manimi žygiavo daug prancūzų, jie geri pavaldiniai, mes dar susitiksime.“ Paskui ėmė svaičioti apie kazokų korpuso sudarymą, kuris, jo paklausius, turėjo sulaukyti rusų kariuomenę, prieš kurią neseniai ištirpo trys šimtai tūkstančių prancū-

zų. Veltui ministrui kantriai aiškino apie šalies būklę – jis jų nesiklausė. Iki tol buvau nusprendęs nesikišti. Nedrįsau veltis į pokalbį, kol neprasidėjo kalba stengiantis jį sugraudinti dėl šalies skurdo. Jis sutiko paskolinti du ar tris milijonus Pjemonto bilonų, kurie jau prieš tris mėnesius buvo atgabenti į Varšuvą, ir tris ar keturis milijonus banknotais iš Kuršo gauta kontribucija. Parašiau įsakymą izdo ministrui. Pasakė, kada vėl susitiks su diplomatinio korpusu. „Tai šnipai, – kalbėjo jis, – negalėjau jų pakęsti savo štabe. Bet jie buvo atsiųsti. Jie visi iki vieno šnipai, tik tai ir daro, kad siuntinėja savo valdovams pranešimus.“ Pokalbis truko apie tris valandas. Ugnis užgeso, visiems pasidarė šalta. Imperatoriui buvo šilta kalbant ir jis nieko nepastebėjo. Į pasiūlymą keliauti per Sileziją atsakė: „Ach! Ach! Prūsija...“ Paskui vėl pakartojo, kad nuo didybės iki juokingumo tėra vienas žingsnis, pasiteiravo, ar jį atpažino, pasakė, kad tai jam nesvarbu, vėl patikino ministrus, jog juos globos, paragino mus būti drąsius ir pareiškė išvykštąs. Aš dar kartą patikinau, kad ambasadoje niekada nebuvo pamiršta, jog tarnaujame jam. Ministrui ir aš kuo pagarbiausiai ir nuoširdžiausiai palinkėjome saugoti sveikatą ir geros kelionės. „Jaučiuosi geriau nei kada nors. Kai imsiu veikti, jausiuosi dar geriau.“ Tokie buvo jo paskutiniai žodžiai... tada įsėdo į savo kuklias roges ir dingo.

Ministrų Tarybos pirmininkas grafas Stanislovas Potockis ir finansų ministras Matuševičius, kuriuos turėjau progos susitikti 1815 m. ir paklausinėti apie pokalbį su Napoleonu tada, kai jie atvyko jam prisistatyti Varšuvoje, man beveik žodis žodin pakartojo tai, ką pacitavau iš pono de Prado kūrinio.

III SKYRIUS

Visi, kurie buvo prancūzų kariuomenės traukimosi liudininkai, negali to meto prisiminti nesudrebėję iš siaubo. Nė viename kūrinyje apie tuos įvykius niekas nebuvo perdėta. Tuo, ką mačiau ir girdėjau, įsitikinau pats, kai važiauvau per Lietuvą 1814 m. pradžioje. Apleisti ir daugiausia sudeginti kaimai, apiplėšti ir sugriauti dvarininkų namai, krūmuose išsibarstę kaulų likučiai, šalia kelių sudeginti į krūvą sumesti kūnų pelenai, gilios duobės, priverstos lavonų ir užbertos žemė, dar liudijo nesenus nelaimingojo atsitraukimo pėdsakus. Atsitraukdama, visų nuomone, sąjungininkų kariuomenė kelyje iš Maskvos į Vilnių paliko daugiau nei tris šimtus tūkstančių mirusiųjų, tūkstantį artilerijos pabūklų ir šimtą penkiasdešimt tūkstančių arklių.

Pasakojimas, kurį girdėjau savo dvare Maladečinoje apie apverktiną prancūzų kariuomenės likučių būklę ir Napoleono viešnagę, galėjo sujaudinti ir visiškai nejautrią sielą. Vien tik čia šaltis žiauriai pražudė keletą tūkstančių karių, nors gindamiesi nuo atšiauraus oro jie išardė ir sudegino daugiau nei pusę įprastų Maladečinoje medinių namų. Ką galiu pasakyti apie tai, ką išgirdau Vilniuje, kur daugiau nei trisdešimt tūkstančių įvairių laipsnių ir tautybių karių lavonų buvo sudeginta ir, rusams sugrįžus, užkasta už miesto įtvirtinimų!

Išgirdęs daugybę detalių, kurios kiekvieną kartą būdavo tos pačios, nors pasakodavo skirtingi liudininkai, matę savo akimis, negalėjau abejoti kečiose knygose rastų žinių tikrumu.¹ Štai ką rašė majoras Pfulis: „Maždaug

¹ Štai keletas scenų iš pono generolo grafo de Segiuro knygos, jos primena visus baisumus, kuriuos tuo metu teko iškęsti prancūzams, II tomas, XII skyrius, 380 ir paskesni puslapiai.

keturiasdešimt tūkstančių vyrų ir dar gana gausi artilerija persikėlė per Bereziną, bet kaip bjauriai atrodė ta kariuomenė! Didelis šaltis ją sunaikino, daugelis apverktinų aukų metė ginklus, nelaimingi kareiviai nebeturėjo apavo, apsivyniodavo kojas įvairiausiais skarmalais, kuprinių arba senų skrybėlių skiautėmis. Galvas ir pečius prisidengdavo tuo, kas papuldavo po ranka: lovų užtiesalais, senais maišais, šiaudiniais dembliais, neseniai nudirtomis gyvulių odomis. Laimingi buvo tie, kurie rado kokius nors senus kailinius! Sukryžiuotą rankas, niūriai tylėdami, kareiviai ir karininkai žygiavo susimaišę – gvardija niekuo nesiskyrė nuo kitų karių: kaip ir pastarieji, gvardiečiai buvo išsekę, be ginklų, apsiskarmalavę. Niekas nė negalvojo priešintis ir bet koks perspėjimas apie kazokus priversdavo greičiau žingsniuoti ištisas prancūzų kolonas. Prancūzų nueitas kelias buvo nuklotas lavonais, o kiekviena postovio vieta kitą dieną būdavo panaši į mūšio lauką. Vos tik kuris nors nelaimingasis parkrisdavo išsekęs iš nuovargio, jo draugai, nelaukdami, kol numirs, plėšė

... „Liepsnų šviesoje visą naktį atklysdavo vis nauji vaiduokliai, kurie stengėsi nustumti seniau atvykusius. Nelaimingieji slankiojo nuo vienos iki kitos stovyklos tol, kol, įveikti šalčio ir nevilties, pasiduodavo likimui. Tada guldavosi ant sniego už laimingesnių draugų rato ir mirdavo. Kai kurie, neturėdami nei kuo, nei jėgų nusikirsti aukštas girios egles, veltui stengdavosi padegti jų kamienus, ir netrukus mirtis juos užklupdavo įvairiausiose pozose greta medžių.

Didžiausi siaubai vyko didelėse pašiūrėse, stovinčiose kai kur prie kelių. Ir kareiviai, ir karininkai – visi skubėdavo į jas ir ten susigrūdavo miniomis. Ten kaip gyvuliai spausdavosi vienas prie kito aplink keletą laužų. Gyvieji, negalėdami nunešti nuo ugnies mirusiųjų, guldavosi ant jų ir patys mirdavo, tokiu būdu padarydami lovą naujoms aukoms. Netrukus pasirodydavo naujos minios bastūnų, kurie, negalėdami patekti į tas skausmo buveines, jas apsiausdavo.

Dažnai jie išardydavo sauso medžio sienas ir susikurdavo laužus. Kartais, nustumti tolyn ir puolę į nevilgtį, bandydavo įsitaisyti kokią prieglaudą. Jų sukrautų laužų ugnys pasiekdavo sienas ir pašiūrėse buvę leigyviai nuo šalčio kareiviai sudegdavo liepsnose. Tie, kurie tuose būstuose išgyvendavo, ryte rasdavo savo draugus, sustingusius krūvose aplink užgesusius laužus. Kad išlįstų iš šių kapaviečių, jie turėdavo didžiulėmis pastangomis ropštis per nelaimingųjų, tarp kurių kai kurie dar kvėpuodavo, krūvas.

Zupranuose, tame pačiame miestelyje, kuriame rusų partizanas Seslavinus tik valandą pavėlavęs vos neužklupo imperatoriaus, kareiviai susibūrę aplink sudegino namus, kad galėtų nors trumpam sušilti. Gaisrų atšvaitai pritraukė nelaiminguosius, kurie nuo didžiulio šalčio ir kančių buvo pradėję kliedėti. Atbėgę jie griežė dantimis, pamišėliškai kvatodami puolė į liepsnas ir žuvo ištikti siaubingų traukulių. Jų išbadėję draugai viską stebėjo nesijaudindami, atsirado ir tokių, kurie traukė subjaurtus, liepsnose apkepčius kūnus ir, nėra ko abejoti, kimšo į burnas tą šlykštų maistą!

Tai buvo pačios civilizuočiausios Europos tautos kariuomenė, kažkada tokia prašmatni, skynusi pergales, jos vardas dar skambėjo visose nukariautose sostinėse. Jos drąsiausi kariai, neseniai išdidžiai perėję daugybę pergales laukų, nebeteko kilnios išvaizdos: skarmaluoti, basi, žaizdotomis kojomis, besiramstydami pušies šakomis jie bastėsi ir visas jėgas bei atkaklumą, kurį iki tol rodė norėdami nugalėti, dabar demonstravo sprukdami.“

varganus drabužius, kad prisidengtų skarmalais. Visi pakelės namai ir pašūrės buvo padegti, kareiviai slampinėjo po ugnį, nejausdami, kad ji juos ryja, jie nebeturėjo jėgų pasitraukti į šalį – kitą dieną visos laužavietės buvo pilnos pusiau iškepusių lavonų. Kelias į Rusijos gilumą buvo pilnas belaisvių, kurių niekas nesivargino nei lydėti, nei prižiūrėti. Siaubo scenos vertė žmones drebėti: pajuodę nuo dūmų vargšai kareiviai lyg šmėklos klaidžiojo tarp draugų lavonų, kol išsekdavo ir krisdavo, kad nebeatsikeltų; basi, gangrenuotomis kojomis jie klajojo beveik praradę sąmonę. Daugelis nebegalėjo kalbėti, kai kurie, apimti velniško sąstingio, kepė rastus lavonus ir maitinosi brolių mėsa arba graužė savo pačių kūno dalis. Daugelis nebeturėjo jėgų ieškoti malkų, pakurstyti laužas, kuriuos rado dar tebesikūrenančius, tad glaudėsi prie baigiančių išblėsti žarijų, įsitaisę ant draugų lavonų. Jie mirdavo tuoj pat, kai užgesdavo laužas. Buvo tokių, kurie prarado nuovoką ir krapinėjo po degančią laužą, ieškodami jame mirties. Jų dejonės neatbaidydavo draugų, kurie paskui juos šokdavo į liepsnas, ir t. t.“

Napoleono išvykimas galutinai demoralizavo paskui jį traukusios kariuomenės likučius. Miuratas, neseniai perėmęs vadovavimą, bet negalintis niekuo padėti kariuomenei, nepajėgiantis atkurti disciplinos dezorganizuotoje kareivių masėje, galvojančioje tik apie savo pačios išsigelbėjimą, lapkričio 24 d. (gruodžio 6) išvyko iš Smurgainių ir, nuolat persekiojamas įvairių rusų kariuomenės dalinių, traukė Vilniaus link.

Prancūzų kariuomenės būklė, pasiekus Vilnių, buvo prasta, beje, pavojinga buvo užtrukti, nes rusams būtų atsiradusi galimybė aplenkti miestą ir atkirsti kelią trauktis per Kauną ir Trakus – visa tai privertė Neapolio karalių tuoj pat leistis tolyn.

Naktį iš lapkričio 27 į 28 (gruodžio 9–10) jis paliko Vilnių. 28 dieną į miestą įžengė rusai ir rado daug sandėlių su maistu ir amunicijos. Kadangi prancūzai pasitraukė labai greitai, tai Vilnius buvo vienintelis miestas, likęs nenuniokotas atsitraukimo kelyje nuo pat Maskvos.

Gruodžio 1 (13) d. prancūzų kariuomenė, maždaug dvidešimt tūkstančių vyrų, persikėlė per Nemuną.²

Gana sunku tiksliai nustatyti skaičių karių, dalyvavusių Napoleono kampanijoje Rusijoje, nes prancūzų kariškiai, kurie paskelbė keletą visuomeni

²Kai kurie šį skaičių padidina iki dvidešimt penkių ir net iki trisdešimties tūkstančių. Generolas Gurgo manė, kad iki gruodžio 15 dienos ties Kaunu Nemuną peržengė trisdešimt šeši tūkstančiai karių.

prieinamų kūrinių, pateikia skirtingus skaičius. Atrodo, apie Napoleono pajėgas patikimesni tie duomenys, kuriuos pateikė grafas Rastopčinas, kai grįžo į Maskvą prancūzams pasitraukus ir išnagrinėjo maršalo Bertjė Maskvoje paliktus dokumentus. Iš tų dokumentų matome, kad karių, pėstininkų ir kavaleristų būta penki šimtai septyniasdešimt penki tūkstančiai ir tūkstantis devyniasdešimt keturios patrankos.

Labai įdomiame leidinyje apie Reino konfederaciją³ randame tokias pastabas: „Iš maždaug trisdešimties tūkstančių bavarų kariuomenės, nuvestos prie Nemuno krantų birželio mėnesį, sugrįžo tik septyni tūkstančiai, iš jų keturi tūkstančiai buvo palikti Torūnės įguloje, o trys tūkstančiai atsidūrė Saksonijoje. Iš keturiolikos tūkstančių viurtembergiečių liko tik tūkstantis. Iš Vestfalijos karalystei priklausančių provincijų atsiųstų dvidešimties tūkstančių naujokų, kavaleristų ir pėstininkų į namus su karaliumi Jeronimu pajėgė grįžti vos du tūkstančiai vyrų. Iš kariuomenės, kurią surinko Hesės-Darmštado didieji kunigaikščiai, Badeno ir kiti smulkesni Vokietijos valdovai, Elbę, vadovaujami Italijos vicekaraliaus, pasiekė maždaug tūkstantis penki šimtai. Pagaliau Saksonijos karalius neteko maždaug penkiolikos tūkstančių vyrų.“

Štai autentiški duomenys apie prancūzų kariuomenės būklę 1813 m. sausio 1 d., jai grįžus iš Rusijos.⁴

Atskirai kalbama apie prancūzus ir sąjungininkus.

I. PRANCŪZAI

Pėsčioji gvardija – 800 karių,

Prancūzai, italai ir neapoliečiai suskirstyti į tris korpusus; du pirmieji žygiavo per Poznanę, trečiasis (penkiolika šimtų vyrų) – per Konicą, Flatovą, Šnaidemulę ir Dryzeną – 9 000 karių,

Granžano divizija 1813 m. sausio 13 d. pasirodė Gdanske, joje buvo 5 000 karių.

Iš viso 14 800 karių.

Septintojo korpuso Diuriuto divizija po Kališo mūšo 1813 m. vasario 13 d. – 3 000.

³ Skaitykite *Sulle cause e gli effetti della Confederazione Renana*, II tomas, 376 ir paskesni puslapiai.

⁴ Duomenys – iš Ploto knygos.

Barono Francisko brigada – 1 000.
Iš viso prancūzų, grįžusių iš Rusijos, – 18 800 karių.

II. SAJUNGININKAI

Saksų dalinių likučiai, išskyrus tuos, kurie buvo įgulose kai kuriuose Lenkijos miestuose, – 6 000 karių.

Bavarų likučiai, įskaitant ir keturis tūkstančius, užėmusius Torūnę, – 7 000 karių.

Vestfaliečių likučiai (plius penki šimtai aštuoniasdešimt keturi arkliai) – 1 900 karių.

Viurtembergiečių likučiai – 1 000 karių.

Badeno ir Heseno likučiai – 1 500 karių.

Lenkų likučiai, išskyrus Zamostės ir Modlino įgulas, – 6 000 karių.

Iš viso sąjungininkų, grįžusių iš Rusijos, 23 400 karių.

Iš viso 42 200 karių.

Į šį skaičių neįeina pagalbiniai austrų, prūsų ir saksų korpusai, maršalo Makdonaldo korpusas, blokavęs Rygą. Čia kalbame tik apie kariuomenę, pasitraukusią iš Maskvos. Generolas Gurgo nesutinka su pono grafo de Segiuro pateiktomis duomenimis ir 494 psl. nurodo tokius skaičius:

Daliniai, persikėlę per Nemuną ties Kaunu, – 36 000 karių.

Dešimtas korpusas – 30 000 karių.

Kunigaikščio Poniatovskio lenkų korpusas⁵ – 20 000 karių.

Septintasis Reinjė saksų-prancūzų korpusas – 15 000 karių.

Austrų korpusas – 26 000 karių.

Iš viso 127 000 karių.

Neaprašinėsiu nei Napoleono kelionės iš Varšuvos į Drezdeną, kur jis sustojo kelioms valandoms, nei skubraus jo pasitraukimo į Paryžių, kur atvyko gruodžio 18 d. – po dviejų dienų, kai buvo paskelbtas jo Maladečinoje rašytas biuletenis, sukėlęs liūdesį ir sielvartą. Neaprašinėsiu nė to, kaip per Prūsiją traukėsi Miurato vadovaujamos kariuomenės likučiai, spaudžiami ir

⁵ Kunigaikštis Poniatovskis atvyko į Varšuvą gruodžio 25 dieną su savo korpusu ir atsigabeno trisdešimt pabūklų. (Baronas Fenas, *Rankraštis*, 1813, I tomas, p. 30).

persekiojami juos besivejančių rusų korpusų. Pakaks pasakyti, kad gruodžio 15 d. rusų avangardas, vadovaujamas generolo Vitgenšteino, persikėlė per Nemuną ir įžengė į Prūsiją, generolas kunigaikštis Švarcenbergas pasitraukė į Pultuską, o maršalas Makdonaldas, iš visų pusių apsuptas prie Rygos, po to, kai greitai ir netikėtai pasitraukė Napoleonas, gruodžio 18 d. gavo įsakymą trauktis nuo Dauguvos Klaipėdos link.

Nekalbėsiu apie karines operacijas, vykusias viena po kitos iki 1815 m., nebent to prireiks, kad nenutrūktų įvykių grandinė, priminsiu pagrindinius mūšius iki galutinės taikos sudarymo Paryžiuje. Ilgėliau apsistosiu pasakodamas apie įvairias derybas, kurios po truputį atėmė iš Napoleono sąjungininkus ir suformavo prieš jį galingą lygą, kuri pakirto jo galybę ir nuvertė nuo sosto, nes tie pertvarkymai ir sutartys tarp įvairių karališkųjų dvarų visiškai sugriovė lig tol egzistavusią Europos politinę sistemą ir lėmė permainas, kurių viena iš pasekmių, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, turėjo būti Lenkijos atkūrimas.

Imperatorius Aleksandras, gruodžio pradžioje išvykęs iš Peterburgo, gruodžio 10 (22) d. atvyko į Vilnių ir paskubėjo Kutuzovui pareikšti pasitenkinimą jo veiksmais bei įteikė garbingiausias apdovanojimus. Prieš išvykdamas iš Peterburgo jau buvo davęs Kutuzovui Smolenskiškio pravardę, primindamas Krasnoje kautynes ir Smolensko išvadavimą. Gruodžio 12 (24) d., per Aleksandro gimtadienį, maršalas dar buvo apdovanotas Šventojo Georgijaus didžiuoju kaspinu. Apdovanojimas iš tikrųjų įspūdingas, nes tuo metu visi jį gavę nuo imperatorės Jekaterinos laikų jau buvo mirę, o nuo Pavelo I atėjimo į sostą juo niekas nebuvo apdovanotas.

Tą pačią dieną imperatorius paskelbė visuotinę amnestiją visiems lenkų provincijų, prijungtų prie Rusijos, gyventojams, kurie, suklaidinti Napoleono klastą ir pažadų, buvo nusikaltę rusų valdžiai. Atvykus į Vilnių, vienas pirmųjų imperatoriaus rūpesčių buvo išvalyti iš miesto gatvių ir namų, taip pat viešųjų pastatų visus nešvarumus, susikaupusius dėl daugybės prancūzų kariuomenės sergančiųjų ir sužeistųjų mieste, ir įpareigoti miesto gydytojus ir chirurgus gydyti nelaiminguosius. Tuo pat metu įsakė išvežti visus kritusius arklius, o sklype už miesto įtvirtinimų palaidoti maždaug trisdešimt tūkstančių įvairių tautybių kareivių lavonų, besivoliojančių įvairiose vietose. Jie nebuvo surinkti ir palaidoti, nes trūko laiko, darbo jėgos ir, esant dvidešimt penkių–trisdešimties laipsnių šalčiui, buvo neįmanoma iškasti duobų. Mieste ir jo apylinkėse jau buvo pasklidęs užnuodytas oras ir tai galėjo

sukelti pačius tragiškiausius padarinius, jei ne imperatoriaus sumanymas ir tikslūs įsakymai, kuriuos vykdyti buvo patikėta Vilniaus universiteto medicinos profesoriui Bekiu, ir šis darbą atliko labai uoliai ir tiksliai.

Viešėdamas Vilniuje, imperatorius Aleksandras atrodė toks pats, kokį jį matė prieš keletą mėnesių, dar neprasidėjęs 1812 m. kampanijai, taigi, nuolat geras, mandagus ir malonus. Kaip ir seniau, labai maloniai priėmė visus, kurie jam buvo pristatyti.

Vilniuje imperatorius gavo dar vieną žinią, pranašaujančią svarbius įvykius. Rusijai tarnaujantis generolas majoras Dibičius neseniai sudarė sutartį su Prūsijai tarnaujančiu generolu leitenantu Jorku. Pagal sutartį prūsų korpusas, kuriam jis vadovavo, atsiskyrė nuo prancūzų kariuomenės. Sutartis buvo pasirašyta netoli Tauragės – Požerūnų malūne.⁶

Kitą dieną generolas Masenbachas, perspėtas, kad jis irgi turi pasiduoti pagal sutartį su generolu Dibičiumi, nedvejodamas atsiskyrė nuo Makdonaldo ir patraukė susijungti su generolo Dibičiaus būriu, kuris artėjo nuo Tilžės. Prūsų atsimetimas gerokai susilpnino maršalo Makdonaldo korpusą, kuris, veltui laukęs Jorko kolonos, pagaliau paliko Tilžę su septyniais tūkstančiais pėstininkų ir dvidešimčia pabūklų ir patraukė Karaliaučiaus (Kenigsbergo) keliu. Jį spaudė generolo Vitgenšteino vadovaujamas avangardas, kurį sudarė dvi divizijos. Viena žygiavo nuo Karaliaučiaus į Berlyną, kita – nuo Frydlando į Elbingą. Prūsai rusus visur pasitikdavo kaip išgelbėtojus.

Miuratas, nebegalėdamas išsilaikyti Prūsijos karalystėje, pasitraukė į Poznanę, kur 1813 m. sausio 15 d. perdavė vadovavimą Italijos vicekaraliui kunigaikščiui Eugenijui.

Generolas Tormansovas vadovavo ketvirtajai kolonai, arba didžiajai rusų kariuomenei, kartu su kariuomene traukė imperatorius ir maršalas Kutuzovas. Iš Vilniaus rusai per Lietuvą žygiavo į Plocką, kurį pasiekė vasario 5 dieną. Iš ten imperatorius su maršalu Kutuzovu ir pagrindine kariuomene vasario 24 d. atvyko į Kališą ir apsistojo keletui savaitių.

Įvairios paskirties atskiri korpusai, sudarantys penktąją koloną, lėtai traukė paskui Švarcenbergo, Reinjė ir Poniatovskio korpusus, besitraukiančius Vyslos link. Penkiose rusų kolonose buvo šimtas vienuolika tūkstančių vyrų.

Kai austrai atidavė rusams Varšuvą, 1813 m. vasario 7 d. kunigaikštis Eugenijus, iš Miurato perėmęs vadovavimą prancūzų kariuomenei, buvo pri-

⁶ Skaitykite Martensą, *Rinktinė*, XII tomas, p. 556.

verstas pasitraukti iš Poznanės ir žygiuoti į Berlyną, kurį pasiekė 22 dieną, o iš ten, persekiojamas generolo Vitgenšteino avangardo, persikėlusio per Oderį kovo 2 d., toliau traukėsi iki Elbės, kur sustojo 1813 m. kovo 10 dieną.

Kai kunigaikščio Potockio korpusas nutolo nuo Varšuvos ir ketino susijungti su kunigaikščio Švarcenbergo kariuomene prie Krokuvos, kunigaikštystės valdžia nutraukė darbą. Ministrų Taryba, kuriai pirmininkavo grafas Stanislovas Potockis ir ministrai: teisingumo – grafas Feliksas Lubenskis, finansų – grafas Tadas Matuševičius, vidaus reikalų – grafas Tadas Mostovskis ir policijos – grafas Ignacijus Sobolevskis, iš pradžių pasitraukė į Piotrkuvą, paskui – į Čenstachavą ir iš ten, nors oficialiai ir neatleisti, išsiskirstė, pasirengę laukti, kas bus toliau. Kiekvienas išvažiavo ten, kur jam atrodė geriausia.

Kai Varšuvą užėmė rusai, joje *par interim*⁷ buvo sudaryta Aukščiausioji didžiosios kunigaikštystės taryba, kurios pirmininku tapo privatus patarėjas ir senatorius Lanskojus, vicepirmininku – Novosilcevas, nariai buvo teisingumo ir karo ministerijų vadovas Tomas Vavžeckis, vidaus reikalų ministru tapo Ksaveras Lubeckis, finansų – Kolombas. Dembčinskis buvo paskirtas generaliniu sekretoriumi, o kiekvienam prefektui ir subprefektui – rusų valdininkai. Varšuvoje visos policijos vadovavimas buvo patikėtas generolui Sviečiniui.

Prūsijos karaliui rūpesčių pridarė generolo Jorko poelgis, nes Prūsija dar nebuvo nutraukusi ryšių su Napoleonu, bet pagaliau jis apsisprendė (tai daryti vertė susiklosčiusios aplinkybės) ir, atvykęs iš Potsdamo į Vroclavą ir ten prisiglaudęs, parengė planą, kuriuo siekta išsaugoti monarchiją. Vos tik paskelbė kreipimąsi į savo žemių gyventojus, įvairiausios socialinės padėties savanorių minios pareiškė pasiruošusios ginti tėvynę.

1813 m. vasario mėn. Prūsijos karalius su imperatoriumi Aleksandru pasirašė sąjungos sutartį. Derybininkai buvo kunigaikštis Kutuzovas Smolenskiškis ir ponas baronas fon Hardenbergas. Pirmasis sutartį pasirašė Kališe vasario 16 (28) d., antrasis – Vroclave. Šiandien sudaryta sutartis būtų vertinama kaip bendrų veiksmų ir gynybos. Jos artimiausias tikslas – atkurti Prūsiją su tokia teritorija, kuri užtikrintų abiejų valstybių saugumą. II str. Rusijos imperatorius pristatys šimtą penkiasdešimt tūkstančių vyrų, o Prūsija – aštuoniasdešimt tūkstančių, be įgulų. III str. Bus dedamos visos pastangos įtikinti Vienos dvarą, kiek galima greičiau prisijungti prie bendro reikalo, o Londono

⁷ Laikinai (lot.)

dvarą – tiekti Prūsijai ginklus, amuniciją ir teikti subsidijas. VII ir VIII str.⁸

Kališo sutartis buvo papildyta keliomis papildomomis konvencijomis. Kovo 19 d. Vroclave grafas Neselrodė ir baronas fon Šteinas Rusijos vardu, o baronas fon Hardenbergas ir generolas Šarnhorstas Prūsijos vardu pasirašė politinių principų sutartį, kuri turėjo įsigalioti tada, kai bus išlaisvintos Reino konfederacijos valstybės ir Vokietijos šiaurinės provincijos, prijungtos prie Prancūzijos imperijos.⁹

Apie Reino konfederacijos paleidimą vokiečiams pranešė maršalas Kutuzovas. Atsišaukimas pasirašytas Kališe kovo 23 d. naujuoju stiliumi.

Kovo 15 d. imperatorius Aleksandras atvyko pas Frydrichą Vilhelmą į Vroclavą, čia abu valdovai užmezgė draugystės ir sąjungos ryšius. Kitą dieną, kovo 16, valstybės kancleris baronas Hardenbergas Napoleono pasiuntiniui Berlyne pranešė, ką pasirinko karalius, o nota, kurią generolas Kruzemarkas kovo 27 d. įteikė Paryžiuje, paaiškino pasirinkimo motyvus. Kovo 11 d. įsakas paskelbė, kad generolo Jorko elgesys yra be priekaištų. Karaliaus kovo 17 d. atsišaukimas į tautą skelbė, kad karalius netrukus pradės karą su Prancūzija, tą pačią dieną išleistas įsakas dėl nepaprastojo naujokų ir visuotinio šaukimų.

1813 m. gegužės 3 d. pasirašyta Stokholmo Didžiosios Britanijos ir Švedijos sutartis, kuria Švedijos karalius įsipareigojo parengti ne mažesnę kaip trisdėšimties tūkstančių vyrų kariuomenę tiesioginėms operacijoms žemyne prieš bendrus priešus. Kariuomenė veiktų kartu su rusų daliniais, vadovaujama Jo Aukštybės Švedijos karališkojo princo. I str. Didžioji Britanija pažada ir įsipareigoja ne tik prisidėti prie Rusijos ir Švedijos egzistuojančių sutarčių, ne tik nekliudyti amžinam Norvegijos ir Švedijos susijungimui, bet ir padėti Švedijai įvairiomis paslaugomis, o jei reikės, paremti švedų ir rusų kariuomenes savo laivynu. Tačiau, siekiant Norvegiją prijungti prie Švedijos, nebus panaudota jėga, tuo labiau kad Danijos karalius sutinka prisidėti prie Šiaurės sąjungos tokiomis sąlygomis, kurios buvo numatytos galiojančiose Stokholmo ir Sankt Peterburgo vyriausybių sutartyse. II str. Didžioji Britanija įsipareigoja padengti 1813 m. kampanijos išlaidas, taip pat skirti vieną milijoną svarų sterlingų aprūpinti švedų kariuomenei, jai transportuoti ir išlaikyti, mokėti išmokas kiekvieną mėnesį. III str. Didžioji Britanija perleidžia Švedijai Gvadelupą. V ir kt. str.¹⁰

⁸ Skaitykite Schoëllį, *Taikos sutarčių istorija*, X tomas, 193 ir paskesni puslapiai.

⁹ Skaitykite Martensą, *Rinktinė*, XII tomas, p. 564.

¹⁰ Skaitykite Schoëllį, *Taikos sutarčių istorija*, X tomas, p. 206 ir kt.

Didžiosios Britanijos princo regento vardu sutartį pasirašė generolas Aleksandras Hopas ir ponas Eduardas Torntonas, Švedijos vardu – grafas Engstriomas ir baronas Vesterstedas.

Iš Sen-Klu Napoleonas išvyko balandžio 15 d., imperatorienę Mariją Luizą paliko regente, kol jo nebus. 25 dieną jis atvyko į Erfurtą ir ėmė vadovauti kariuomenei. 30 dieną persikėlė per Saalę ketindamas užimti Leipcigą. Gegužės 2 d. generolas Vitgenšteinas¹¹ stojo su juo į mūšį prie Gros-Goršeno.

Nepasakosiu apie to mūšio baigtį, nepasakosiu nei apie Kionigsvartos, nei apie Vaisigo kautynes gegužės 17 d., nei apie Bauceno mūšį¹², kuriame aršiai kautasi dvi dienas, gegužės 20 ir 21, nei apie Hanau kautynes; nenoriu kalbėti apie kariškus reikalus, nes apie juos galima pasiskaityti įvairiuose kūriniuose, o mano ketinimai kitokie.

¹¹ Generolas Vitgenšteinas neseniai buvo perėmęs vadovavimą kariuomenei po kunigaikščio maršalo Kutuzovo mirties balandžio 28 dieną.

¹² Prancūzai tą mūšį vadina Viurscheno mūšiu.

IV SKYRIUS

Gegužės 18 rytą rusų avanpostuose pasirodė prancūzų parlamentaras, nešinas generolo Kolenkūro laišku. Generolas prašė susitikti su imperatoriumi Aleksandru, nes turi įvykdyti savo pono pavestą misiją. Po poros dienų imperatorius paskelbė tą laišką susirinkime, kuriame dalyvavo Prūsijos karalius, Rusijos ir Prūsijos pasiuntiniai, Anglijos pasiuntinys lordas Katkartas, Austrijos ir Švedijos pasiuntiniai grafai fon Stadion ir fon Liovenhilmas. Buvo sutarta, kad imperatorius Aleksandras atsakys, jog yra pasiruošęs priimti poną de Kolenkūrą dalyvaujant sąjungininkių – Austrijos, Prūsijos, Didžiosios Britanijos ir Švedijos – atstovams. Atsakymas buvo pasiūstas į Napoleono štabą, tuo metu Napoleonas puolė sąjungininkų pozicijas Baucene – pradėjo kautynes. Todėl sąjungininkai nutarė derybas nutraukti, tačiau, kadangi jų pasitraukimas Napoleonui didesnės naudos neatnešė, tik leido laikinai užimti dalį Silezijos, o iki tol vykusiuose mūšiuose nuostoliai buvo dideli, pamanyta, kad atėjo tinkamas metas susirašinėti. Atsakymas gautas greitai. Napoleonas pageidavo sudaryti paliaubas.

Plesvico kaimas netoli Strigau buvo paskelbtas neutralia vieta. Grafas Šuvalovas, imperatoriaus Aleksandro adjutantas, ir prūsų generolas Kleistas gegužės 27 d. čia atvyko derėtis su Vičencos kunigaikščiu. Pastarasis paprašė, kad paliaubos būtų sudarytos *uti possidetis*¹ pagrindu, bet abu sąjungininkų igaliojiniai pirmiausia pareikalavo, kad prancūzai pasitrauktų anapus Elbės, paskui nusileido ir sutiko, kad būtų pasitraukta tik iš Silezijos. Derybos nutrūko, sąjungininkai toliau traukėsi, o prancūzai užėmė Lignicą bei priartėjo

¹ Kadangi valdote, lot., diplomatinė kariaujančių pusių formulė pripažįstant teisę į užimtas teritorijas.

prie Vroclavo. Pagaliau birželio 4 d. įgaliotiniai Poišvico kaime prie Jauerio pasirašė paliaubas, kurios turėjo tęstis iki liepos 20 d., be to, apie jų pabaigą reikėjo pranešti prieš šešias dienas.

Būta įvairių svarstymų, kokie motyvai paskatino abi puses sudaryti šias paliaubas, tačiau teisingiausia atrodo tokia nuomonė. Austrija jau buvo įsipareigojusi įstoti į koaliciją, todėl jai reikėjo šešių savaitių geriau aprūpinti kariuomenę ir sutelkti pajėgas prieš Napoleoną, jei jis po kurio laiko sulaužytų taiką. Rusijos imperatorius ir Prūsijos karalius taip pat norėjo išnaudoti šią pertraukėlę. Pirmasis, kad spėtų prisitraukti rezervų, antrasis, kad galėtų baigti apginkluoti landwerhr². Napoleonui irgi reikėjo atokvėpio. „Pasi-priešinimas, su kuriuo susidūrė gegužės 2 ir 20 d. mūšiuose, didžiuliai nuostoliai, pavojai, gresiantys iš šiaurės dėl galimo švedų išsilaipinimo, o pietuose – dėl galimų ryšių nutraukimo su Austrija, – visos šios aplinkybės vertė Napoleoną siekti paliaubų, kad galėtų sustiprinti kariuomenę ir galbūt derantis nustumti gresiančią audrą.“

Likus keturioms dienoms iki paliaubų sudarymo, Austrijos imperatorius išvyko iš Vienos į Gičiną Bohemijoje, arčiau karo lauko teatro ir derybų vietos. Iki šiol Austrijos valdovas nevaisingai keletą kartų bandė tarpininkauti. Jo siūstas grafas fon Bubna birželio 11 d. pasirodė Drezdene ir pranešė Napoleonui, kad Rusija ir Prūsija sutiko, jog Austrija būtų tarpininke, o šioji yra pasirengusi apsiriboti tvarkos atkūrimu žemyne, jei neįmanoma visuotinė taika. Po ilgų diplomatinių svarstymų ir argumentavimų, Austrijos imperatorius pasiuntė grafą fon Meternichą į Drezeną, čia 1813 m. birželio 30 d. buvo pasirašyta sutartis, joje penki straipsniai:

I. Jo Didenybė Austrijos imperatorius siūlo savo tarpininkavimą siekiant visuotinės taikos žemyne.

II. Jo Didenybė Prancūzijos imperatorius priima minėtą tarpininkavimą.

III. Įgaliotieji prancūzų, rusų ir prūsų pasiuntiniai susirinks Prahos mieste iki liepos 5 dienos.

IV. Atsižvelgiant, jog iki liepos 20 d. – nustatyto termino, kada baigiasi Poišvice pasirašyta sutartis, lieka nedaug laiko, liepos 4 d. Jo Didenybė Prancūzijos imperatorius įsipareigoja nedensuoti minėtų paliaubų iki rugpjūčio 10 d., o Jo Didenybė Austrijos imperatorius sutinka prašyti Rusijos ir Prūsijos prisiimti tokius pačius įsipareigojimus.

² Vokiečių kalba žodis reiškia *krašto gynība*. Vartotas XIX–XX a. pr. kalbant apie kai kurių šalių (Austrijos-Vengrijos, Šveicarijos, Prūsijos) kariuomenes.

V. Sutartis viešai neskelbiama.

Birželio 30 d. sutartį ratifikavo Austrijos imperatorius, bet dėl darbų, neišvengiamų rengiant Prahos kongresą, asamblėjos atidarymas buvo atidėtas liepos 12 dienai. Austrijos prašymu paliaubos buvo pratęstos iki rugpjūčio 10 d. sutartimi, kurią Noimarkė visų pusių atstovai: ponai de Flao ir diu Mustjė, atstovaujantys Prancūzijai, Šuvalovas, atstovaujantis Rusijai, ir fon Kruzemarkas, atstovaujantis Prūsijai, pasirašė 1813 m. liepos 26 dieną. Joje sakoma, kad, jei baigiantis šiam terminui viena iš valstybių nuspręs nutraukti paliaubas, ji privalo prieš šešias dienas atsiųsti pranešimą į kitos šalies generalinį štabą, ir kovos veiksmai galės prasidėti tik po šešių dienų, abiem šalims denonsavus sutartį.³

Prahos kongresui buvo paskirti įgaliotieji pasiuntiniai: Rusijai – baronas fon Anštetas, Prūsijai – baronas Vilhelmas fon Humboltas, Napoleonui atstovavo ponas de Kolenkūras, Vičencos ir Narbonos kunigaikščiai. Pastarasis atvyko į Prahą, bet Vičencos kunigaikštis vėlavo ir pasirodė tik liepos 28 dieną. Kitą dieną grafas fon Meternichas, atstovaujantis valstybei tarpininkei, pakvietė kelis įgaliotuosius pasiuntinius ir paprašė paaiškinti, kokios derybų tvarkos jie norėtų. Dėl to buvo pasikeista keliomis notomis, po to rugpjūčio 11 d. Rusijos ir Prūsijos pasiuntiniai pranešė grafiui fon Meternichui, kad tarpininkavimo dėl derybų Prahėje laikas baigėsi rugpjūčio 10 d. ir jų įgaliojimai nutrūko. 1813 m. rugpjūčio 12 d. Austrija paskelbė karą Napoleonui.

Po šios deklaracijos Prahėje susirinko trys monarchai ir sutarė, kad per visą kampaniją bus kartu su veikiančia kariuomene, tokiu būdu kariai bus padrąsinti ir sumažės galimybė kilti įvairiausiems nesklandumams tarp skirtingų tautų dalių. Austrijos imperatorius pasiuntė dalyvauti kampanijoje du šimtus šešiasdešimt tūkstančių vyrų.

Kol truko paliaubos, vyko svarbios derybos – birželio 14 d. Raichenbache buvo pasirašyta Didžiosios Britanijos ir Prūsijos finansinės pagalbos sutartis. Kitą dieną, birželio 15, pasirašyta antroji – Didžiosios Britanijos ir Rusijos sutartis, o liepos 6 d. Petersvaldau – abiejų valstybių papildoma sutartis.⁴

Austrija, tarpininkaudama atkuriant taiką žemyne, sudarė papildomą sąjungą su Rusija ir Prūsija. Galutinis tekstas buvo suredaguotas Toplice

³Skaitykite Martensą, *Rinktinė*, XII tomas, p. 587.

⁴Skaitykite Martensą, *Rinktinė*, tomas XII, p. 573.

1813 m. rugsėjo 9 dieną. Tą dieną buvo pasirašytos trys sutartys: vieną – Rusijos ir Austrijos – pasirašė grafai fon Meternichas ir fon Neselrodė, antrą – Austrijos ir Prūsijos – grafas fon Meternichas ir baronas fon Hardenbergas, trečią – Rusijos ir Prūsijos – pasirašė grafas fon Neselrodė ir baronas fon Hardenbergas.

Pirmojoje iš šių trijų sutarčių yra dvylika straipsnių, juose išdėstytos tokios sąlygos. I straipsnis nurodo, kad sutartį pasirašiusios šalys sudaro nuoširdžią ir tvirtą sąjungą. Valstybės užsitikrina savo saugumą. II str. Jos kartu igyvendins priemones taikai Europoje palaikyti ir, jei viena jų bus užpulta, kitos ją užstos panaudodamos pačias efektyviausias priemones. III str. Kiekviena šalis gaus šešiasdešimties tūkstančių karių paramą. IV str. ir t. t.⁵

Austrijos ir Didžiosios Britanijos sąjungos sutartis pasirašyta Toplice spalio 3 dieną. Pasirašė grafas fon Meternichas ir lordas Aberdinas. Imperatorius įsipareigojo kautis su bendru priešu visomis turimomis pajėgomis. II str. Didžioji Britanija visomis savo galioje esančiomis priemonėmis įsipareigoja palaikyti Austriją. III str. Tarp abiejų valstybių vyraus kuo geriausi santykiai, o su bendru priešu sutartys bus sudaromos tik susitarus. IV str.⁶

Taip didžiosios Europos šalys sudarė galingą sąjungą bendrai kovai su Napoleonu. „Jei vėl prasidėtų kovos veiksmai, sąjungoje dalyvautų Rusija, Prūsija, Švedija, Austrija, Didžioji Britanija ir Meklemburgo kunigaikščiai, vieninteliai Vokietijos valdovai, oficialiai atsisakę dalyvauti Reino konfederacijoje. Sąjungos tikslas buvo sutriuškinti Prancūzijos pajėgų likučius teritorijose, kurias prijungė Napoleonas: Italijoje, didžiojoje Vokietijos dalyje, dar varžomoje Reino konfederacijos, ir, pagaliau, Danijoje. Pietuose drąsi ispanų tauta ir Portugalija, palaikomos Didžiosios Britanijos, sėkmingai kovėsi su prancūzų kariuomene ir labai padėjo Šiaurės sąjungininkams.“

Rusijos imperatorius, Prūsijos karalius, Švedijos karališkasis princas ir įgaliotieji Austrijos ir Anglijos pasiuntiniai liepos mėnesį susirinko Trachenberge, Silezijoje, tikėdamiesi parengti operacijų planą, nes beveik neabejojo, kad Prahos kongresas neduos jokių rezultatų. Planas buvo parengtas 1813 m. liepos 12 dieną.

Sąjungininkų kariuomenėje buvo daugiau nei aštuoni šimtai tūkstančių vyrų, iš kurių daugiau nei septyni šimtai vienuolika tūkstančių tarnavo sep-

⁵ Skaitykite šią sutartį Schoellio *Oficialių dokumentų rinktinėje*, III tomas, p. 123 ir Martenso *Rinktinėje*, XII tomas, p. 596.

⁶ Skaitykite Martensą, *Oficialių dokumentų rinktinė*, p. 198, ir Martenso *Rinktinę*, XII tomą.

tyniose kariuomenėse.

1. Bohemijos kariuomenėje, vadovaujamoje feldmaršalo kunigaikščio Švarcenbergo, sudarytoje iš austrų, rusų ir prūsų korpusų, buvo du šimtai trisdešimt septyni tūkstančiai septyni šimtai vyrų ir šeši šimtai devyniasdešimt aštuoni pabūklai.

2. Šiaurės kariuomenėje, susidedančioje iš švedų grafo fon Stedingo kariuomenės, rusų barono Vincingerodės kariuomenės, dviejų prūsų korpusų, vadovaujamų Biulovo ir Tauencino, atskirojo grafo Valmodeno korpuso, vadovaujamo Švedijos karališkojo princo, buvo šimtas penkiasdešimt keturi tūkstančiai vyrų ir trys šimtai aštuoniasdešimt septynios patrankos.

3. Silezijos kariuomenėje, vadovaujamoje generolo Bliucherio, buvo devyniasdešimt penki tūkstančiai vyrų ir trys šimtai penkiasdešimt šešios patrankos. Ji susidėjo iš trijų rusų korpusų, vadovaujamų grafo fon Langerono, barono Zakeno ir grafo de Sen-Priesto, ir Kleisto vadovaujamo prūsų korpuso.

4. Austrų kariuomenėje prie Bavarijos sienų buvo dvidešimt keturi tūkstančiai septyni šimtai penkiasdešimt vyrų su keturiasdešimt dviem patrankomis. Vadas – kunigaikštis Reus fon Plauenas.

5. Austrų kariuomenėje Italijoje, vadovaujamoje barono fon Hilerio, buvo penkiasdešimt tūkstančių vyrų ir šimtas dvidešimt patrankų.

6. Rezervinė austrų kariuomenė, stovinti tarp Vienos ir Presburgo, vadas – kunigaikštis Ferdinandas fon Viurtembergas, – šešiasdešimt tūkstančių vyrų.

7. Barono fon Benigseno vadovaujamoje rezervinėje rusų kariuomenėje Lenkijoje – penkiasdešimt septyni tūkstančiai trys šimtai dvidešimt devyni vyrai ir šimtas devyniasdešimt aštuonios patrankos. Neįvardyta antroji rusų kariuomenė, kuri liko Lenkijoje. Iš šitos septynių šimtų vienuolikos tūkstančių trijų šimtų devyniasdešimt trijų vyrų masės šimtas devyniasdešimt du tūkstančiai du šimtai dalyvavo apgultyse arba blokadose.

Prieš šias pajėgas Napoleonas turėjo penkis šimtus tūkstančių vyrų, iš jų keturiasdešimt tūkstančių tarnavo Italijos kariuomenėje, o keturi šimtai šešiasdešimt du tūkstančiai buvo paskirstyti į dvidešimt vieną korpusą, įskaičiuojant ir maršalo Mortjė keturiasdešimties tūkstančių vyrų gvardiją. Aštuntajam korpusui vadovavo kunigaikštis Poniatovskis. Jame buvo trylika tūkstančių vyrų.

Šios gausios abiejų pusių pajėgos kovos veiksmus pradėjo nuo 1813 m.

rugpjūčio 14 dienos. 26 dieną Bliucheris stojo į Kacbacho kautynes, rugsėjo 6 d. susikovė prie Denevico, o 16 – prie Goerdės. Nors tai buvo reikšmingos ir kruvinos grumtynės, tačiau jos tebuvo įžanga prieš kruviną lemiamą mūšį, įvykusį spalio 18–19 d. prie Leipcigo. Sąjungininkai laimėjo visišką ir puikią pergalę, bet ji kainavo daug kraujo, kurį praliejo abi pusės, tačiau nulėmė Vokietijos likimą ir buvo pranašiškas daug svarbesnių įvykių ženklas.

Lenkams prie Leipcigo teko apraudoti keletą tūkstančių drąsuolių, skaudžiausia netektis – kunigaikščio Juozapo Poniatovskio, jų vado, vedusio prancūzų kariuomenės ariergardą, mirtis. Daug kartų sužeistas jis bandė išsigelbėti plaukdamas per Elsterį, tačiau kartu su žirgu paskendo toje užpelkėjusioje upėje. Tautiečiai jį prisimins kaip kilnaus žmogaus, talentingo kariškio, visiškai tėvynei atsidavusio piliečio pavyzdį. Kelios dienos prieš Leipcigo mūšį, t. y. 1813 m. spalio 8 d., Rido pilyje buvo pasirašyta Austrijos ir Bavarijos preliminari taikos, draugystės ir sąjungos sutartis. Šiuo aktu galinga Reino konfederacijos narė atsisakė išpareigojimų Napoleonui; po to spalio 14 d. buvo paskelbtas manifestas, kuriuo paaiškinta, dėl kokių priežasčių Bavarijos karalius gavo įgaliojimus žengti tokį žingsnį. Vadovaudamasis Rido konvencija, generolas Vrede 1813 m. spalio 15 d. ėmėsi vadovauti bavarų-austrijų kariuomenei, pakludamas generolui anšefui kunigaikščiui Švarcenbergui, ir patraukė Hanau link, ketindamas atkirsti Napoleonui kelią atsitraukti. Dviejų kautynės, spalio 30 ir 31 d., buvo labai atkaklios. Generolas Vrede buvo sunkiai sužeistas. Napoleonas perkėlė savo kariuomenę į kairįjį Reino krantą ir išvyko į Paryžių rinkti naujos kariuomenės ir ruošti naujai kampanijai.

„Ką tik prarasta Vokietija, belieka išgelbėti Prancūziją arba žūti kartu su ja.“ Napoleonas grįžo į Paryžių 1813 m. lapkričio 9 dieną. Visą savo veiklą skyrė tam, kad išnaudotų dar likusias galimybes. Pirmieji Napoleono žodžiai senate buvo tokie: „Visa Europa prieš metus žygiavo su mumis, šiandien visa Europa žygiuoja prieš mus.“ Tučtuojau buvo paskelbtas trijų šimtų tūkstančių vyrų šaukimas.⁷

Manheime vyko kongresas ir kunigaikštis de Basano bei kunigaikštis fon Meternichas susirašinėjo, o 1813 m. gruodžio 1 d. sąjungininkai paskelbė tokio turinio Frankfurto deklaraciją:

„Prancūzijos vyriausybė neseniai paskelbė dar vieną trijų šimtų tūkstančių naujokų šaukimą. Senatus-konsultos motyvai neramina sąjungininkų valsty-

⁷ Skaitykite barono Feno *1814 metų Rankraštį*, p. 1.

bes. Jos jaučiasi privalančios viešai paskelbti priežastis, dėl kurių kariauja dabartinį karą, principus, dėl kurių taip elgiasi, savo siekius ir ketinimus.

Sąjungininkai tikrai nekariauja su Prancūzija, bet kariauja su jos labai ekspansyvia agresija, kurią, Europos ir Prancūzijos nelaimėi, imperatorius Napoleonas pernelyg ilgai vykdė už imperijos ribų.

Pergalė atvedė sąjungininkų kariuomenes prie Reino. Pirmasis Jų Imperatoriškųjų ir Karališkųjų Didenybių ketinimas po pergalės buvo pasiūlyti taiką Jo Didenybei Prancūzijos imperatoriui. Tokią nuomonę dar labiau sustiprino visų Vokietijos valdovų ir kunigaikščių prisijungimas, ir ji neturėjo įtakos taikos sąlygoms. Sąlygos grindžiamos kitų Europos valstybių nepriklausomybe. Valstybių požiūris šiuo klausimu teisingas, kilnus ir nesunkiai įgyvendinamas, jis visus tenkina ir visiems yra garbingas.

Valdovai sąjungininkai trokšta, kad Prancūzija būtų didi, stipri ir laiminga, nes prancūzų valstybė, stipri ir didi, yra viena būtiniausių socialinės struktūros sąlygų. Jie trokšta, kad Prancūzija būtų laiminga, kad atgimtų Prancūzijos prekyba, kad taikos malone menai vėl sužydėtų, nes didi tauta ramiai gyventi gali tik būdama laiminga. Sąjungininkai pripažįsta Prancūzijos imperijai teritoriją, kuri niekada nebuvo tokia didelė karalių laikais, garbinga tauta nenusivilia ir tada, jei atkaklioje ir kruvinoje kovoje, kurioje ji kovėsi drąsiai, kaip įpratusi, patiria negandų.

Bet sąjungininkai taip pat nori būti laimingi ir ramūs. Jie nori taikos valstybės, kuri, tinkamai išdėsčius jėgas, išmintingai laikantis pusiausvyros, saugotų jų tautas nuo nesuskaičiuojamų negandų, dvidešimt metų varginusių Europą.

Sąjungininkai nepadės ginklų tol, kol pasieks didį ir naudingą rezultatą, kilnų jų pastangų tikslą. Nepadės ginklų tol, kol sutvirtės Europos politinė situacija, kol vėl įsiteisės nepajudinami principai ir bus įveikti tušti pažadai, kol pagaliau sutarčių šventumas užtikrins Europoje tikrą taiką.“

Olandijoje įvyko revoliucija. Jau 1813 m. lapkričio 18 d. gubernatorius generolas Lebrenas, Pjačensos kunigaikštis⁸ ir daugelis kitų tarnautojų pasukubomis išvyko iš Amsterdamo į Paryžių. Amsterdamo turtingųjų visuomenės sluoksnių atstovai pasiuntė į Angliją delegaciją, jie kvietė Oranžo kunigaikštį, paskutinio šadhalterio sūnų, grįžti į tėvynę. 30 dieną generolas

⁸ Pjačensos kunigaikščio (pranc. duc de Plaisance) titulą Napoleonas įsteigė 1808 m. specialiai Šarliui Fransua Lebrenui, trečiajam konsului ir imperijos vyriausiajam išdininkui.

Biulovas įžengė į Olandiją. Lapkričio 21 d. Hagoje sudaryta laikinoji vyriausybė Oranžo kunigaikščio, gavusio aukščiausius įgaliojimus, vardu parengė atsišaukimą, kuriame paskelbė, kad visi, kurie palaikys ryšius su prancūzų vyriausybe, bus laikomi išdavikais. Kunigaikštis išsilaipino Švelingene lapkričio 30 dieną. Gruodžio 1 d. jį paskelbė kunigaikščiu – Olandijos valdovu ir davė jam Vilhelmo I vardą. Rytojaus dieną paskelbta visiška ir visuotinė amnestija dėl to, kas atsitiko praityje. Gruodžio 2 d. jis iškilmingai įžengė į Amsterdamą ir sutiko būti valdovu, nes tokia buvo tautos valia. Tačiau jo valdžią ribojo konstitucija, sauganti visuomenės laisvę. Gruodžio 6 d. valdovas paskelbė dar vieną atsišaukimą, kviesdamas tautą imtis ginklų.⁹

1813 m. lapkričio 8 d. Fuldėje buvo pasirašyta taikos ir sąjunginė sutartis tarp Austrijos ir Viurtembergo karaliaus. Prūsijos karalius prie jos oficialiai prisidėjo lapkričio 21 d. Frankfurte pasirašydamas aktą. Viurtembergo karalius 1813 m. lapkričio 6 d. paskelbė manifestą, kuriame paaiškino savo pažiūrų pasikeitimo priežastis. Jis pasitenkino papriekaištaudamas Napoleonui už tai, kad jis paliko kariuomenę ir neapsaugojo karalystės sienų nuo sąjungininkų invazijos, nors, kaip įpareigojo konfederacijos aktas, privalėjo tai padaryti.

Lapkričio 30 ir gruodžio 2 d. sutartimis, pasirašytomis Frankfurte, keletas Vokietijos kunigaikščių įstojo į didžiąją sąjungą; tai padarė visi kunigaikščiai, kurie buvo Reino konfederacijos nariai, išskyrus Saksonijos karalių, Frankfurto didįjį kunigaikštį ir Izenburgo bei Lejeno kunigaikščius.

Danijos karalius galėjo prarasti Norvegiją, kuri turėjo būti prijungta prie Švedijos, todėl, sunerimęs dėl Anglijos laivyno pasirodymo Kopenhagos reide 1813 m. gegužės 31 d., birželio pradžioje liepė savo ministrui Kaase pradėti derybas ir tų pačių metų birželio 10 d. pasirašyti su Napoleonu sutartį. Kopenhagos sąjunginę sutartį pasirašė ponas fon Rozenkrancas, Danijos karalystės užsienio reikalų ministras, ir Napoleono siųstas ponas Alkjė.¹⁰ Tų pačių metų rugsėjo 3 d. Danija paskelbė karą Švedijai ir tuojau pat po to, kai buvo sudaryta Kopenhagos sąjunginė sutartis, kunigaikštis Frydrichas fon Hesė ėmė vadovauti Danijos kariuomenei, turinčiai dvylika tūkstančių vyrų ir prijungtai prie maršalo Davu korpuso Holšteine.

Kai Švedijos karališkasis princas, vadovaujantis šešiasdešimties tūkstančių vyrų kariuomenei, lapkričio 24 d. persikėlė per Elbę ties Boicenburgu, o

⁹ Skaitykite Schoëllį, *Oficialių dokumentų rinktinė*, IV tomas, p. 226, 270, 272, 274, 276.

¹⁰ Skaitykite Martensą, XII tomas, p. 589.

maršalas Davu gruodžio 2 d. liepė pasitraukti iki Hamburgo, dešimt ar dvylika tūkstančių danų atsiskyrė nuo prancūzų kariuomenės. Jie buvo blokuoti, o gruodžio 15 d. susitarta dėl dviejų savaitių paliaubų. Taikos derybos prasidėjo Kilyje. Jos užtruko, nes viena pagrindinių sąlygų buvo Norvegijos perleidimas. Iš pradžių paliaubos buvo pratęstos iki 1814 m. sausio 6 d., o karo veiksmams rimstant, Kilyje 1814 m. sausio 14 d. buvo pasirašyta taika. Švedijos vardu pasirašė baronas Vesterstedas, Danijos karaliaus vardu – šambelionas Eduardas Burkė, Didžiosios Britanijos vardu pasirašė seras Eduardas Torntonas. Danijos ir Rusijos taikos sutartis pasirašyta tik 1814 m. vasario 8 d. Hanoveryje. Pasirašė ponas Eduardas Burkė ir baronas fon Suchtelenas. Danijos ir Prūsijos taikos sutartis pasirašyta Berlyne tik po šešių mėnesių, t. y. tų pačių metų rugpjūčio 25 dieną. Pasirašė kunigaikštis fon Hardenbergas, valstybės kancleris ir Prūsijos karaliaus įgaliotas asmuo ir šio pasiuntinio sūnus, grafas Hardenbergas-Reventlau, turintis Danijos karaliaus įgaliojimus. Karo veiksmi tarp abiejų valstybių nebevyko nuo sausio 14 d., birželio 2 d. Paryžiuje surašyta laikinoji konvencija, kuri nebuvo paskelbta.

Kai 1813 m. gruodžio 1 d. Frankfurte paskelbus sąjungininkų manifestą prasidėjęs diplomatinis susirašinėjimas nedavė rezultatų ir buvo įsitikinta, jog Napoleonas surinks visas turimas pajėgas, kad galėtų pradėti naują kampaniją, sąjungininkų monarchai nusprendė įsiveržti į senąsias Prancūzijos teritorijas. Buvo nutarta, kad didžioji Bohemijos kariuomenė, vadovaujama kunigaikščio Švarcenbergo, įsiverš į Šveicariją ir iš jos bandys užimti Franš Kontė ir Elzasą, paskui trauks į Paryžių, prieš tai kiek įmanoma greičiau pasistengs užimti svarbią vietovę – Langrus. Tuo pat metu ji turės nutraukti ryšius tarp Prancūzijos ir Italijos. Bohemijos kariuomenėje buvo du šimtai šešiasdešimt vienas tūkstantis šeši šimtai penkiasdešimt vyrų.

Antroji, vadinamoji Silezijos kariuomenė, vadovaujama feldmaršalo Bliucherio, gavo įsakymą persikelti per Reiną aukščiau ir žemiau Mainco ir taip pat traukti į sostinę bei pakeliui apsupti įtvirtintas vietas. Toje kariuomenėje buvo šimtas trisdešimt septyni tūkstančiai vyrų.

Šiaurės kariuomenė su šimtu septyniasdešimt keturiais tūkstančiais vyrų buvo išmėtyta po skirtingas vietas, vadovavo jai keletas generolų.

Be šių kariuomenių, dar egzistavo dviejų šimtų trisdešimt penkių tūkstančių vyrų rezervas, o aštuoniasdešimties tūkstančių austrų kariuomenė, vadovaujama feldmaršalo grafo Belegardės, turėjo veikti Italijoje. Taigi į Prancūziją rengėsi įsiveržti aštuoni šimtai aštuoniasdešimt septyni tūkstančiai aust-

ru, rusų, prūsų, vokiečių, olandų ir anglų.

Kad neduotų Napoleonui laiko sutelkti išsibarsčiusias pajėgas, sąjungininkų kariuomenė pajudėjo 1813 m. gruodžio 9 dieną. To paties mėnesio 20 naktį austrai persikėlė per Reiną prie Bazelio, Laufenburgo ir Šafhauzeno. Kiti kariuomenės korpusai sekė jiems pavymui nedideliu atstumu ir persikėlė per Reiną keliose vietose.

Ponas,¹¹ Liudviko XVIII brolis, sausio 27 d. išsilaipino Olandijoje turėdamas visus Prancūzijos karaliaus įgaliojimus, nes pastarasis paskyrė jį savo generaliniu leitenantu.¹² Jis atvyko į sąjungininkų monarchų štabą. Jo vyresnysis sūnus, Angulemo kunigaikštis, buvo Velingtono kariuomenėje.

Visi žino, kokie kariniai veiksmai vyko nuo to momento, kai sąjungininkų kariuomenės įžengė į Prancūziją, iki Paryžiaus užėmimo. Nenagrinėsiu smulkiau 1814 m. sausio 19 d. Brieno, vasario 1 d. Rotjer kautynių, kurias prancūzai vadina Brieno mūšiu, vasario 10 dienos Šan-Obero, vasario 11 ir 12 d. Monmirajo ir Šato-Tjeri kautynių, to paties mėnesio 14 dienos Etožo, vasario 17 ir 18 d. Mormano ir Montero kautynių, vasario 26 d. Bar siur Ob ir kovo 23 d. Labreselio, kovo 7 d. Kraono, kovo 9 ir 10 d. Laono, kovo 13 d. Reimso ir kovo 20 d. Arsi siur Ob kautynių detalių.

Kol sąjungininkų kariuomenės skverbėsi į Prancūziją, visur sutikdamos pasipriešinimą, kurio negalėjo nesutikti dėl prancūzų kariuomenės šaunumo ir drąsos, taip pat dėl jos vado, tiek kartų vedusio ją į pergalę, sumanumo, Šatijone siur Sen vyko derybos. Nuo vasario 3 iki kovo 15 ten vyko kongresas, kurį reikėtų vertinti kaip 1813 m. lapkričio mėn. Frankfurte pradėtų derybų tęsinį. Sąjungininkai tada jas nutraukė ne visiems laikams, o tik dėl to, kad jos būtų pratęstos Prancūzijoje, vykstant kautynėms su Napoleonu.

Vičencos kunigaikštis Kolenkūras Šatijone išklausė atsakymą į jo paskutinį laišką, Napoleono įsakymu adresuotą kunigaikščiui fon Meternichui. Lordas Kastlrigas vadovavo deryboms kaip Didžiosios Britanijos atstovas, o lordai Katkartas ir Aberdinas – kaip tos valstybės pasiuntiniai. Grafas Razumovskis, grafas fon Stadionas ir baronas fon Humboltas atstovavo Rusijai, Austrijai ir Prūsijai.

¹¹ Monsieur (ponas) buvo karaliaus jaunesniojo brolio titulas Prancūzijos dvare.

¹² Čia turimas galvoje karalystės generalinis leitenantas (vietininkas) – pareigybė, kurią karalius suteikdavo suiručių laikotarpiu kuriam nors aukšto rango didikui ir perduodavo jam visą arba dalį savo valdžios. Šiuo atveju pareigos buvo patikėtos Anžu kunigaikščiui. Iš viso nuo XV a. Prancūzijoje tokias pareigas ėjo tik septyni didikai.

Kongresas nutrūko, nepasiekus jokių rezultatų. 1814 m. kovo 1 d. Šomone pasirašyta keturšalė sąjungos – Austrijos, Didžiosios Britanijos, Prūsijos ir Rusijos – sutartis. Derybose dalyvavo ir sutartį pasirašė kunigaikštis fon Meternichas, lordas Kastlrigas, kunigaikštis fon Hardenbergas ir grafas fon Neselrodė.¹³ Šomono sutarties objektas – puolimo ir gynybos sąjunga. Sąjungos tikslas nurodytas preambulėje. Pirmiausia – ryžtingas karas su Napoleonu, jei jis atsisakys siūlomų taikos sąlygų, paskui – būsimos tvarkos palaikymas. Sąjungos sutartis turėjo galioti dvidešimt metų.

1814 m. kovo 24 d. Rusijos imperatorius, Prūsijos karalius, kunigaikštis Švarcenbergas ir maršalas Barklajus de Tolis karo taryboje, vykusioje greta didžiojo Vitri kelio, nutarė, kad prieš karius forsuo tu žygiu trauks į Paryžių, tuo metu generolas Vincingerodė su dvidešimties tūkstančių kavalerijos korpusu ir keturiasdešimt šešiais raitosios artilerijos pabūklais vysis Napoleoną kelyje iš Vitri į Sen Dizje – tokiu būdu sieks Napoleoną įtikinti, jog visa kariuomenė žygiuoja ta pačia kryptimi.

Kai imperatorius Aleksandras priėmė šį sprendimą, jau žinojo, kad pasidavė Lionas, kad Velingtonas žygiuoja į šalies pietus ir kad Bordo, vienas pirmųjų Prancūzijos miestų, paskubėjo paskelbti pripažįstantis teisėtą karalių.

Kovo 25 d. įvyko Fer-Šampenuazos kautynės. 29 dieną kautasi prie Kle ir Vilparizi. 29 monarchų ir kunigaikščio Švarcbergo štabas buvo įsikūręs Kliši, Bliucherio – Vil Pente. Vakare Marmono ir Mortjė korpusai atvyko per Nanži į Paryžių ir užėmė Monmartro ir Belvilio aukštumas. Tą pačią dieną regentė ir jos sūnus iš Paryžiaus išvyko į Turą. Kovo 30 d. didžioji kariuomenė gavo įsakymą pulti Belvilio aukštumas, o Silezijos kariuomenė turėjo pulti įtvirtintą Monmartrą. Prancūzai nelaukė puolimo ir prasidėjo ilgas bei atkaklus mūšis. Vietovė, kurioje buvo išsidėsčiusi prancūzų kariuomenė, leido jai gintis, nors prieš persvara ir buvo didžiulė. Prancūzai kovėsi drąsiai ir ryžtingai, net priešai jais žavėjosi. Jie atkakliai priešinosi visose puolimo kryptyse. Pagaliau maršalas Marmonas, matydamas, kad nesugebės apginti Belvilio, ir numatydamas, kad skubotas traukimasis į miestą gali būti sostinei pražūtingas, pasiūlė paliaubas, per kurias iš Belvilio ir Monmartro aukštumų turėjo būti išvesta kariuomenė. Susitarta dėl trečios valandos, bet apie tai nespėjo sužinoti Silezijos kariuomenė, todėl puolė Monmartrą. Šeštą valandą vakaro grafas fon Neselrodė,

¹³ Skaitykite Schoëll, *Oficialių dokumentų rinktinė*, II tomas, p. 133, ir Martensą, *Rinktinė*, 12 tomas, p. 683.

grafas Orlovas ir grafas Paaras atvyko į Paryžių aptarti kapituliacijos sąlygų.

1814 m. kovo 31 d. antrą valandą ryto pasirašyta Paryžiaus kapituliacija. Tą pačią dieną vienuoliktą valandą imperatorius Aleksandras ir Prūsijos karalius su trisdešimt šešiais tūkstančiais karių įžengė į Paryžių. Tą pačią dieną trečią valandą imperatorius Aleksandras sąjungininkų vardu paskelbė pareiškimą.

„Sąjunginių valstybių kariuomenės užėmė Paryžių, Prancūzijos sostinę. Sąjungininkų valdovai sutinka su prancūzų tautos pageidavimais. Jie skelbia:

„Kad būtų įmanoma pažaboti Napoleono ambicijas, taikos sąlygos turėjo būti labai griežtos, dabar jos gali būti lengvesnės, nes, vėl gavusi išmintingą vyriausybę, Prancūzija pati sugebės užtikrinti ramybę.

Todėl sąjungininkų valdovai skelbia, kad nebesiderės nei su Napoleonu Bonapartu, nei su kuriuo nors kitu jo šeimos nariu. Sąjungininkai gerbia senosios Prancūzijos integralumą tokį, koks buvo valdant teisėtiems karaliams. Ir gali padaryti dar daugiau, nes pripažįsta principą, kad dėl Europos laimės Prancūzija turi būti didelė ir stipri. Sąjungininkai pripažins ir garantuos konstitucijos, kurią priims prancūzų tauta, įgyvendinimą. Todėl jie prašo, kad senatas paskirtų laikinąją vyriausybę, galinčią imtis šalies administravimo ir parengti prancūzų tautai tinkančią konstituciją.

Mano pareikšti ketinimai sutampa su visų sąjunginių valstybių ketinimais.

Paryžius, 1814 m. kovo 31 d., trečia valanda po pietų.

Pasirašo Aleksandras

Imperatoriškosios Didenybės valia ir valstybės sekretorius grafas fon Neselrodė.“

Tuo metu Napoleonas su likusia kariuomene pasitraukė iš Vitri ir atvyko į Sen Dizje, užsidarė kabinete ir naktį iš kovo 27 į 28 praleido prie žemėlapių.¹⁴ 29 dieną jis atvyko į Trua ir nusprendė nedelsti, tikėdamasis laiku atvykti ginti Paryžiaus. Abejonių, kad kelias į Paryžių prieš užimtas, nekilo, todėl jis 30 dienos ryte šoka į pašto vežimaitį. Keisdamas arklius sužino, kad imperatorienė ir jos sūnus išvyko iš Paryžiaus, kad priešas prie miesto vartų ir vyksta kautynės. Apie dešimtą valandą vakaro Napoleonas jau netoli Paryžiaus – tik penkios lję. Fromanto keisdamas arklius sužino, kad pavėlavo keletą valandų.

¹⁴ Skaitykite Martensą, *1814 metų Rankraštis*, p. 203.

Napoleonui buvo pranešta apie visas nelaimes, tačiau jis dar manė viską galįs pataisyti, tad pasiuntė Vičencos kunigaikštį į Paryžių, kad išsiaiškintų, ar galima paveikti sutarties sudarymą. Suteikė jam visus įgaliojimus ir likusią nakties dalį praleido laukdamas žinių. Turėjo dvi pašto karietas ir keletą tarnų. Laukė visai greta priešo avanpostų, nuo kurių jį skyrė tik upė. Ketvirtą valandą ryto raitas Vičencos kunigaikščio pasiuntinys atnešė žinią, kad viskas baigta, kapituliacija pasirašyta naktį ir sąjungininkai dar šį rytą turi įžengti į Paryžių. Napoleonas tuoj pat liepė apgręžti karietą ir pasuko į Fontenblo.

31 dienos šeštą valandą ryto Napoleonas atvyko į Fontenblo. Ten susitelkę įvairių rūšių prancūzų kariuomenės daliniai dar galėjo sudaryti penkiasdešimties tūkstančių vyrų korpusą. Naktį iš balandžio 2 į 3 Vičencos kunigaikštis pranešė Napoleonui: jam pavyko susitikti su sąjungininkų valdovais ir suderėti, jog galės sugrįžti regentė ir jos sūnus, bet būtina skubiai priimti nutarimą, kad Napoleonas abdikuoja. Ilgai dvejojęs, svyravęs ir nekantravęs, Napoleonas savo ranka parašė tokį dokumentą:

„Sąjungininkų valstybėms paskelbus, kad imperatorius Napoleonas yra vienintelė kliūtis grąžinti Europai taiką, ištikimas priesaikai imperatorius Napoleonas teigia, jog yra pasiruošęs atsisakyti sosto, išvykti iš Prancūzijos ir net pasitraukti iš gyvenimo tėvynės, kurios negalima atskirti nuo jo sūnaus, imperatorienės regentės teisių ir imperijos įstatymų išsaugojimo, labui.

Pasirašyta mūsų rūmuose Fontenblo, 1814 m. balandžio 4 dieną.

Pasirašė Napoleonas.“

Šis aktas, atiduotas trimis Napoleono įgaliotiniams, kurie pasiekė Paryžių 4 dienos vakare, pasirodė nepakankamas, todėl, Vičencos kunigaikščiui atvykus į Fontenblo naujų įgaliojimų, Napoleonas savo ranka parašė antrąjį prašomą abdikacijos raštą:

„Sąjungininkų valstybėms paskelbus, jog imperatorius yra vienintelė kliūtis grąžinti Europai taiką, ištikimas priesaikai imperatorius teigia, kad pats ir jo vaikai atsisako Prancūzijos ir Italijos sostų ir kad nėra jokios aukos, netgi gyvybės, kurios jis nebūtų pasiruošęs atiduoti Prancūzijos labui.“¹⁵

Napoleonas pasirašė atsisakymą 1814 m. balandžio 10 dieną. Kitą dieną,

¹⁵ Skaitykite Fena, *1814 metų Rankraštis*, antrasis leidimas, p. 250.

balandžio 11, kunigaikštis fon Meternichas, grafas fon Neselrodė ir kunigaikštis fon Hardenbergas Austrijos, Rusijos ir Prūsijos vardu, o maršalai Nėjus, Makdonaldas ir Vičencos kunigaikštis Napoleono vardu Paryžiuje pasirašė konvenciją. Štai keletas pagrindinių straipsnių:¹⁶

„Napoleonas Bonapartas atsisako sau, savo įpėdiniams ir palikuonims, taip pat visiems savo šeimos nariams bet kokių teisių į valdymą ar viešpatavimą ne tik Prancūzijos imperijoje, bet ir Italijos karalystėje ar kokiose kitose šalyse. I str.

Napoleonas ir jo sutuoktinė iki gyvos galvos išsaugos imperatoriaus ir imperatorienės titulus, jų šeimos nariai – jo suteiktus titulus. II str.

Iki gyvos galvos Napoleonas valdys visiškai nepriklausomą Elbos salą. Be to, jis bus įrašytas į Prancūzijos kreditorių sąrašą ir gaus kasmetines dviejų milijonų frankų pajamas; iš jų vienas milijonas skiriamas imperatorienei. III str.

Parmos, Pjačencos ir Guastalės kunigaikštystės bus atiduotos visiškai imperatorienės Marijos Luizos valdžion, o po jos – jos sūnui ir jo įpėdiniams. V str. ir t. t.“

Šią sutartį Napoleonas ratifikavo 1814 m. balandžio 12 d., o balandžio 27 d. Didžioji Britanija sutiko su išlygomis dėl Elbos salos, Parmos, Pjačencos ir Guastalės kunigaikštysčių.¹⁷

XIX straipsnis nustatė, kad visų ginklo rūšių lenkų kariuomenė, tarnaujanti Prancūzijai, turi teisę grįžti namo su ginklais ir visa manta – garbingos tarnybos liudijimu. Karininkai, puskarininkiai ir kariai išsaugos gautus apdovanojimus ir pensijas, priklausančias tų apdovanojimų savininkams.¹⁸

Sustojau ties laikmečiu, kai krito ir į Elbos salą išvyko Napoleonas, nebeprasakosiu apie pokyčius Europoje, senosios Burbonų dinastijos atgaivinimą Prancūzijoje, kelių kunigaikščių-valdovų sugrįžimą į savo kunigaikštystes, apie permainas Vokietijoje ir visuotinę Europos politinės sistemos reformą. Nepasakosiu nei apie Paryžiuje bei Londone vykusias derybas ir sudarytas sutartis, kuriose, siekiant žemyne atkurti taiką ir ramybę, diskutuota dėl labai svarbių problemų, nes visose tose derybose dar nieko nebuvo kalbama

¹⁶ Skaitykite Schoellį, *Taikos sutarčių istorija*, X tomas, p. 435.

¹⁷ Skaitykite Schoellį, *Oficialių dokumentų rinktinė*, VII tomas, p. 306 ir Martensą, *Rinktinė*, XII tomas, p. 702.

¹⁸ Skaitykite Feną, *1814 metų Rankraštis*, antrasis leidimas, p. 278.

apie Lenkiją.

Nesusilaikiau ir trumpai aprašiau įvykius, kurie vyko po Leipcigo kautynių iki Paryžiaus okupacijos, nors jie, atrodo, irgi neturi nieko bendra su Lenkija, bet negalėjau nutylėti to, kas atvedė Napoleoną prie nelaimingos pabaigos ir pertvarkė Europos politinę sceną; vienas tokių pertvarkymų buvo lenkų kariuomenės pasitraukimas iš prancūzų žemės ir grįžimas į tėvynę.

Imperatoriumi Aleksandriui buvo palikta teisė spręsti Lenkijos likimą. Deja, jos sienas jis nubraižė ne kaip kariuomenės nugalėtojos vadas... Būtų galėjęs jas nustatyti savo noru, nes tuo metu buvo Europos likimo šeimininkas ir jo norams niekas nebūtų drįsęs pasipriešinti. Pasišlykštėjimas, kurį jautė tolimesniai kraujo liejimui ir bet kokiems užkariavimams, įgimtas santūrumas, nesavanaudiškumas ir švelnumas pastūmėjo jį į derybas Vienos kongrese, kur jam buvo prieštaraujama dėl planų Lenkijos klausimu, tad teko atsakyti didelės tos šalies teritorijos, kad būtų patenkintos visos šalys derybininkės ir greičiau pasirašyta visuotinė taika.

Todėl lenkai, pradėję didžiuotis gavę globėją – galingą valdovą imperatorių Aleksandrą ir dar kartą patikėję, kad netrukus pasieks savo svajonių tikslą, turėjo atsakyti vilties būti jo skeptro globojami, nes tik jis vienas galėjo palengvinti jų dalį ir nuraminti dėl netektos nepriklausomybės, kurios tau-ta jau nepajėgė susigrąžinti.

MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Dvyliktoji knyga

I SKYRIUS

Pirmaisiais 1813 m. mėnesiais karo veiksmų scena persikėlė į Vokietiją ir vis labiau tolo nuo Rusijos sienų. Dažnai atkeliaujančios naujienos skelbė vis naujas sėkmes ir pranašavo Napoleono kariuomenės traukimąsi iki Prancūzijos teritorijos, o lenkai – Varšuvos kunigaikštystės gyventojai ir tie, kurie vėl pateko Rusijos globon, karčiomis ašaromis laistė savo nelaimingos šalies žemę... Viskas joje rodė vargą, skurdą ir nusivylimą. Štai Varšuvos kunigaikštystės padėties paveikslas – toks, kokį nupiešė ponas de Pradas, buvęs pasiuntinys Varšuvoje:

„Tokios didelės kariuomenės kūrimas ir išlaikymas išsekino kunigaikštystę.¹ Jos pajamos siekė keturiasdešimt milijonų frankų, išlaidos viršijo šimtą milijonų. 1811 m. ir 1812 m. pirmųjų mėnesių deficitas pasiekė dvidešimt vieną milijoną.

Penkerių šešerių metų gausą pakeitė bausis nederlius. Nuo jo tais metais kentėjo visa Europa. Lenkija pajamų gauna tik pardavusi javus. Šiaurėje prekyba vyksta per Gdanską ir Baltijos uostus, pietuose – per Odesą. Kontinentinė blokada uždarė pirmąją rinką, Turkijos karas – antrąją.

Kunigaikštystės pajamos dengė tik mažą karinių išlaidų dalį. Saldo tapo neigiamas 1812 m. liepos 1 d. ir nebeatsigavo. Birželio mėnesio saldo buvo apmokėtas iš anksto, kai kunigaikštystė iš Napoleono gavo vieną milijoną avanso, paprašius ministrams, atvykusiems pas jį į Poznanę. Keletą metų Paryžiuje Saksonijos karaliaus, Varšuvos didžiojo kunigaikščio, vardu buvo atidarytas dvylikos milijonų kreditas. Jo hipoteka buvo Veličkos druskos

¹ Skaitykite jo *Atsiminimų* XI knygos I skyrių.

kasyklos, o Prancūzija garantavo mokėjimą... Prancūzijos ir Lenkijos kunigaikštystės sąskaitos, susijusios su tiekimu kariuomenei, rodė, kad kunigaikštystei tekdavo septyni milijonai frankų. Nežinau, dėl kokių nesutarimų imta užlaikyti ar net nutraukti mokėjimus.

Savo pirmtako 1811 m. spalio 4 d. pranešimuose skaičiau, kad kalbama apie būtinybę perpus sumažinti kariuomenę, 1811 m. lapkričio 7 d. pranešime kalbama, kad didelė kariuomenės apžiūra, numatyta gegužės pirmąją, negalėjo įvykti, nes kareiviai neturėjo batų.

Nei civiliai tarnautojai, nei bažnyčios tarnai negaudavo algų... Tiekėjai metė darbą. Už paslaugas atsiskaitinėjo kaip kas išmanė... Kiekvieną dieną reikėjo naujų tiekimų ir miestams, ir kaimams. Būdavo padvigubinamos supirkimo kainos, bet niekas nepadėdavo. Nieko nepeši iš nualinto krašto. Kariuomenė maiše kraštą skersai išilgai. Ji valgė, griovė, išsivarydavo valstiečius, arklius, niekas nemokėjo mokesčių. Nebeveikė muitinės pietuose, viskas gedo, o poreikiai augo kasdien. Kiekvieno žmogaus skurdas tapo visuotiniu skurdu. Viena seka kita.²

Kitoje to paties kūrinio vietoje, 183 puslapyje, ponas de Pradas priduria: „Šešias savaites užsitęsęs lietus ėmė grėsti derliui, išsiliejo visos upės ir pridarė labai didelių nuostolių. Keletas karo reikmėms skirtų kunigaikštystės įmonių žlugo, mokesčių srautas išseko, o poreikiai augo. Kuo daugiau buvo kariuomenės, tuo labiau buvo plėšikaujama. Teko ją išlaikyti ne tik puolančią, bet ir sprunkančią, – aprengti, aprūpinti viskuo. Varšuva buvo pagrindinė parduotuvė ir ligoninė, tikras Lenkijos šaukimo punktas... Kai generolo Diuriuto divizija susitelkė Varšuvoje, kasdieninių davinių skaičius nuo dvidešimt penkių išaugo iki keturiasdešimt šešių tūkstančių. Niekada nebuvo išdalinta mažiau nei penki tūkstančiai šieno davinių per dieną, nors mieste nebuvo nė šimto arklių, grobstymai buvo didelio masto ir sunkiai suvaldomi, nes kariuomenėje buvo dešimt įvairiausių tautų ir visi prašė, reikalavo, ėmė!

Tuo pat metu sparčiai plito kareivių plėšikavimas. Baigėsi mūsų kantrybė ir atsargos, pinigų nebuvo. Dėl skurdo mokesčių mokėtojai nebekreipė dėmesio į grasinimus – taip visada atsitinka panašiais atvejais. Tikėjomės išmokėti maisto produktais dvidešimt vieną milijoną mokesčių, vėluojančių už 1810, 1811 ir t. t. metus.“

Nors prie Rusijos prijungtos lenkų provincijos tikrai nepajuto tokio skurdo

² Skaitykite *Ambasados Lenkijoje istorija*, p. 86 ir toliau.

iki 1812 m. pradžios ir kentėjo gerokai trumpiau nei kunigaikštystė, vis dėlto ir joms buvo kuo skūstis.

Peterburge nuolat gaudavau skundų iš Vilniaus, Minsko, Mogiliavo ir Vitebsko gubernijų gyventojų, kurių dvarai labiausiai nukentėjo kariuomenei žygiuojant, o dalis tų dvarų buvo visiškai sužlugdyti. Iš pradžių tuo klausimu rašydavau pranešimus įvairiausiems ministrams, dažniausiai finansų. Kadangi jie nieko negalėjo patys imtis, kol nebuvo grįžęs imperatorius, gaudavau tik tokius atsakymus, kad niekas negalėjo būti apsaugotas nuo neišvengiamų karo nuostolių, kad Smolensko ir Maskvos gubernijų gyventojai patyrė dar didesnių nuostolių nei besiskundžiantieji, kad privalome jaustis labai laimingi, matydami išgelbėtą Rusiją ir jos triumfuojančią kariuomenę, kad viso imperatoriaus išdo nepakaktų jo pavaldinių patirtiems nuostoliams ir žalai, ir t. t.

Tokie samprotavimai negalėjo nušluostyti vargšų dvarininkų ašarų, nes juos nuolat plėšė nuo pat karo pradžios. Sudeginti namai, kluonai, tvartai ir kaimai, išgrobstyta derlius, pagaliau atimti arkliai, gyvuliai ir viskas, ką buvo galima išvežti... Taigi, buvau priverstas parašyti pačiam imperatoriui.

Štai laiškas, kurį parašiau jam 1813 m. rugpjūčio 10 d. ir įteikiau Jo Ekscelencijai ponui Viazmitinovui, Peterburgo generalgubernatoriui, kuris du kartus per savaitę į Jo Didenybės generalinį štabą siųsdavo kurjerį su pranešimais:

„Sir, kol Apvaizda globoja ir laimina Jūsų Imperatoriškosios Didenybės ketinimus, kol jūsų pergalingoji kariuomenė žygiuoja nuspręsti daugybės tautų likimo ir įgyvendinti didelių sumanymų, kurių tikslas – žmonijos visuotinė laimė, jūsų širdis, Sir, visados gera ir jautri, be abejo, supranta, jog būtina ir neišvengiama užgydyti gilią žaizdą, kurias karas padarė jūsų šalyje, ir padėti jo aukomis tapusiems dvarininkams.

Visi žino, kiek kartų Jūsų Imperatoriškosios Didenybės akys drėko nuo ašarų, matydamos geležimi ir ugnimi nuniokotas provincijas, ir koks gilus skausmas atsispindėjo jose, kiek kartų jis giliai liūdėjo dėl nelaimingųjų savo pavaldinių! Niekas neabejoja tuo, kad Jūsų Imperatoriškoji Didenybė parodėte tiems nelaimingiems gyventojams tinkamą dėmesį, niekas neabejoja ir pastangomis, kurias tikrai sugebėtumėte dėti juos guosdami, bet, Sir, jūsų išvykimas, neišvengiamas, kad Europoje būtų atkurta ramybė, atitolina jūsų teisingumo pasekmes ir gailestingumo įrodymus imperijos provincijų, kurios buvo karo veiksmų teatras, pavaldiniams.

Galiu ir privalau kalbėti tik apie provincijas, kuriose gyvena mano tautiečiai, nes iš jų gaunu ne tik siaubingų aprašymų apie iškęstas nelaimes, bet ir prašymų, kuriuos dedu prie Jūsų Imperatoriškosios Didenybės sosto papėdės ir maldauju paramos ir pagalbos.

Apskritai labiausiai nukentėjo Mogiliavo, Vitebsko, Minsko ir Vilniaus gubernijos, bet ypač nepasisekė tiems dvarininkams, kurių valdos buvo prie kelių ar netoli jų, nes tais keliais žygiavo kariuomenės; jie visiškai sužlugdyti ir, jei vyriausybė nesuteiks skubios pagalbos, niekada nesugebės atsistoti ant kojų patys.

Kalbu ne tik apie gailestingumo aktą jiems, bet manau, kad tarp skubiausių valstybės reikalų būtinai reikia numatyti, kaip jiems bus suteikta pagalba. Juk jei dvarininkas negali išmaitinti savo valstiečių, neišvengiamai tarp žemdirbių ims plisti ligos ir padidės jų mirtingumas. Gyventojų skaičių ir taip labai sumažino karo rykštė, tad jis vėl ims diena iš dienos mažėti. Dar pridursiu, kad jei dvarininkas negali įsigyti arklių ir gyvulių sau ir valstiečiams, jis negali dirbti žemės ir gauti naudos, taigi, negali mokėti mokesčių ir vykdyti valstybės jam skirtų prievolių.

Įvertinę tai, kokius didžiulius nuostolius jau patyrė valstybė dėl gyventojų skaičiaus sumažėjimo ir kokias pajamas jai duodavo dvarininkai, kurių turtingumas mūsų šalyje priklauso tik nuo provincijose gaunamo gausaus derliaus, pamatysime, kad tie nuostoliai gali būti šimteriopai didesni, jei neišimsime efektyvių priemonių ir taip bandysime išvengti baisių nelaimių, kurios tikrai bus neišvengiamos. Nuostoliai šiuo metu guls ant dvarininkų pečių, bet ateityje jie didės ir visu svoriu guls ant vyriausybės pečių, laiku suteikta pagalba būtų atsiperkantis avansas ir neleistų smukti rentoms ir fondams, be to, neleistų bankrotuoti mažiau pasiturintiems dvarininkams.

Maniau, Sir, kad bus imtasi priemonių padėti labiausiai nukentėjusiems jūsų valdiniais, ar bent jau jiems bus atidėti mokesčiai – tai leistų dirbantiems žemę apsisaugoti nuo kapitalistų persekiojimų, nes kapitalistai vieninteliai išvengė žlugdančių karo padarinių ir baigia išlupti paskutinius dvarininkų rezervus. Kadangi dėl reikalų Jūsų Imperatoriškoji Didenybė esate toli nuo sostinės, o čia negirdžiu diskutuojant šiuo klausimu, prarandu viltį, kad ruošiamasi jį spręsti. Tai ir paskatino mane parašyti šį laišką.

Pasirašo ir t. t.“

Maždaug po keturių savaičių iš Toplico gavau Jo Didenybės atsakymą,

datuotą 1813 m. rugsėjo 8 d., jame man įsakyta susisiekti su keletu tautiečių ir parengti imperatoriui projektą, kaip kuo greičiau rasti efektyvių būdų padėti labiausiai nukentėjusiems. Imperatorius įsakė projektą pateikti tiesiai jam, o pasirašytą kopiją – finansų ministrui. Viską atlikau labai greitai, bet nuo tos dienos daugiau apie tai nieko negirdėjau.

Nėra abejonės, kad Smolensko ir Maskvos gubernijos turėjo nepaprastai nukentėti, o Maskvos gaisras atnešė šio miesto turtingiesiems nesuskaičiuojamų nuostolių, Smolenskas, kurį prarijo liepsnos, kaip ir daugelį ne tokių garsių miestų ir ištikus kaimus, neišvengiamai reišė daugelio šeimų žlugimą ir didžiulės aukos, kurias sudėjo visų klasių gyventojai šiose dviejose provincijose, privertė juos pajusti visą karo naštą. Bet jei įvertinsime, kad senosios Rusijos imperijos sienos daugiau nei du šimtmečius nebuvo pažeistos, o Lietuvos ir Lenkijos – priešingai, gana ilgai – daugiausia nuo aštuoniolikto amžiaus pradžios – nepaliaujamai buvo plakamos įvairiausių negandų ir nelaimių, jei matysime, kad Rusijos valdovai visada tėviškai rūpinosi imperijos klestėjimu ir valdinių gerove, kai jų tarnautojai užkariautose toli nuo sostinės esančiose provincijose daugiausia stengėsi tik plėsti savo valdžią ir nesirūpino gerinti tų provincijų valdymo, negalvojo, kaip palengvinti gyventojų dalį, tai pasidarys aišku, kad Baltoji Rusia ir Lietuva nukentėjo gerokai labiau, palyginti su Smolensko ir Maskvos gubernijomis.³ Daugelis bajorų šeimų buvo priverstos palikti pelenais virtusius namus, be darbo rankų likusius laukus, virtusius tikromis dykvietėmis, ir ieškotis prieglobsčio pas draugus. Daugelis jų taip nuskurdo, kad jau niekada nebeišsitiesė, ir patys turtinčiau prarado daugiau nei pusę turėto turto. Praėjo keli mėnesiai, kai imperatorius išvyko iš Peterburgo, bet lietuviai nesirūpino dėl savo ateities, tik vyľėsi, kad jų dalia keisis, o kančios baigsis.

Imperatorius dažnai, vos tik pasitaikius progai, kalbėjo apie mane, viešėdamas Vilniuje, kartojo, kad pasikvies mane, kai tik prancūzų kariuomenė pasitrauks anapus Vyslos. Tai aigi neabejojau, kad jo žodžiai netrukus virs tikrove ir aš greitai iš Peterburgo išvyksiu į generalinį štabą.

Tačiau rusų kariuomenė triumfavo ir žygiavo tolyn, o rusų valdinių – len-

³Maskvai atstatyti pakako kelerių metų ir ji tapo dar gražesnė ir puošnesnė, nei kada nors buvo. Tėviškas Aleksandro rūpestis leido Smolensko ir Maskvos gubernijoms pamiršti, kad jose buvo prieš kariuomenė. Baltosios Rusios ir Lietuvos gyventojai vieninteliai liko pasmerkti skurdui po 1812 metų kampanijos, nes neturėjo pramonės įmonių, buvo sustojusi prekyba, nebuvo pinigų ir liko kliautis tik Apvaizda ir valdovo malone. (1819 metų pastaba).

kų padėtis diena iš dienos blogėjo. Nusiaubti karo nelaimių, jie tikėjosi paguodos ir pagalbos tik iš imperatoriaus, bet, nelaimė, galimybė perduoti jam savo prašymus ir pasakyti, ko iš jo tikimasi, mažėjo, nes jis tolo nuo valstybės sienų ir negalima buvo nuspėti, kada karas baigsis ir imperatorius grįš į sostinę. Todėl lenkai sumanė į generalinį štabą pasiųsti delegaciją, o man pasiūlė būti jos pirmininku, arba pageidauta, kad pats imčiausi tos misijos.

Tokiai delegacijai būta ir kitų priežasčių. Visi drįso tikėtis, kad imperatorius atkurs Lenkiją, nes nuolat atvirai demonstravo tokį savo norą. Tikėta, kad jis rimtai ketina prijungti prie Varšuvos kunigaikštystės senąsias Lenkijos provincijas, šiuo metu priklausančias Rusijai, ir įkurti Lenkijos karalystę, kuri turėtų karalių ir konstituciją. Žinoma, išstisus 1811 ir dalį 1812 metų aš nuolat gyniau tautiečių reikalus, dažnai kalbėjausi su imperatoriumi dėl Lenkijos atkūrimo, o jis pavedė man parašyti konstitucijos projektą aštuonioms imperijos provincijoms, apgyvendintomis lenkų, nes ketino jas sujungti ir iš jų sukurti Lietuvos kunigaikštystę arba karalystę ir tai padaryti iki 1812 m. kampanijos. Buvo žinoma, kad tas darbas tėra tik parengiamasis tam, kad, susiklosčius aplinkybėms, būtų galima nustatyti valdymo formą ir atkurti Lenkijos karalystę. Buvo tikimasi, kad, jei imperatorius priims delegaciją ir leis man jai atstovauti generaliniame štabe, man bus lengviau įtikinti Jo Didenybę būti palankesnį mano tautiečiams ir priminti pažadus, kuriuos mes labai vertinome.

Be šių motyvų, būta ir kitų, labai svarbių, kurie leido mano tautiečiams tikėtis, kad turės prie imperatoriaus asmenį, dirbantį jų naudai. Nors maždaug prieš metus iki mano *Atsiminimų* parašymo buvo paskelbta amnestija, persekiojimai į Rusiją inkorporuotose senosiose Lenkijos provincijose nesiliovė. Dažniausiai tose, kurios buvo karo lauko teatras. Amnestija buvo klaidingai interpretuojama. Daugelis tarnautojų imperatoriaus geranoriškumo aktą taikė taip, kaip norėjo. Daug žmonių tebebuvo suimta. Daugelio asmenų, įsipainiojusių į pastarojo meto įvykius, turto sekvestravimas dar nebuvo panaikintas. Valdžios atstovai nepalankiai vertino visus tuos, kurie nepasitraukė iš namų, artinantis Napoleono kariuomenei. Nusikaltėliais buvo laikomi visi, kurie kalbėjo apie Lenkijos atkūrimą ir drįsdavo tarti žodį *konstitucija*.

1813 m. gruodžio 6 (18) d. gavau kunigaikščio Giedraičio, Vilniaus gubernijos bajorų maršalkos, laišką. Nupiešęs patį liūdniausią skurdo ir nusivylimo visoje Lietuvoje paveikslą, jis atsiuntė peticiją, kurią pasirašė visi apskri-

čių maršalkos. Buvau raginamas kaip deputatas vykti į imperatoriaus generalinį štabą papasakoti jam, kokia apverktina padėtis Lietuvoje, ir perduoti gyventojų prašymus.

Labai susijaudinau ir dėl liūdno tautiečių padėties, ir dėl pasitikėjimo, kurį jie parodė man, ir dėl jų žodžių, kuriais ragino mane neatsisakyti jiems padėti. Tačiau vis dėlto buvau priverstas atsakyti, kad jokia delegacija negali vykti pas imperatorių, negavus jo sutikimo tokiu metu, kai jis vadovauja kariuomenei ir yra išvykęs už imperijos sienų. Kartu leidau suprasti, kad, net tarpininkaujant Vilniaus generalgubernatoriui ir gavus leidimą siųsti delegaciją, aš negalėsiu būti jos nariu, kol manęs asmeniškai nepaskirs imperatorius, nes, būdamas senatoriumi, negalėjau išvykti iš sostinės, negavęs Jo Didenybės leidimo.

Vis dėlto 1813 m. gruodžio 12 (24) d. nusprendžiau pats parašyti imperatoriui ir kartu jam išsiunčiau neseniai gauto rašto vertimą. Imperatoriaus vardu didžiojo maršalkos grafo Tolstojaus atsakyme buvo parašyta, kad „Jo Didenybė mielai išklausė Lietuvos gyventojų problemas, bet delegaciją priims tik grįžęs į Sankt Peterburgą, nes dabar beveik nuolat kelionėje ir labai užimtas karinėmis operacijomis ir Europos politiniais reikalais, todėl neturi pakankamai laisvo laiko nagrinėti šalies vidaus problemas.“

Laiške nurodyta tik data – 1814 m. vasario 10 (22) d., bet nepatikslinkta, iš kur jis siųstas. Mane Peterburge jis pasiekė tik kovo viduryje.

II SKYRIUS

Kai Peterburgą pasiekė žinia, kad sąjungininkų kariuomenės užėmė Paryžių, visi nepaprastai džiūgavo, o džiaugsmas vis didėjo dėl vilties netrukus pamatyti imperatorių sugrįžtant į imperijos sostinę. Sužinota, kad, išvykęs iš Paryžiaus, birželio 4 d., lydimas Prūsijos karaliaus, Aleksandras atvyko į Bulonę, kad abu valdovai sėdo į laivą birželio 6 ir 7 d. atplaukė į Kale, kur sėdo į Jo Didenybės Britanijos karaliaus jachtas ir tos pačios dienos vakare išsilai-pino Duvre, o iš ten, griežčiausiai saugant inkognito, pasiekė Londoną. Po prašmatniausio priėmimo ir nuostabiausių kasdien viena po kitos rengiamų švenčių abu valdovai, lydimi imperatoriaus Aleksandro sesers Oldenburgo kunigaikštienės ir abiejų Prūsijos karaliaus sūnų, 27 dieną Duvre sėdo į laivą, kuris nugabeno Aleksandrą į Roterdamą. Pervažiavęs Olandiją, kurioje trumpam apsistojo, jis atvyko į Karlsruę, kur jo laukė imperatorienė Elžbieta su šeima. Taigi, artėjo metas, kai imperatorius turėjo grįžti į Peterburgą, kur visi jo laukė džiaugdamesi, bet kartu nerimaudami ir nekantraudami.

Tačiau, viena vertus, beveik visi sostinės gyventojai džiūgavo dėl to, kad karas baigėsi, ir laukė į tėvynę sugrįžtant pergalingosios kariuomenės ir progos parodyti karališkajam vadui jo teisėtai pelnytą pagarbą ir dėkingumą, kita vertus, nereikia slėpti, kad, be visuotinio džiūgavimo, buvo girdėti ir skundų, jog imperatoriaus pernelyg ilgai nėra, reikalai sprendžiami lėtai, civiliai tarnautojai neveiklūs ir nepaslankūs, sprenddami su kariuomene nesusijusius reikalus.

Senatas Sankt Peterburge nutarė Aleksandruitei suteikti Palaimintojo vardą. Trys senatoriai gegužės viduryje buvo pasiūsti pranešti imperatoriui šį nutarimą, todėl nuvyko į Veimarą. Aleksandras nesutiko su senato sprendimu ir delegatams atsakė: „Visada stengiausi rodyti tautai paprastumo ir kuklumo pavyzdį, tad negaliu priimti siūlomo vardo ir pažeisti savo principų. Ir t. t.“

Vadovaudamasis tais pačiais jausmais, pasiuntė Peterburgo gubernatoriui tokį reskriptą:

„Sužinojau, kad kilo visokių idėjų dėl mano sutikimo. Visuomet bjaurėjau si pompastika, o dabartinėmis sąlygomis nepritariu labiau nei kada nors anksčiau. Kruvini karai Europoje baigėsi tik vieno Visagalio dėka. Privalome pulti jam į kojas, paskelbkite apie mano neatšaukiamą sprendimą – draudžiu bet kokią veiklą rengiantis mane sutikti.“

Parodęs kuklumą, Aleksandras, grįždamas į sostinę, pademonstravo patį nuoširdžiausią pamaldumą. Pirmiausia jis parodė Aukščiausiam nuolankų dėkingumą ir apsilankė Kazanės katedroje. Iš ten nukeliavo į Kamenij Ostrovą, įprastinę vasaros rezidenciją. Liaudis visur jį sutiko sveikinimo šūksniais, entuziastingai nusiteikusi.

Imperatoriumi atvykus į Peterburgą, įvyko kai kurių pokyčių. Užsienio reikalų ministerijoje grafas Neselrodė pakeitė grafą Romancevą, imperijos kanclerį, kurio atsistatydinimas buvo priimtas. Kiek vėliau imperatorius sinodui, imperijos tarybai ir senatui paskelbė tokį *ukazą*:

„Gavau prašymą iš Šventojo Sinodo, imperijos tarybos ir senato dėl leidimo pastatyti sostinėje man paminklą ir pageidavimą suteikti man Palaimintojo vardą. Jaučiau didelį pasitenkinimą, nes, viena vertus, atpažįstu Dievo, kuris mus globoja, palaiminimą, antra vertus, Rusijos imperijos valdinių jausmus. Visi mano darbai ir karščiausios maldos turėjo tik vieną tikslą – iš tikrųjų pajusti Dievo palaiminimą. Ir man, ir mano ištikimai tautai, mano sąžiningiems, mylimiems valdiniams ir visai žmonijai. Tai mano karščiausias troškimas ir didžiausia laimė. Bet, nepaisant mano pastangų siekti Dievo palaiminimo, kaip žmogus negaliu didžiutis, priimti to vardo ir įsivaizduoti, jog tikrai esu jo vertas. Tai nesuderinama su mano principais, nes visais laikais ir visomis progomis raginau valdinius būti nuolankius ir kuklius. Negaliu duoti pavyzdžio, kuris būtų priešingas tikriesiems mano jausmams. Taigi, dabar rodau didžiulį dėkingumą, bet kartu prašau imperijos valdžios įstaigų atsisakyti visų tų planų. Tegul paminklas man būna pastatytas jūsų širdyse, kaip aš jums jį pastačiau savojoje! Tegul mano tautos mane laimina savo širdyse, kaip manoji širdis laimina jas! Tegul Rusija būna laiminga, o dieviškoji Apvaizda globoja ją ir mane!“

Kai imperatorius sugrįžo, po kelių dienų Kijevo, Mogiliavo, Vitebsko,

Minsko, Vilniaus, Gardino gubernijų ir Baltstogės apskrities delegatams buvo pranešta, kad juos priims imperatorius. Šios delegacijos atvyko į Peterburgą ne tik leidus vyriausybei, bet ir specialiu Jo Didenybės įsakymu. Delegatus atsiuntė ir Kuršas. Visas miestas spėjo, kokios šių delegacijų atvykimo priežastys, ir sklido įvairiausi gandai.

Lenkų delegatai iš mano išvardintų gubernijų dar maitino save viltimis. Stebėtasi Kuršo, kadaisė buvusio Lenkijos vasalo, delegatais. Dėmesį traukė Kijevo, Mogiliavo ir Vitebsko gubernijų, jau seniai atplėštų nuo Lenkijos ir inkorporuotų į Rusiją, atstovai. Bet visi spėjojimai ir iliuzijos žlugo tą dieną, kai imperatorius buvo numatęs priimti delegatus, tarp jų buvau ir aš, kaip Vilniaus gubernijos atstovas.

Audijencija buvo iškilmingesnė nei paprastai. Caro rūmų hofmaršalas įvedė mus į priėmimų salę, netrukus pasirodė ir pats imperatorius. Jo veidas man pasirodė griežtas – tokio niekada nebuvo matęs. Visi mano kolegos nustebė ir išsigando. Aš labai gerai pažinojau imperatorių, tad nė sekundę neabejojau, kad nors jo išvaizda ir didinga, Aleksandro jausmai liko tokie patys, kaip visada.

Pasveikinęs mus, jis garsiai ir aiškiai prabilo: „Ponai, man džiugu matyti greta savęs delegatus iš tų gubernijų, kurias 1812 m. kampanija buvo trumpam nuo manęs atplėšusi. Aš labai patenkintas dėl didžiosios dalies jūsų tautiečių elgesio, nes jie liko ištikimi man. Radosi vos keletas, kurie suklydo, veikiami svetimųjų insinuacijų ir puoselėdami klaidingas viltis, bet mano kerštas buvo tik amnestijos aktas, o iš jo galite spręsti, kokios mano mintys. Pasakykite tiems, kurie jus rinko, kad viskas pamišta ir atleista, ir jie neturi abejoti dėl mano ketinimų, aš tikrai noriu matyti juos laimingus ir patenkintus.“

Rimtai ir griežtai ištarti žodžiai netruko nuraminti salėje buvusių delegatų ir sukėlė jiems dėkingumo jausmą. Kadangi jie stovėjo iš eilės taip, kaip seniai jų provincijos buvo įjungtos į imperijos sudėtį, imperatorius pirmiausia priėjo prie Mogiliavo, Vitebsko ir Kijevo gubernijų delegatų ir tarė jiems keletą nereikšmingų žodžių. Eidamas prie manęs jis stabtelėjo ir trumpam sumišo, kodėl, papasakosiu vėliau. Paskui, kaip visada, maloniai, kai kalbėdavosi su manimi, tarė: „žaviuosi, kad jūs ir vėl esate savo tautiečių iš Lietuvos atstovas. Labai pykau, kad šį kartą negalėjau važiuoti pro Vilnių. Tas miestas man kelia ištisus įdomių prisiminimų... Pasakykite Vilniaus gyventojams, kad niekuomet nepamiršiu, kokį uolumą ir atsidavimą jie rodė man, kai pas juos viešėjau prieš 1812 m. kampaniją, ir kad visuomet su malonumu rūpinsiuosi jų likimu.“

Atsakiau, kad Vilniaus gubernijos gyventojai negalės niekada užmiršti imperatoriaus viešnagės Lietuvos sostinėje, kad jie suprato viską, ką imperatorius dėl jų padarė, ypač 1810–1811 m., ir kad jie nuolat stengsis pelnyti jo malonę bei globą. Kadangi pastebėjau, jog imperatorių sujaudino mano žodžiai, jog jis suprato, kad jie sklinda giliai iš mano širdies, pridūriau, kad galiu jį užtikrinti, jog nė vienoje iš gubernijų, kurių atstovus jis mato prieš save ir kurių gyventojai jam nuoširdžiai atsidavę, jo taip nemyli ir taip juo nepasitiki, kaip Vilniaus gubernijoje. Atrodo, imperatorius buvo sujaudintas ir patenkintas; tuomet jis nuėjo prie Gardino, Minsko, Voluinės, Podolės, Baltstogės, Kuršo deputatų; galiausiai vėl grįžo prie manęs ir kurį laiką patylėjęs rimtu tonu mums tarė: „Ponai, dar šiek tiek laiko ir kantrybės ir visi būsite manimi daug labiau patenkinti.“ Iš karto po žodžių imperatorius liepė mums pasišalinti.

Paskutiniuosius jo žodžius išgirdo tik greta manęs stovėję deputatai, o kiti, virš dvidešimt į ratą susibūrusių asmenų, jų negirdėjo, tad, kaiėjau iš audiencijų salės, mane apspito iš visų pusių visi ten buvę ir paprasčė pakartoti žodis į žodį, ką man pasakė imperatorius. Galima įsivaizduoti, kiek įvairiausių interpretacijų buvo suteikta Jo Didenybės žodžiams!.. Na, o aš, girdėjęs tiek kartų kur kas labiau guodžiančius žodžius, aš, niekuomet nedvejojęs dėl gerų Aleksandro ketinimų, bet pradėjęs dvejoti dėl to, ar yra galimybių, kad jis įgyvendintų savo pažadus, aš viską supratau teisingai: tai, jog imperatorius iš tiesų norėjo gero, jis troško palengvinti savo pavaldinių lenkų likimą, tačiau, nepaisant jo pasiekimų, jis vis dar buvo pernelg priklausomas nuo politinių įvykių ir nepakankamai apsisprendęs, kad galėtų tiesiai šviesiai išdėstyti savo planus.

Kai imperatorius įžengė į audiencijų salę, jo veido išraiška neturėjo stebinti. Nes, nors jis ir buvo nepaprastai geros širdies, leidosi nuteikiamas prieš daugelį žmonių, dalyvavusių paskutiniuosiuose 1812 m. kampanijos įvykiuose; ir visi nemėgstantys lenkų kalbėjo imperatoriui apie juos itin nepalankiai. Tarp kitko, visi žino, kad Aleksandro įpročiai ir maneros labai pasikeitė po to, kai jis grįžo palikęs kariuomenę; tačiau būtų klaidinga manyti, kad kažkas bent šiek tiek pasikeitė jo širdyje, nes jis visuomet buvo geras ir jautrus.

Tik gerai imperatoriaus nepažinoję galėjo pamanyti, kad sėkmė pažadino jame išdidumą, ir todėl, rodydamasis viešumoje, jis tapdavo griežtas ir impozantiškas, o iki 1812 m. kampanijos jis taip nesielgė. Ne, Aleksandras visuomet manė, kad pergalių kare ir kitų įvykių, jo karaliavimą pavertusių tokiu šlovin-

gu epochos, apie kurią kalbu, metu, jis pasiekė ne savo, o Apvaizdos dėka.

Jis buvo pernelyg religingas ir kuklus, kad vien sau priskirtų šlovę, kurios jam pavyko pasiekti, susiklosčius nepaprastoms aplinkybėms. Per pastaruosius trejus metus įgyta patirtis, gilus žmonių pažinimas, kurio jis išmoko vadovaudamas vos ne visai prieš Napoleoną apsiginklavusiai Europai, kai jo vieno rankose pačiose kebliausiose aplinkybėse (kurių baigtis būdavo itin problemiška) buvo politinės pusiausvyros likimas, apmąstymai ir karinių operacijų, ir jo vedamų diplomatinių derybų metu, bei galiausiai jo atkaklumo, veiklos ir darbo dėka pasiekti puikūs rezultatai – visa tai padėjo vystyti aplinkiniams matant geriausioms Aleksandro savybėms, kurios, viena vertus, buvo įgimtos, kita vertus, išvystytos rūpestingai mokantis nuo mažumės. Jis tapo labiau pasitikintis savimi, pajuto savo jėgas ir galią, kurią norėjo naudoti tik taikai ir ramybei Europoje užtikrinti bei garantuoti gerovę savo pavaldiniams.

Tokių jausmų apimtas imperatorius grįžo į savąją sostinę. Visų akys krypo į jį, kai gausios minios apsupty jis pats vadovavo savo pulkam, rikiuodamas juos didžiojoje karinėms pratyboms skirtoje aikštėje, aplink altorių, pastatytą šios plačios erdvės centre. Altoriaus papėdėje susirinkę išdidūs pasidabinę dvasininkai atidavė savo iškilmingą pagarbą Valdovui už pergales, apsaugojusias Rusiją nuo priešo, ir už sėkmę, atnešusią šlovę kilmingojo vado armijai. Ant puikaus žirgo sėdintis imperatorius su kardu rankoje atrodė kaip tikras karys nugalėtojas. Tai jau nebebuvo tas žmogus, kuris švelnia, geranoriška ir taikia mina prieš kelerius metus žvelgė į savo kariuomenę pilies aikštėje. Jo veido išraiška buvo tikro valdovo išraiška – valdovo, nulėmusio Europos likimą. Tačiau tik nedaug laiko prireikė, kad atpažintum tą patį Aleksandrą, kupiną pamaldumo, pagarbos ir nuolankumo kilmingai savo motinai, kai jis plika galva dalyvavo pamaldose ir kai po to įsakė pražygiuoti pro motinos karietą savo pulkam, kuriems pats ir vadovavo, taip atiduodamas karinę pagarbą kilmingajai valdovei.

Dabar per šventes ar rūmuose dvariškių apsupty imperatorius tapo santūresnis ir netgi imponantiškas. Kreipdavosi tik į nedaugelį žmonių, daugiausia į kariškius, kurie džiūgavo dėl tokio jo pasirinkimo. Vis dėlto nors visi ir pastebėjo, jog pakito imperatoriaus nuotaikos ir net būdas, niekas negalėjo skųstis, kad jis būtų apleidęs ir nesirūpinęs tais, kuriems dėl asmeninių priešasčių reikėjo jo geranoriškos globos. Vis toks pat geras ir jautrus jis šluostė nelaimingųjų ir praliedavo dėkingumo ašaras.

Sakiau, kad imperatorius, priėjęs prie manęs audiencijų salėje, kur jam buvo pristatyti deputatai, buvo šiek tiek sutrikęs. Štai koks galėjo būti to motyvas. Visi tie, kurie žino, koks nepaprastai geras jis yra ir koks delikatus, sugebės tai įvertinti. Kai imperatorius paliko Peterburgą 1812 m. gruodžio pradžioje, paskutiniai jo man ištarti žodžiai, juos persakiau dešimtosios knygos pabaigoje, buvo: „Išvykstu iš Peterburgo, tačiau mes netrukus pasimaty-sime... Dievas palaimino mūsų armijas... Keliauju pas juos. Jūs galite su-prasti, kad šiuo metu negaliu galvoti apie ką nors kitą – tik apie mūsų sėk-mę. Vos tik mūsų pulkai užims Varšuvos kunigaikštystę ir kai mums nebe-reikės bijoti Napoleono grįžimo, tesėsiu savo pažadą ir pagalvosiu, kaip gali-me atkurti Lenkiją. Žinote, kokie šiuo atžvilgiu mano ketinimai. Tikiuosi netrukus pasikviesti jus. O belaukiant – kantrybės ir pasitikėjimo.“

Vis dėlto prabėgo 1813-ieji, prasidėjo 1814 metai, o imperatorius manęs pas save nekvietė... Girdėjome tik kalbant apie rusų kariuomenės sėkmę, bet jokia guodžianti naujiena apie imperatoriaus ketinimus dėl jo lenkų pavaldi-nių mūsų nepasiekė; vietoj beišsipildančių vilčių jie atsidūrė apgailėtinoje padėtyje, turėjo iškęsti ne tik Napoleono armijos invaziją, bet ir priešą perse-kiojančių rusų kariuomenių persikėlimą per jų žemes.

Visa tai žinantis imperatorius, kuris, gal ir turėjęs geriausių ketinimų, ne-galėjo ištaisyti viso to blogio ir rūpintis mumis, kol nebuvo grįžęs, negalėjo šiek tiek nesutrikti vėl mane matydamas pirmą kartą po to, kai paliko sostinė 1812 m. pabaigoje. Jis sutriko, nes buvo nepaprastai delikatus ir kentėjo dar labiau dėl to, kad vis dar negalėjo mums dėl mūsų likimo pasakyti nieko paguodžiančio ir teigiamo.

Keletą dienų neturėjau progos jo pamatyti, kol galiausiai po švenčių jo motina Pavlovske surengė pokylį, kad atšvęstų sūnaus ir jo šlovingosios ar-mijos sugrįžimą, ir tuomet imperatorius gracingai prie manęs priėjo ir tarė kelis žodžius, o tai pastebėjo visi aplinkui, nes tokios malonės sulaukdavo labai nedaug civilių. Tačiau kalbėjo jis apie itin nereikšmingus dalykus. Vis dėlto, norėdamas šiek tiek mane paguosti, šokdamas su mano žmona jis jai pasakė, kad karas baigėsi, nebėra kliūčių baimintis įgyvendinti jo planus, jis pasirūpins Lenkija ir vis dar jaučia mums tuos pačius šiltus jausmus. Jis kelis kartus pakartojo mums dažnai kartojamą frazę: *kantrybės ir pasitikėjimo*.

Nenustebau dėl tokio imperatoriaus pasirinkto būdo atgaivinti mano viltis, kurios diena po dienos vis labiau blėso, nes labai panašiai jis kalbėjo ir poniai Pšezdzeckai, kai ši prisistatė į štabo būstinę, siekdama malonės savo sužeis-

tam vyrui, įkalintam Leipcige; ir poniai Oginskai, mano dukterėčiai, Paryžiuje, kai ji buvo pas jį nuvykusi dėl savo vyro, kurio žemės buvo sekvestruotos; panelei Sofijai Tyzenhauzaitei (dabartinei grafienei de Šuazel); bei daugybei kitų Varšuvos ir Vilniaus damų. Atrodė, kad imperatorius nenorėjo kompromituoti savęs, pranešdamas apie savo ketinimus tiesiogiai lenkams, kad nereikėtų kalbėti apie detales ir aiškintis. Tačiau kartu ir nenorėjo, kad jie liktų nežinioje, nes visoms šioms damoms leido kalbėti apie tai, ką jis joms buvo sakęs.

O dėl viso kito, kai jis grįžo į Paryžių ir kai priėmė tvirtą sprendimą atkurti Lenkiją ir pasiskelbti jos karaliumi, nors ir nenurodė aiškių savo karalystės sienų, imperatorius tapo kur kas mažiau santūresnis. Aleksandrui kalbant Paryžiuje apie savo planus dėl lenkų, daugelis tų, kuriuos jis pagerbė pasitikėjimu, iš jo išgirdo sprendimą, kurį šis jau buvo priėmęs dėl jų tėvynės.

Dažnai matydavau imperatorių per iškilmingus pietus, puotose ir dvariškių apsuptyje. Jis visada surasdavo progą pasakyti man kokį žodį, tačiau turėjo praeiti kelios savaitės, kol galiausiai pasitaikė proga likti su juo akis į akį. Prieš išvykdamas iš Peterburgo, jis pasikvietė mane į savo kabinetą ir be jokių įžanginių kalbų ištarė, kad išvažiuoja į Varšuvą ir kad mane ten pasikvies, su malonumu ten su manimi susitiks, kad davė įsakymą atsiliepti į visas labiausiai per 1812 m. kampaniją rusams žygiuojant per Lenkiją nukentėjusių asmenų pretenzijas. Galiausiai jis pasakė: „esu taip užsiėmęs itin svarbiais reikalais, kurie susikaupė, kol manęs nebuvo Peterburge, jog visai neturiu laisvo laiko... Dirbsiu lenkų naudai... Tprašau jūsų kantrybės ir pasitikėjimo.“

Kitą audienciją gavau tik Varšuvoje 1815 m. lapkritį. Apie tai pakalbėsiu šios knygos pabaigoje.

III SKYRIUS

Po apgailėtino princo Juozapo Poniatovskio pralaimėjimo ties Elsteriu daugiau nebekalbėjau apie lenkų armijos likučius, lydėjusius Napoleoną į Prancūziją, nes negalėjau gauti detalių apie karines operacijas, kurios galėjo būti puikus jų drąsos ir energijos įrodymas. Man į rankas pateko tik vienas straipsnis, ir būtinai jį čia įterpsiu:

„Karinių operacijų, kurias septintoji lengvosios lenkų kavalerijos divizija, priklausanti ketvirtajam divizijos generolo Sokolnickio vadovaujamam rezervo kavalerijos korpusui, įvykdė nuo priešo puolimo 1813 m. rugpjūtį iki tų pačių metų lapkričio, eidama iki Reino, labiausiai pasižymėję karininkai yra šie: eskadrono vadas Staženskis, šaulių eskadrono vadas Madalinskis, ietininkų eskadrono vadas Barskis, ietininkų leitenantas Obrevskis, eskadrono vadas ir divizijos generolo adjutantas Rožickis, husarų pulkininkas Sokolnickis, eskadrono vadas Kornas, eskadrono vadas Jagminas, šaulių kapitonas Jezerskis, pulkininkas Oborskis, kapitonas Šumlanskis, pėstininkų majoras Jablkovskis, kapitonas Levinskis, pulkininkai Suchoževskis ir Potockis, grenadierių majoras Koseckis, brigados generolas Sieravskis, majoras Bolesta, kapitonas Doviatas.“

Spalio 10 d. grafas Valmi nebegalėjo likti poste dėl rimtos ligos ir ketvirtąją kavalerijos korpusą vadovauti perdavė divizijos generolui Sokolnickiui. Jo raportuose rašoma, kad pulkininkas Kurnatovskis ir generolai Tolinskis bei Krukoveckis elgėsi lygiai taip pat garbingai, kaip ir daugelis jų bendražygių.

Likus keturioms dienoms iki Hanau įvykių, 1813 m. spalio 26 d., ant nuošalios kalvelės susirinkusių lenkų karininkų apsupty Napoleonas pasakė kalbą. Yra išlikę šie jos fragmentai:

„Man pasakė, kokie yra jūsų ketinimai. Kaip imperatorius, kaip generolas tegaliu pagirti jūsų elgesį; neturiu ko jums prikišti. Buvote lojalūs man, nenorėjote manęs palikti nieko man nepasakę ir net pažadėjote palydėti mane iki Reino... Šiandien noriu duoti jums gerų patarimų. Pasakykite man, kur norite grįžti? Pas savo karalių, kuris galbūt pats nebeturi prieglobsčio?.. Jūs galite kada panorėję grįžti namo, jei to norite. Dviem trim šimtais tūkstančių vyrų daugiau ar mažiau, nors ir kokie drąsūs jūs esate, nieko man nepakeis. Tačiau turite bijoti, kad jūsų broliai, jūsų palikuonys priekaištaus jums, kad Lenkijos nebėra... Jei mane paliksite, nebeturėsiu teisės kalbėti jūsų vardu, ir manau, kad, nepaisant visų nelaimių, vis dar tebesu galingiausias Europos monarchas. Įvykiai gali klostytis ir kita linkme... Ir tarp kitko, kadangi jūs egzistuojate tik sutarčių dėka, tol, kol bus sudaryta kita, jūsų politinė egzistencija tebegyvuoja. Net jei būsiu priverstas jus paaukoti, paminėsime jus kitoje taikos sutartyje. Tad galite ramiai grįžti namo.“

Lenkų kariškiai, įsitikinę, jog garbė ir pareiga verčia juos neapleisti Napoleono, nesvyruodami sekė toliau paskui jį į Prancūziją. Likimo knygoje parašyta, kad jų likimas pasikeis ir kad jį nulems tam tikros aplinkybės, leidusios imperatoriui Aleksandriui įgyvendinti geruosius jo ketinimus, susijusius su lenkų tauta.

Užėmus Paryžių, Tadas Kosciūška, prieš prisistatydamas norėjusiam jį matyti ir itin dėmesingai ir geranoriškai jį priėmusiam imperatoriui Aleksandriui išsiuntė tokį laišką iš Bervilio, datuotą 1814 m. balandžio 9 diena:

„Sir, jei pasitraukęs drįstu kreiptis tarsi malda į didįjį monarchą, didįjį kapitoną, ir ypač į žmonijos sergėtoją, tai todėl, kad gerai žinau, koks jis kilnus ir didingas. Prašau jūsų trijų malonių: pirmoji – suteikti bendrą amnestiją visiems lenkams be jokių išimčių ir kad į po užsienio šalis išsibarsčiusius valstiečius būtų žiūrima kaip į laisvus, jei jie grįš į savo gimtuosius namus; antroji – te Jūsų Didenybė pasiskelbia Lenkijos karaliumi su laisves garantuojančia konstitucija, panašia į Anglijos, ir tepastato jis mokyklas, kurias išlaikytų vyriausybė, kad būtų šviečiami valstiečiai; kad pastarųjų vergavimas būtų panaikintas po dešimties metų ir kad jie galėtų džiaugtis visa savo nuosavybe. Jei mano maldavimai bus išklaustyti, nors ir sergantis, pats pirmasis asmeniškai pulsiu Jūsų Didenybei po kojų, dėkodamas ir atiduodamas pagarbą savo Valdovui. Jei nusilpę mano gabumai dar galėtų kuo nors pasitarnauti, išvykčiau iš karto pas savo tėvynainius, kad tarnaučiau tėvynei ir savo Valdovui garbingai ir ištikimai.

Trečioji mano malda, Sir, nors ir ypatinga, labai svarbi mano širdžiai ir mano jausmams. Keturiolika metų gyvenu garbingame Celnierio, šveicaro pagal tautybę, name; jis buvęs savos šalies ambasadorius Prancūzijoje. Esu skolingas jam tūkstančius dalykų, tačiau abu mes esame neturtingi, o jo šeima gausi. Prašau rasti jam garbingą vietą – gal naujoje Prancūzijos vyriausybėje, gal Lenkijoje. Jis išsilavinęs, ir atsakau už jo ištikimybę visais gyvenimo atvejais. Esu, ir t. t., ir t. t.

Pasirašė Kosciuška“

RANKA RAŠYTAS JO DIDENYBĖS IMPERATORIAUS
ALEKSANDRO ATSAKYMAS

Paryžius, 1814 m. gegužės 3 d.

„Jaučiu didžiulį pasitenkinimą, generole, atsakydamas į jūsų laišką. Patys brangiausi jums norai bus išpildyti. Visagalio padedamas tikiuosi atgaivinti tą drąsią ir gerbtiną tautą, kuriai jūs priklausote. Iškilmingai įsipareigojau tai padaryti, ir visą laiką mąščiau apie šios tautos gerovę. Tik politinės aplinkybės kliudė man įgyvendinti šiuos ketinimus. Dabar šių kliūčių nebeliko. Jas pašalino baisios, bet šlovingos kovos metai. Dar šiek tiek laiko, išmintingai neskubant, ir lenkai atgaus savo tėvynę, savo vardą ir su džiaugsmu galėsiu juos įtikinti, kad, užmiršus praeitį, tas, kurį jie laikė savo priešu, taps tuo, kuris išpildys jų troškimus. Kaip man būtų malonu, generole, jei galėtumėte man padėti dirbant šiuos darbus! Jūsų vardas, jūsų charakteris, jūsų talentas bus geriausi mano ramsčiai.

Generole, priimkite mano pagarbą.

Pasirašė Aleksandras“

Pasirašius Fontenblo sutartį, generolas Dombrovskis paprašė imperatoriaus Aleksandro leidimo grįžti į Lenkiją, ir jam buvo atsakyta, kad Varšuvos pulkai iškeliaus į savo šalį kartu su rusais ir grįžę namo kareiviai bus laisvi rinktis, ar likti tarnyboje, ar ne.

Dvylika generolų ir šeši šimtai iš keturiasdešimties Varšuvos kunigaikštystės pulkų likusių karininkų pateikė prašymą:

1. Sujungti į vieną korpusą, vadintą *Varšuvos kunigaikštystės kariuomenė* vardu, visus korpusų likučius (priimta).

2. Lenkų pulkamams palikti uniformas ir pavadinimus (priimta). Vis dėlto

su sąlyga, kad bus galima mažinti pulkų skaičių, atsižvelgiant į Varšuvos kunigaikštystės pajamas ir padėtį joje.

3. Visiems palikti tuos pačius laipsnius (priimta).

4. Leisti išvykti visiems, kurie nebenori likti tarnyboje (priimta).

5. Mokėti pagal didžiosios kunigaikštystės biudžetą, net jei bus kalbama apie tuos, kurie paliks tarnybą ir į ją nebegrįš... (Šis straipsnis bus formuluojamas kitaip).

6. Prancūzijos vyriausybė turi sumokėti pavėluotus atlyginimus, nes lenkų armija, nebeturinti jokių išteklių, negalėjo pasinaudoti Rusijos imperatoriaus geranoriškumu (Pažadama atsižvelgti į šį prašymą).

7. Padėti kariuomenei, kuriai trūksta drabužių, kuri šios kampanijos metu prarado uniformas (Prašymas nusiųstas grafo fon Neselrodės administracijai).

8. Gauti pašaro žirgams tiek pat, kiek gauna rusų kavalerija (priimta).

Paryžiuje buvo sudarytas komitetas, kuriame buvo generolai Dombrovskis, Zajončekas, kunigaikštis Sulkovskis, Vielhorskis, Sierakovskis ir kunigaikštis Giedraitis, kuriam buvo pavesta perorganizuoti lenkų kariuomenę. Į Londoną išsiųstas generolas Krukoveckis; generolas Paškovskis – į Vengriją, dar vienas generolas – į Berlyną, kad pagreitintų lenkų karo belaisvių, esančių tose šalyse, grąžinimą.

Rusijos imperatorius įsakė grąžinti generolui Niesiolovskiui, kunigaikščiui Mikalojui Radvilai ir šešioms kitiems lietuviams, tarnavusiems Prancūzijai, jų turtą, kuris buvo sekvestruotas.

Divizijos generolas Dombrovskis į Varšuvą atvyko 1814 m. birželio 7 dieną. Pagrindinė jo misija buvo išsiųsti į visus kunigaikštystės vaivadijas) karininkus, kuriems pavesta surašyti visus ten esančius lenkų kariškius. Jis parengė pranešimą. Svarbus būtų šis jo fragmentas:

„Didysis imperatorius Aleksandras paliko mūsų kariuomenės likučiams jų ginklus ir pažadėjo man grįžti su jais į mūsų tėvynę. Jo Didenybė tuo nepasitenkino: jis pripažino būtinybę didinti tautinę galią ir įsakė, kad visi lenkai, kariavę paskutiniame kare, ir net tie, kurie buvo paimiti belaisviais, dalyvautų šiame darbe.“

Vadovaujami generolo Piotrovskio, iš Danijos į Poznanę 1814 m. birželio 9 d. grįžo septintojo, aštuntojo, septynioliktojo ir devynioliktojo kavalerijos pulkų likučiai.

Iš Prancūzijos grįžę lenkų armijos likučiai, vadovaujami generolo leitenanto Krasinskio, įžengė į Poznanę 1814 m. birželio 9 dieną. Šie šlovingi pulkai po tokios ilgos kelionės skyrėsi nuo kitų gražiu stotu ir karinga išvaizda. Pasitikti šių drąsių kareivių, lydymas visų valdžios atstovų, atvyko prefektas. Jis pasakė jiems prakalbą ir tėvynės vardu paliudijo, jog yra patenkintas vėl juos matydamas.

Generolas anšefas atsakė:

„Laimė vėl išvysti tėvų žemę mums dar didesnė. Lenkai visada iš meilės tėvynei ir iš dėkingumo jai už ją kovojo. Nepaisydami Europos priekaištų, norėdami būti verti jūsų tėvynainiais, mes viską padarėme savo brangiosios tėvynės labui ir grįžtame namo su viltimi. Lenkų kareivis visuomet jautėsi piliečiu, jis lengvai užmiršta viską, ką jam teko paaukoti ir iškentėti, jei jam už tai kompensuojama tautos pagarba.

Ereliai, kuriuos matote sklendžiančius virš mūsų galvų, ir ginklai, kurie blizga mūsų rankose, – tai kilnaus monarcho pasitikėjimo bei didžiulės jo globos, kurią jis mums suteikia, įrodymas. Visas pasaulis pripažįsta jo nuopelnus, ir jam atlygins ateinančios kartos – padarys jį didvyriu, ir besižavintis juo mūsų amžius perduos tai ateinantiems šimtmečiams.

Ištikimi savo pareigai neapleidome besvyruojančio sosto tol, kol tas, kuris jame sėdėjo, pats jo nepaliko; tik su jo leidimu kreipėmės į imperatorių Aleksandrą, kuris didžiadvasiškai mums pasiūlė palankumą ir globą. Esu laimingas, galėdamas šių drąsių lenkų kariuomenės likučių vardu pasveikinti mūsų tėvynainius ir paliudyti, kokie esame jiems dėkingi.

O jūs, motinos, pasitikite savo vaikus, jie visuomet buvo verti jūsų ir nepabijojo pralieti savo kilnų kraują, kurį jiems perdavėte, kiekvieną kartą, kai tai būdavo susiję su šlove ir garbe.“

Tarp pagrindinių generolų ir aukščiausio rango karininkų, grįžusių į tėvynę, buvo Dombrovskis, Kniazzevičius, Voičinskis, Sokolnickis, Chlopickis, Vielhorskis, Kameneckis, Paškovskis, Krukoveckis, Uminskis, Vincentas ir Izidorius Krasinskiai, Falkovskis, Kurnatovskis, Redelis, Maleckis, Tolinskis, Rautenštrauchas, Sieravskis, Kazimieras ir Stanislovas Malachovskiai¹.

¹ Divizijos generolas Sokolnickis liepė pergabenti į Poznanę mirusio Lenkijos karaliaus Stanislovo Leščinskio palaikus. Dalis jo palaikų rugpjūčio 5 d. buvo iškilmingai palaidoti Poznanės katedroje, dalyvaujant civilinės ir karinės valdžios atstovams bei daugybei gyventojų. Kita palaikų dalis išsiųsta į Krokuvą, paguldyta greta mūsų karalių antkapių. Prieš įžengdamas į sostą Stanislovas Leščinskis buvo Poznanės provincijos vaivada.

Divizijos generolas Dombrovskis pranešė savo pulkams, kad laikinai, kol bus gauti Jo Imperatoriškosios Aukštybės didžiojo kunigaikščio Konstantino įsakymai, lenkų kariuomenės vadas generolas Vasilevskis bus karo administratoriumi, o pulkininkas Kosinovskis vykdys kariuomenės apžiūrą.

Štai išspausdintas įsakymas, kuriuo pulkams pranešama apie Jo Imperatoriškosios Aukštybės monsinjoro didžiojo kunigaikščio Konstantino atvykimą.

ĮSAKYMAS LENKŲ KARIUOMENEI

Karininkai, kareiviai, jums bus atlyginta už jūsų didžius darbus ir gražų elgesį grįžus į Lenkiją. Esu įsitikinęs, kad būsite labai patenkinti; išgirsite kalbantį patį Jo Didenybę imperatorių Aleksandrą. Pripažįstu Lenkijos kariuomenės šlovę, kurią ji apvainikavo pavyzdine disciplina pasibaigus karui. Provincijos, per kurias ji žygiavo, pripažįsta šiuos jos nuopelnus. Esu visiškai patenkintas Lenkijos kariuomene; mano ketinimai – padaryti ją dar stipresnę ir gausesnę, aš trokštu matyti klestinčią Lenkiją. Netrukus pas jus atvyks mano brolis. Už nuopelnus jis atlygins garbingais apdovanojimais.

Ponai brigadų vadai, ponai pulkininkai tepadaro viską, kad mūsų pulkai spindėtų, nes jie to verti. Tepasinaudoja tomis keletu likusių dienų tobulindami įvairius pratimus, kad Jo Imperatoriškoji Aukštybė didysis kunigaikštis būtų patenkintas, matydamas mūsų atliekamus manevrus.

Pasirašė grafas Krasinskis

Kariuomenės vadas generolas.

ĮSAKYMAS LENKŲ KARIUOMENEI

Varšuva, 1814 m. gruodžio 11 d.

Į jus kreipiasi Jo Didenybė imperatorius Aleksandras, galingasis jūsų globėjas. Susirinkite po savo vėliavomis; paimekite ginklą į rankas, kad galėtumėte ginti savo tėvynę ir išsaugoti jos politinę egzistenciją. Kol šis kilmingasis monarchas rūpinasi laminga jūsų šalies ateitimi, parodykite, jog esate pasiruošę paremti jo pastangas savo kraujo kaina. Tie patys vadai, kurie vedė jus šlovės keliu, sugebės jus vesti ir šiuo. Imperatorius vertina jūsų drąsą. Šio pražūtingo karo pragaištyje jis matė, kad išliekate garbingi ir tuomet, kai

įvykių seka nuo jūsų nebeprisiklauso. Jūs puikiai kovojote kare, kurio motyvai dažnai jums buvo svetimi. Nuo šiol jūsų pastangos bus skirtos tik tėvynei, todėl jūs tapsite nenugalimi. Visi kareiviai, visi kariai, duokite pirmieji pavyzdį, kokias gi vertybes turėtų išsaugoti ir jūsų tėvynainiai. Beribis atsida-
vimas imperatoriui, kuris trokšta tik gero jūsų tėvynei, meilė kilmingajam jo asmeniui, paklusnumas, disciplina, santarvė – štai būdai užtikrinti jūsų šalies klestėjimą – šalies, kurią saugo galingasis imperatorius. Tokiu būdu pasieksite laimę, kurią kiti gali jums žadėti, bet kurią užtikrinti gali jis vienas. To garantija – jo galia ir jo vertybės.

Pasirašė Konstantinas.

IV SKYRIUS

Tik 1815 m. gegužės 28 d. Saksonijos karalius pasirašė aktą, kuriuo atsisakė pretenzijų į Varšuvos kunigaikštystę¹.

Lenkijos likimas buvo nuspręstas per Vienos kongresą, tuomet nuspręstas ir Saksonijos likimas. Buvo sutarta dėl šių principų:

1. Varšuvos kunigaikštystė prijungiama prie Rusijos imperijos. Vis dėlto, šios šalies dalis, kurioje gyvena aštuoni šimtai dešimt tūkstančių gyventojų, bus padalinta ir valdoma Prūsijos karaliaus;

2. Rytų Galicijos dalis, kuri buvo atiduota Rusijai 1809 m., taip pat ir Veličkos valdos bus grąžintos Austrijai;

3. Krokuvos miestas nebe priklausys Austrijai, kuri jį atidavė Rusijai 1809 m., o bus laisva ir nepriklausoma respublika.

Šie principai buvo įtvirtinti ir plėtojami trijose sutartyse, sudarytose balandžio 21 d. (gegužės 3): viena – tarp Austrijos ir Rusijos, antra – tarp Rusijos ir Prūsijos, ir trečia, papildoma – tarp visų šių trijų galingų valstybių.

Iš pradžių pateiksime jums pagrindines pirmosios sutarties nuostatas; sutartis prasideda tokia įžanga:

„Jo Didenybė visos Rusijos imperatorius, Jo Didenybė Austrijos imperatorius ir Jo Didenybė Prūsijos karalius, trokšdami draugiškai susitarti dėl būdų, kuriais būtų galima geriausiai sutvirtinti lenkų gerovę, kadangi dėl Varšuvos kunigaikštystės likimo jiems atsivėrė nauji santykiai, ir taip pat norėdami, kad šių geranoriškų nutarimų pasekmės pajustų ir provincijos bei pavietai, sudarę senąją Lenkijos karalystę, o tai tapo įmanoma liberalių susi-

¹ Martensas, *Rinkinys*, tomas XIII, p. 226 ir *Vienos kongresas; Oficialių raštų rinkinys*, tomas VI, p. 236.

tarimų ir susiklosčiusių aplinkybių dėka, sparčiai vystantis santykiams, itin palankiems prekybai tarp gyventojų, sutarė sudaryti dvi skirtingas sutartis – vieną tarp Rusijos ir Austrijos, ir kitą – tarp šios pirmosios galingosios valstybės ir Prūsijos, kad ten būtų išdėstyti bendri visų trijų galingųjų valstybių pasižadėjimai bei atskiros kiekvienai nuostatos, ir t. t., ir t. t.²

Rusija gražina Austrijai dalį rytų Galicijos, kuri jai buvo perleista 1809 m.³, I str.

Austrija valdys Veličkos druskos kasyklas ir joms priklausančią teritoriją, II str. Pagal Šenbruno taikos sutartį šios druskų kasyklos buvo paskelbtos bendromis Austrijai ir Varšuvos kunigaikštystei⁴.

Vyslos talvegas atskirs Galiciją nuo Krokuvos miesto teritorijos bei nuo dalies Varšuvos kunigaikštystės, kuri priklauso Rusijai iki Zavichosto; nuo ten riba tęsis iki Bugo; nuo šios upės bus atkurta tokia pati siena, kokia buvo prieš 1809 m. sutartį, III str. Taigi Austrijai nepriklausys nei Vakarų Galicija, nei Zamostė Rytų Galicijoje, kuri buvo perleista Varšuvos kunigaikštystei 1809 metais⁵.

Krokuvos miestas skelbiamas laisvu ir nepriklausomu, jam priskiriama teritorija nurodoma papildomoje sutartyje, IV str.

Varšuvos kunigaikštystė prijungiamą prie Rusijos imperijos, su kuria ji bus neatšaukiamai susieta konstitucija; imperatoriui bus suteiktas caro, Lenkijos karaliaus titulai, ir vėliau jis galės paskirti šiai džiūgaujantiems valstybei atskirus administracinius vienetus, *vidinę plėtrą*, kuri jam atrodys tinkama, V str. Buvo norima pasakyti, kad Lenkija taps atskira ypatinga valstybe, turinčia su Rusija bendrą valdovą, ir kad imperatorius galės suteikti jai kuo daugiau žemių, priskirdamas jai kelias provincijas, kurios dalijant Lenkiją buvo prijungtos prie Rusijos.

Šiame straipsnyje priduriama:

„Lenkams, aukštųjų besitarančių šalių pavaldiniams, bus paskirti atstovai ir sudarytos nacionalinės institucijos, kurių darbas bus reglamentuojamas pagal politiką vyriausybių, kurioms jos priklausys ir kurios spęs, kaip naučiau ir tikslingiau jas tvarkyti.“

² žr. *Oficialių raštų rinkinį*, F. Schoëllis, tomas VIII, p. 107.

³ žr. Schoëllis, 10 tomas, p. 284–293.

⁴ *Idem*, p. 285.

⁵ *Idem*.

Nuo VI iki XXIII straipsnio pateikiamos nuostatos, palankios gyventojams, kurie norės išvykti iš šalies per šešerius metus; jie skelbia visišką amnestiją ir grąžina teises pavaldiniams, turėjusiems kitas pilietybes.

Navigacija visomis upėmis ir kanalais visoje senosios Lenkijos karalystės teritorijoje – tokioje, kokia ji buvo prieš 1772 m., iki priėjimo prie jūros skelbiama laisva, XXIV ir XXVI str.

Šiems objektams reglamentuoti bus paskirti komisarai; jie baigs savo darbą praėjus šešioms mėnesiams po sutarties ratifikavimo, XXVII str.

Abi sutarties šalys suteikia neribotą tranzito laisvę visose senosios Lenkijos teritorijose ir paskirs komisarus, kurie turės išnagrinėti galiojančius reglamentus ir tarifus, XXVIII ir XXIX str.

Pagal 1797 m. sausio 26 d. Sankt Peterburge pasirašytą konvenciją Austrija buvo įsipareigojusi prisiimti penktadalį karaliaus ir dvi penkioliktąsias Lenkijos Respublikos skolų.

Savo ruožtu dėl šių skolų Vienos dvaras išleido obligacijas, žinomas bendrosios viešųjų skolų kasos obligacijų pavadinimu (*Universal-staats schulden cassa obligationen*). Kadangi sudarius Šenbruno taiką ji prarado dalį Galicijos, turinčios maždaug milijoną su puse gyventojų, ir tik Veličkos teritorija jai buvo grąžinta, buvo teisinga atleisti ją nuo dalies šios skolos. Atitinkamai XXX str. nurodoma, kad pagal XXXII str. Varšuvos vyriausybė jai iš pirmojo mokės keturių milijonų Lenkijos florinų sumą, padalintą į aštuonias lygias dalis per metus, kurių pirmoji turi būti sumokėta iki 1816 m. birželio 24 dienos.

Vienos dvaras prisidės devintąja procento dalimi prie naujų skolų, kurios atsirado sukūrus Varšuvos kunigaikštystę; tokia pačia dalimi prisidės prie aktyvo, XXXIII str.

Pagal XXXIV ir XXXV straipsnius skoloms likviduoti kuriama komisija, o pagal XXXVIII straipsnį bus sukurta kita, kad būtų baigtas žemėlapis su nustatytomis naujomis sienomis.

Penkeriems metams liks privaloma sutartis, sudaryta pirkti 500 000 centnerių druskos; po penkerių metų ji galės būti atnaujinta pagal susitarimą, XXXIX str.

Balandžio 21 d.

Pasirašyta Vienoje 1815 m. gegužės 3 d.

Grafas Razumovskis

Kunigaikštis Meternichas.

RUSIJOS IR PRŪSIJOS SUTARTIS

I sutarties, sudarytos tarp Rusijos ir Prūsijos, straipsnis nustato Varšuvos kunigaikštystės dalį, kuri priklausys Prūsijos karaliaus valdžiai, karaliui ir jo įpėdiniams ir bus pavadinta *Poznanės didžiąja kunigaikštyste*. Pagal nubrėžtą naujų sienų tarp abiejų valstybių liniją Prūsijai atitenka:

1. Dalis vakarinės Prūsijos, kurios ji neteko sudarius Tilžės taiką: tai yra Michelau, Brombergas, Inovroclavas ir Kulmas su apylinkėmis, kur ji išsaugojo Graudencą su keliais kaimais, Kaminas ir didžioji jo apylinkių dalis ir Kronas su dalimi apylinkių (du šimtai keturiasdešimt trys tūkstančiai kvadratinų kilometrų ir trisdešimt du tūkstančiai gyventojų).

2. Torūnės miestas ir provincija, kurią iki 1807 m. vadino Naująja Rytų Prūsija.

3. Dalis priešais pietinę Prūsiją, tai yra: pirma dalis Poznanės departamento, kurį sudaro Poznanė, Gneznas, Babimostas (arba Bomstas), Frauštatas (Vschova), Kostenas, Vongravecas, Kriobenas ir jų apylinkės; dalis Podevico apylinkių, Krotušinas ir Mezericas su apylinkėmis; Peizernas ir dalis apylinkių; dalis Kališo departamento; Adelnau ir Šildbergas su apylinkėmis.

Nuo II iki XXIV straipsnio žodis žodin pakartojama sutartis tarp Austrijos ir Prūsijos.

XXV straipsnis panaikina visas teises imti mokesčius už sandėliavimą, prekių perkrovimą, nuplaukiamą nuotolį, mokesčių lengvatų draudimą ir visa kita, kas iki šiol kliudė laisvai laivų navigacijai upėmis.

Mišri komisija ištirs keleto miestų ir uostų teises ir privilegijas, kurios galėtų kenkti nuosavybės teisėms ir atitinkamai prieštarautų abiejų pusių sutarties principams. Jei reikės, bus sutarta panaikinti tokias teises. Šis darbas bus baigtas po šešių mėnesių, XXVI straipsnis.

Abi sutarties šalys susitarė leisti ateityje ir visiems laikams visose jų lenkiškose provincijose laisvą šių provincijų žemės ūkio ir pramoninių prekių judėjimą. XXVI straipsnyje skiriami komisarai per šešis mėnesius susitars dėl tarifo, kurį reikės mokėti už šių provincijų visų žemės ūkio ir pramoninių prekių įvežimą ir išvežimą. Mokestis už tokią teisę negalės viršyti dešimties procentų prekės vertės prieš ją gabenant.

Tranzitinė prekyba bus visiškai laisva visose senosios Lenkijos dalyse, XXIX str.

Sutartis pasirašyta Vienoje balandžio 21 d. (gegužės 3)

Kunigaikštis fon Harderbergas ir grafas Razumovskis.

Trečioji, papildoma sutartis, susijusi su Krokuva, sudaryta tarp Austrijos, Prūsijos ir Rusijos, taip pat buvo pasirašyta Vienoje 1815 m. balandžio 21 d. (gegužės 3).

Krokovos miestas keturiolika metų, nuo 1795 iki 1809, priklausė Austrijai; pagal Šenbruno taikos sutartį jis buvo prijungtas prie Varšuvos kunigaikštystės ir atskirtas nuo šios šalies sutartimi, apie kurią kalbame, kad gautų laisvo, nepriklausomo ir absoliučiai neutralaus miesto statusą ir būtų saugomas visų trijų sutartis pasirašiusių šalių, I str.

Kadangi šiame mieste gyvena mažiau nei dvidešimt šeši tūkstančiai gyventojų, didžioji miesto apylinkių dalis liks jam pavaldžios. Sienos aprašytos II straipsnyje. Šios respublikos plotas – devyniolika su puse tūkstančio kvadratinų kilometrų, gyvena šešiasdešimt vienas tūkstantis gyventojų.

Austrijos imperatorius suteikia visam laikui, III str., Podgožei, miestui prie upės, laisvo komercinio miesto privilegijas, kokias turi Brodų miestas; o Krokuva galės tiesti tiltus į dešinią Vyslos krantą, IV str.

Mišri komisija nustatys sienas, V str.

Visi treji rūmai įsipareigoja patys ir įsipareigoja priversti kitus visuomet gerbti laisvo Krokovos miesto ir jos teritorijos neutralumą; jokios karinės pajėgos niekuomet negalės ten įžengti, kad ir kokį pretekstą turėtų. Tačiau jame nebus galima suteikti prieglobsčio perbėgeliams, dezertyrams ir nusikaltėliams, VI str.

Prie sutarties pridama Krokovos konstitucija yra garantija trims galiniosioms valstybėms, ir ją įgyvendinti pradės deleguotieji asmenys, VII str.

Naujoje respublikoje niekuomet nebus muitinių, VIII str.

Ji turės pašto privilegiją; tačiau visi treji rūmai galės joje turėti savo pašto skyrių, XII str.

Iš valstybinės nuosavybės gautų pinigų bus išlaikoma akademija bei apmokamas viešojo lavinimo būdų tobulinimas. Iš užtvarų ir tiltų gauti pinigai bus skirti tiltų ir viešųjų kelių priežiūrai, XIII str.

Respublikai nepriklausys jokia Varšuvos kunigaikštystės skolų dalis ir jos dalies nebus šios kunigaikštystės aktyvuose, XIV str.

Akademija ir vyskupija patvirtinami XV ir XVI str.

Vyskupą skirs Rusijos imperatorius: pirmą kartą – laisvai, vėliau – iš pristatytų keturių kandidatų, pusę balsų turės kapitula, pusę – senatas, XVII str.

Vienas anksčiau išvardintų straipsnių egzempliorius bei konstitucijos, kuri sudaro pagrindinę dalį, egzempliorius bus iškilmingai įteikti VII straipsnyje įvardytos mišrios komisijos laisvo Krokovos miesto archyvams kaip nuola-

tinis kilnių trijų galingųjų valstybių priimtų principų įrodymas miesto ir laisvos Krokuvos teritorijos naudai, XVIII str.

Pasirašė Kunigaikštis fon Meternichas
Kunigaikštis fon Hardenbergas
Grafas Razumovskis.

Štai laisvojo Krokuvos miesto konstitucija, aprobuota ir garantuota šia paskutine sutartimi. Ji nepaliks abejingų visų tų, kurie panorės sužinoti, su kokių rūpesčiu trys daugiausiai įtakos Vienos kongrese turėję valdovai siekė užtikrinti laisvą ir nepriklausomą Krokuvos miesto, senosios Lenkijos sostinės, valdymą; kur yra rezidavę tiek karalių, kur saugoma tiek daug jų kapų ir kur palaidoti pačių narsiausių karių palaikai – karių, garsinusių Lenkiją šiais paskutiniaisiais metais, – Kosciuškos, Juozapo Poniatovskio ir kitų.

I str.

Krašto religija yra apaštališkoji Romos katalikų religija.

II str.

Visos krikščioniškos konfesijos leidžiamos, nėra jokių skirtumų dėl socialinių teisių.

III str.

žemdirbių teisės išlieka tos pačios. Prieš įstatymą visi piliečiai lygūs ir visi vienodai saugomi. Įstatymas taip pat saugo toleruojamas konfesijas.

IV str.

Laisvojo Krokuvos miesto vyriausybę sudarys dvylikos narių senatas, nariai bus vadinami senatoriais, ir jo pirmininkas.

V str.

Devyni senatoriai, tarp jų ir pirmininkas, bus išrinkti atstovų rūmų.

Keturis kitus išrinks kapitula ir akademija, kurie turės teisę paskirti po du savo atstovus į senatą.

VI str.

Šeši senatoriai bus paskirti iki gyvos galvos. Senato pirmininkas šias pareigas eis trejus metus, tačiau galės būti perrinktas. Pusė kitų senatorių kiek-

vienais metais paliks senatą ir užleis vietą naujai išrinktiems. Amžius lems, kurie nariai, pasibaigus pirmiesiems metams, paliks savo vietą, tai yra patys jauniausi išeis pirmieji. O dėl keturių kapitulos ir akademijos deleguotų senatorių – du iš jų liks pareigose iki gyvos galvos, du kiti bus keičiami kiekvienais metais.

VII str.

Baltosios dvasininkijos ir universiteto nariai, taip pat žemių savininkai, namų ar kitokio turto savininkai, jei jie moka penkiasdešimties Lenkijos florinų žemės mokestį; fabričių ir manufaktūrų versloininkai; didmenininkai ir visi tie, kurie įrašyti kaip nariai Biržoje; garsūs menininkai ir mokyklų mokytojai turės teisę, sulaukę reikiamo amžiaus, *rinkti*; jie taip pat galės *būti išrinkti*, jei, be to, atitiks kitas įstatyme numatytas sąlygas.

VIII str.

Senatas pagal savo valią skiria į administracinius postus ir atšaukia iš jų valdininkus, kurie jiems pavaldūs. Taip pat jis skirsto bažnytines valdas ir turta, nes ši skirstymą atlieka valstybė; tik keturios vietos kapituloje paliekamos dėstantiems fakultetų daktarams, į tas vietas skirs akademija.

IX str.

Krokvos miestas ir jo teritorija bus padalinti į miesto ir kaimo gminas. Pirmosios, kiek leis apgyvendinimo tankumas, turės po du tūkstančius, antrosios – mažiausiai tris tūkstančius penkis šimtus gyventojų. Kiekviena gmina turės laisvai renkamą merą, kuriam bus pavesta vykdyti vyriausybės įsakymus. Kaimo gminose galės būti keli mero pavaduotojai, jei to reikalaus aplinkybės.

X str.

Kiekvienais metais gruodžio mėnesį rinksis atstovų rūmai, kurių posėdžiai neturės trukti ilgiau nei keturias savaites. Šie rūmai turės įstatymų leidžiamąją galią; jie analizuos metines viešojo administravimo sąskaitas ir kiekvienais metais spręs dėl biudžeto. Jie rinks senato narius pagal atitinkamą konstitucijos straipsnį. Taip pat jie rinks teisėjus. Jie turės teisę apkaltinti (dviejų trečdalių balsų dauguma) valstybės valdininkus, kad ir kokia būtų tarnyba, jei bus įtariamas pinigų išėikvojimas, kyšininkavimas ar naudojimas tarnybine padėtimi, ir perduoti juos aukščiausiajam teismui.

XI str.

Atstovų rūmus sudarys:

1. Gminių deputatai; kiekviena gmina rinks po vieną deputatą;
2. Trys senato deleguoti nariai;
3. Trys kapitulos deleguoti prelatai;
4. Trys fakultetų daktarai, deleguoti universiteto;
5. Šeši dirbantys teismo taikintojai, kurie į rūmus bus kviečiami paeiliui.

Rūmų pirmininką rinks trys senato deleguoti nariai. Joks įstatymo projektas, kuriuo bus siekiama pakeitimų egzistuojančiame įstatyme ar reglamente, negalės būti siūlomas atstovų rūmams svarstyti, jei prieš tai apie jį nebus pranešta senatui ir pastarasis nebus priėmęs pasiūlymo balsų dauguma.

XII str.

Atstovų rūmai rengs civilinį ir kriminalinį kodeksus bei nustatys procedūrų tvarką. Jie nuolatos sudarinės komitetą, kuriam bus pavesta parengti šį darbą, kurio tikslas bus vienodai vertinti visas krašto vietoves ir gyventojus. Komitete dirbs ir du senato nariai.

XIII str.

Jei įstatymas nebuvo priimtas septyniais aštuntadaliais atstovų balsų ir jei senatas pripažįsta devynių balsų dauguma, kad yra viešojo intereso priešasčių dar kartą teikti jį įstatymų leidžiamajai valdžiai svarstyti, jis bus teikiamas svarstyti rūmams kitais metais. Jei tai susiję su finansais, iki bus priimtas naujas įstatymas, galioti liks praėjusių metų įstatymas.

XIV str.

Kiekviename ne mažiau nei šešis tūkstančius gyventojų turinčiame pavieta bus atstovų rūmų skiriamas teismo taikintojas; jo mandatas truks trejus metus. Be to, kad atliks taikintojo funkcijas, jis turės imtis ir nepilnamečių bylų bei procesų, susijusių su valstybei ar valstybiniam institutams priklausančiais fondais ir nuosavybe. Dėl šių dviejų dalykų jis turės tartis su pačiu jauniausiu senatoriumi, kuriam bus pavesta rūpintis nepilnamečių interesais bei viskuo, kas bus susiję su procesais dėl valstybinių fondų ir valstybinės nuosavybės.

XV str.

Bus įsteigti pirmosios instancijos teismas ir apeliacinis teismas. Pirmajame – trys teisėjai, keturi – apeliaciniame teisme, įskaitant ir pirmininkus,

skiriami iki gyvos galvos; abiejuose teismuose bus skiriamas reikiamas padedančiųjų teisėjų skaičius pagal vietas ir priklausys nuo laisvų rinkimų gminose, jie savo pareigas eis konstitucinių įstatymų nustatyta laiko tarpą. Abu teismai svarstys visas bylas, nesvarbu, kokios jos būtų ir kas būtų kaltinamieji bei kaltintojai. Jei abiejų teismų sprendimai bus vienodi, apeliacijos teikti nebebus galima. Jei jų sprendimai skirsis savo esme ar jei akademia, išanalizavusi proceso aktus, pripažins, kad galima skųstis dėl įstatymo pažeidimo ar dėl pagrindinių civilinės procedūros formų, taip pat jei bausmė bus mirties bausmė ar žeminanti bausmė, byla bus dar kartą perduota apeliaciniam teismui, tačiau tokiu atveju prie įprasto teisėjų skaičiaus bus pridėti visi miesto teismo taikintojai ir keturi asmenys, kuriuos kiekviena pusė galės pati išsirinkti po du iš piliečių. Pirmosios instancijos teisme sprendimui priimti reikalingi trys teisėjai, antrosios – penki, o trečiosios – septyni.

XVI str.

X straipsnyje numatytiems atvejams nagrinėti aukščiausiasis teismas bus sudarytas iš:

1. Penkių atstovų, ištraukiami burtų keliu;
 2. Trijų senato atstovų, kuriuos jis išrinks;
 3. Abiejų minėtų teismų pirmininkų;
 4. Keturių teismo taikintojų, paeiliui;
 5. Trijų piliečių, kuriuos išrinks teismui perduotas valdininkas.
- Sprendimui priimti reikia devynių narių.

XVII str.

Ir civiliniai, ir kriminaliniai procesai yra vieši. Tardymo metu (ypač kriminalinėse bylose) bus pasitelkta prisiekusiųjų institucija, pritaikant ją prie krašto vietovės specifikos, kultūros, gyventojų būdo.

XVIII str.

Teismai yra nepriklausomi.

XIX str.

Baigiantis šeštiesiems metams po konstitucinio statuto paskelbimo sąlygos tapti senatoriumi renkant atstovų rūmuose bus šios:

1. Turėti trisdešimt penkerius metus;

2. Būti baigusiam mokslus vienoje iš senosios Lenkijos karalystės teritorijoje esančių akademijų;

3. Būti ėjusiam mero pareigas dvejus metus, teisėjo – dvejus metus ir atstovo – dvi rūmų sesijas.

4. Turėti nuosavą būstą, apmokestiną šimtu penkiasdešimt Lenkijos florinų žemės mokesčio ir kuris būtų įsigytas mažiausiai prieš metus iki rinkimų.

Sąlygos tapti teisėju bus šios:

1. Turėti trisdešimt metų;

2. Būti visiškai baigusiam mokslus vienoje iš anksčiau minėtų akademijų bei turėti daktaro laipsnį;

3. Būti išdirbusiam vienerius metus teismo raštinės pagalbininku bei vienerius metus – su advokatu;

4. Turėti nuosavą būstą, aštuonių tūkstančių Lenkijos florinų vertės, įsigytą mažiausiai prieš vienerius metus iki rinkimų.

Norint tapti antrosios instancijos teisėju ar vieno ar kito teismo pirmininku, reikės, be kitų sąlygų, būti ėjusiam pirmosios instancijos teisėjo ar teismo taikintojo pareigas dvejus metus ir vieną kartą būti buvusiam atstovu.

Norint tapti gminos atstovu reikia:

1. Turėti dvidešimt šešerius metus;

2. Būti baigusiam mokslus Krokuvos akademijoje;

3. Turėti nuosavą būstą, apmokestiną devyniasdešimčia Lenkijos florinų ir įsigytą mažiausiai prieš vienerius metus iki rinkimų.

Visos šiame straipsnyje išdėstytos sąlygos nebebus taikomos tiems, kurie Varšuvos kunigaikštystės egzistavimo laikais ėjo pareigas, į kurias turėjo skirti karalius ar išrinkus seimeliams, nei tiems, kurie jas gaus dabar sutartį sudarančių valdovų valia; jie turės visą teisę būti paskirti ar išrinkti į bet kokią vietą.

XX str.

Visi vyriausybės, teismų ir įstatyminiai aktai bus surašomi lenkų kalba.

XXI str.

Akademijos pajamos ir išlaidos bus bendro Krokuvos miesto ir laisvosios teritorijos biudžeto dalis.

XXII str.

Vidaus saugumą ir policijos veiklą užtikrins pakankamas miesto milicijos būrys. Šis būrys bus nuolat keičiamas, jam vadovaus kadrinis karininkas, kuris, pasižymėjęs tarnyboje, sutiks su tokiu išėjimo į pensiją būdu.

Bus suburtas ir apginkluotas pakankamas žandarų skaičius, kad būtų užtikrintas saugumas keliuose ir kaimo vietovėse.
Pasirašė Kunigaikštis fon Meternichas
Kunigaikštis fon Hardenbergas
Grafas Razumovskis.

PRIEDAI KETVIRTAM SKYRIUI

ĮGALIOTOJO PRANCŪZIJOS MINISTRO PRINCO
TALEIRANO NOTA ĮGALIOTAJAM AUSTRIJOS MINISTRUI
KUNIGAİKŠČIUI FON METERNICHUI DĖL
SAKSONIJOS IR LENKIJOS ATEITIES
1815 m. vasaris

Skubu atsakyti dėl Jo Imperatoriškosios Didenybės ketinimų, išreikštų laiške, kurį Jūsų Aukštybė turėjo garbės man atsiųsti, ir supažindinau karalių su nota, kurią jūs šio mėnesio 10 dieną atsiuntėte Jo Aukštybei valstybės kancleriui kunigaikščiui fon Hardenbergui ir kurią man oficialiai perdavėte.

Kad įrodyčiau, jog šiais notoje išdėstytais sprendimais karalius buvo patenkintas, man užtenka palyginti juos su įsakymais, kuriuos Jo Didenybė davė savo ministrui kongrese.

Tai, ką Prancūzija norėjo išreikšti, ji išreiškė nesivadovaudama nei ambicijomis, nei asmeniniais interesais. Susigrąžinusi senąsias savo sienas ji nebemąstė apie savo teritorijos plėtimąsi taip, kaip jūra, kuri išeina iš krantų, tik audrai pakilus. Jos šlovingosios armijos nebetrokšta naujų pergalių. Prancūzija, išsivadavusi nuo priespaudos, kuria ji nesinaudojo, o kurios auka veikiau buvo, laiminga atgavusi teisėtus savo valdovus, o su jais ir ramybę, kurios, kaip ji bijojo, buvo netekusi visiems laikams, nieko nereikalavo ir neturėjo jokių pretenzijų. Vis dėlto ji tebetroško, kad baigtų atsigauti ir jos pačios, ir visos Europos labui; kad revoliucijos dvasia išnyktų visur ir visiems laikams; kad būtų gerbiama teisė; kad bet kokios ambicijos ar ambicingi veiksmai būtų uždrausti ir susidurtų su nuolatine kliūtimi pagal tam tikrą priimtą deklaraciją ir formalią garan-

tiją tų pačių principų, kuriuos revoliucija ilgą laiką nustumė į liūdną užmarštį.

Prancūzijos noras turi būti visų Europos valstybių noras – valstybių, kurios neturėtų nekreipti į tai dėmesio. Be viso to nė viena jų negalės nė vienos akimirkos būti rami dėl savo ateities.

Dar niekuomet Europos valdovai neturėjo tokio kilnaus tikslo; dar niekada nebuvo toks būtinas rezultatas ir dar niekuomet nebuvo tokio pagrindo jo tikėtis, kaip dabar, tokiu metu, kai pirmą kartą visa krikščionija buvo pakviesta susaukti kongresą.

Jau gal būtume to pasiekę, jei, kaip karalius buvo tikėjęsis, kongresas, vos tik susirinkęs, būtų išdėstęs principus, nusistatęs tikslą ir nutiesęs kelią, kuris vienintelis galėjo ten nuvesti. Tuomet, be jokios abejonės, nebūtų jokios galingos valstybės, kuri susigalvotų pretekstą sunaikinti tai, ką reikia vien tik saugoti. Iš tiesų, kai pagal gegužės 30 d. sutartį buvo siekiama, kad svarbus kongreso rezultatas būtų sukurti būtina pusiausvyrą ir vienį, kuris paskui bus padalintas pagal tam tikrus santykius, jis norėjo, kad kiekviena teisėta dinastija būtų išsaugota arba sugrįžtų į valdžią; kad visos teisės būtų gerbiamos; kad neturinčios valdovo teritorijų dalys būtų padalintos, laikantis politinės pusiausvyros principų ar, o tai tas pat, pagal principus, pagal kuriuos išsaugomos kiekvieno asmens teisės ir visų ramybė. Būtų didelė klaida manyti, kad vienintelis pusiausvyros elementas yra skaičiai, kuriuos pateikia politinė aritmetika. Atėnai, sakė Monteskijs, savo teritorijoje turėjo tiek pat karių ir tuomet, kai šlovingai klestėjo, ir tuomet, kai buvo patekę po tokio žeminančiu jungu. Jie turėjo dvidešimt tūkstančių vyrų, kai gynė graikus nuo persų, kai kovojo dėl savo nepriklausomybės su Sparta ir kai puolė Siciliją; jie taip pat turėjo dvidešimt tūkstančių vyrų, kai Demetrius iš Falerono paskelbė gyventojų surašymą. Taigi pusiausvyra bus tik beprasmis žodis, jei neatmesime šių efemerinių ir iliuzoriškų jėgų, kurias sukelia aistros, ir jei neskaičiuosime tikrųjų moralinių jėgų, kurios kyla iš tikrųjų vertybių. Taigi, santykiuose tarp tautų svarbiausia vertybė yra teisingumas.

Tvirtai laikydamasis šių principų karalius kaip neginčijamą taisyklę įsakė ministrams visų pirma rūpintis teisingumu ir teisinga teise, jokių būdu, kad ir kaip besuklostytų aplinkybės, nieko nepasirašyti, nesutikti su niekuo, kas tam prieštarautų; ir iš teisėtų dalykų pasirinkti tuos, kurie veiksmingiausiai padėtų atkurti ir įtvirtinti tikrą pusiausvyrą.

Tarp visų klausimų, kurie turi būti aptarti kongrese, karalius manytų, jog pirmasis, pats svarbiausias, pats europietišiausias klausimas, su kuriuo nega-

lima palyginti jokio kito, būtų Lenkijos klausimas, jei jis būtų galėjęs tikėtis, kad, kaip jis to trokšta, tautai, tokiai vertai visų susidomėjimo, nes yra sena, drąsi, tiek paslaugų padariusi Europai ir patyrusi tiek nelaimių, būtų gražinta buvusi visiška nepriklausomybė.

Padalijimas, ištrynęs ją iš tautų žemėlapiu, buvo tų sukrėtimų, kuriuos išvertė teko Europai, pradžia. O kai dėl nepaprastų aplinkybių, nors valdovų, kuriems pavaldžios senosios Lenkijos provincijos, ketinimai patys kilniausi ir didžiadvasiai, Lenkijos likimas tapo paprastu pasidalijimu ir sienų braižymu tarp trijų suinteresuotų galingų valstybių ir kuriame pagal senąsias sutartis Prancūzija nedalyvavo, jai teliko išreikšti pačias teisingiausias pretenzijas – tai troškimą matyti Lenkiją patenkintą, tokiu atveju patenkinta būtų ir Prancūzija.

GENEROLO KOSCIUŠKOS LAIŠKAS
IMPERATORIUI ALEKSANDRUI
Viena, 1815 m. birželio 10 d.

Sir! Kunigaikštis Čartoriskis man papasakojo apie visus gerus darbus, kuriuos rengiasi padaryti lenkų tautai Jo Imperatoriškoji ir Karališkoji Didenybė. Nėra žodžių išsakyti mano jausmams, kupiniems dėkingumo ir susižavėjimo. Mano sielą ir džiaugsmą trikdo tik vienas rūpestis. Gimiau lietuvis, Sir, ir man nedaug liko gyventi; vis dėlto mano gimtosios žemės ir daugelio kitų mano tėvynės provincijų likimą dar gaubia paslapties šydas. Tikrai neužmiršau *didingųjų pažadų*, kuriuos Jūsų Imperatoriškoji ir Karališkoji Didenybė teikėsi išsakyti žodžiu man ir keletui mano tautiečių. Širdis man niekuomet neleis abejoti šių šventų žodžių veiksmingumu; tačiau mano sielai, prigašdintai tiekos nelaimių, reikia dar vieno nuraminimo. Pakludamas vien savo jausmams, *atvykau paskirti likusį savo gyvenimą Jūsų Imperatoriškosios ir Karališkosios Didenybės tarnybai*. Vis dėlto, Sir, būkite man teisėju šią lemtingą mano sąžinei apsisprendimo akimirką ir vienu geru žodžiu pasakykite, kad pritariate mano sprendimui. Šis žodis išpildys vienintelį norą, kuris man dar liko, – tai nusileisti į kapą tvirtai žinant, kad visi jūsų lenkai pavaldiniai galės laiminti gerus jūsų darbus. Prisipažįstu, toks tikrumas iki begalybės padidintų mano pastangas, energiją ir uolumą. Niekuomet neišdrįsiu, Sir, spausti jūsų įgyvendinti didžiuosius jūsų planus; šventai saugosiu šias mintis savyje ir šia šventa žinia pasidalinsiu tik tada, jei man bus

tikrai leista. Lauksiu čia jūsų įsakymo dėl mano nuolankios maldos: tai paskutinė, kurią dar drįstu padėti prie Jūsų Imperatoriškosios ir Karališkosios Didenybės kojų, jausdamas tvirtų tvirčiausią pasitikėjimą, kurį sukelti tegali jūsų *didingumas* ir jūsų niekam neprilygstantis gerumas.

Pasirašė Kosciuszka.

KOSCIUŠKOS LAIŠKAS KUNIGAIKŠČIUI
ADOMUI ČARTORISKIUI
Viena, 1815 m. birželio 13 d.

Mano brangus kunigaikšti,

Aš nepaprastai vertinu jūsų draugystę: jūsų mąstymas panašus į manąjį, jūs, be abejonės, esate įsitikinęs, kad pagrindinis mano troškimas yra veiksmingai tarnauti tėvynei. Iš manęs atimta galimybė pasiekti šį tikslą, nes imperatorius atsisakė atsakyti į paskutinį mano Vienoje rašytą laišką, kurio kopiją siunčiu jums. Nebenoriu nei veikti, neturėdamas garantijų savo šaliai, nei leisti suvedžiojamas vilties.

Padėjau ant tų pačių svarstyklių savo šalies ir imperatoriaus interesus; negaliu jų atskirti: negalėdamas padaryti nieko daugiau, pasiaukosiu savo tėvynei, tačiau ne tam, kad matyčiau taip sumažintą jos teritoriją, pompastiškai pavadintą Lenkijos karalyste.

Turime dėkoti imperatoriui, kad jis atgaivino Lenkijos vardą; vis dėlto vienas vardas – ne tauta. Teritorija ir gyventojų skaičius taip pat šį tą reiškia. Neturiu kuo pagrįsti, nebent mūsų troškimais, garantijos tų pažadų, kuriuos jis mums davė, man ir daugeliui mano tautiečių, praplėsti Lenkijos sienas iki Dauguvos ir iki Dniepro, o tai būtų atkūrę tam tikras jėgos ir skaičiaus proporcijas bei būtų padėję išlaikyti tarp mūsų ir rusų abipusę pagarbą ir stabilią draugystę.

Turėdami liberalią ir visiškai savarankišką konstituciją, kaip sau tai žadėjo, lenkai būtų buvę laimingi, galėdami drauge su rusais gyventi valdant tokiam didžiam monarchui. Tačiau iš pradžių, pastebiu, viskas klostėsi ne taip; rusai užima kartu su mumis pirmąsias vietas vyriausybėje. Žinoma, didelio pasitikėjimo lenkams tai neįkvepia; jie numano, ir ne be baimės, kad laikui bėgant Lenkijos vardas bus pradėtas niekinti ir kad rusai netrukus mus laikys savo pavaldiniais; ir iš tiesų, kaip tiek nedaug gyventojų galėtų atsispirti jų

vyravimui? O mūsų broliai, laikomi po Rusijos skeptru, – ar galime juos užmiršti? Mūsų širdys kenčia, kad jie negali prie mūsų prisijungti: tokio prisijungimo garantas buvo šventas paties imperatoriaus žodis. Tokiu būdu turėjo susiformuoti dešimties ar vienuolikos milijonų gyventojų kraštas, kuris ir sudarytų Lenkijos karalystę – karalystę, kuri, kaip Vengrija, turėtų savo konstituciją ir savus įstatymus ir galėtų, valdant tam pačiam valdovui, sudaryti su Rusija tą pačią imperiją.

Turiu atskirti kilnius ir humaniškus imperatoriaus ketinimus nuo jo kabineto politikos. Išsaugosiu iki mirties teisingą dėkingumą šiam valdovui, kad prikėlė iš užmaršties Lenkijos vardą, nors Lenkijai ir suteikė tokias ribotas teritorijas. Teveda jus gyvenimo keliu Apvaizda: na, o aš, nebegalėdamas naudingai tarnauti tėvynei, pasitraukiu į Austriją. Jūs žinote, kad dirbau kiek išgalėdamas visų mūsų labui.

Apkabinu jus, brangus mano kunigaikšti, su nuoširdžia draugyste.
Kosciuška.

V SKYRIUS

1815 m. balandžio 30 d. imperatorius Aleksandras nusiuntė Lenkijos senato pirmininkui grafiui Ostrovskiui tokį laišką:

„Pone Senato Pirmininke grafe Ostrovski,

Esu ypač patenkintas galėdamas Jums pranešti, kad į kongresą susirinkusios valstybės susitarė dėl Jūsų tėvynės likimo.

Priimdamas *Lenkijos karaliaus* titulą noriu išpildyti tautos troškimus. Lenkijos karalystė bus prijungta prie Rusijos imperijos, vadovaujantis Lenkijos konstitucija, kurią ketinu pasitelkti ir kurdamas šalies laimę. Nors dėl didžiulio visuotinio atokvėpio poreikio ir nepasisėkė suburti visų lenkų po vienu skeptru, aš, kiek galėdamas, stengiausi bent jau sušvelninti jų atskirtį ir pasirūpinti, kad kur jie tik bebūtų, visur galėtų naudotis savo tautybės teikiamomis privilegijomis.

Kol tvarkomi formalumai, kad būtų galima viešai paskelbti išsamią ataskaitą apie Lenkijos reikalus, norėjau Jus pirmą bendrais bruožais informuoti apie padėtį ir leidžiu Jums supažindinti savo tautiečius su šiuo laišku.

Priimkite mano nuoširdžią pagarbą.

Viena, 1815 m. balandžio 18–30 d.

Pasirašo Aleksandras.“

Gegužės 13–25 d. jis pasirašė tokį pranešimą:

„Aleksandras I ir t. t., visos Rusijos imperatorius ir Lenkijos karalius.

Mūsų tėvynei primestą karą, kurio tikslas buvo pavergti pasaulį, suvienytos Rusija ir Europa nustūmė iki Paryžiaus sienų. Nuo to laiko puoselėjome

viltį grąžinti tautoms nepriklausomybę, grįstą teisingumu, saikingumu ir liberaliomis idėjomis, kurias karinis despotizmas pernelyg ilgai ištrynė iš tautų civilinių ir politinių teisių kodekso.

Vienos kongresas susirinko suteikti karo negandų traiškystai Europai tvaresnės taikos gerį, tačiau šiam itin trokštamam tikslui pasiekti buvo būtina, jog kiekvienas atidėtų į šalį asmeninius interesus ir pasirūpintų visuotiniais, padarytų nuolaidų ir aplinkybėms spiriant kaip paaukotų. Laikantis šių principų ir buvo nuspręstas Lenkijos likimas. Ji būtinai turėjo įsilieti į būrį tautų, kurios padeda viena kitai, kurdamos savo gerovę ir civilizacijos teikiamus privalumus.

Tačiau, siekdami atkurti šią naują jungtį Europos interesų grandinėje, negalėjome atsižvelgti vien tik į Lenkijos interesus. Kiekvienos atskiros valstybės laimė ir būtinybė užtikrinti jų visų laimę neleido sudaryti atskirų Lenkijos interesams pritaikytų susitarimų, nes jie nederėtų su visuotiniais bendrą Europos pusiausvyrą užtikrinančiais interesais.

Sveiko proto politika, praeties patirtis ir netgi religija, mokanti atsižvelgti į ilgai trukusias šios garbingos tautos kančias, įpareigoja mus nevengti jokios aukos, galinčios padėti apsaugoti Europą nuo naujų nelaimių ir užtikrinti ramybę pasaulyje.

Lenkai, mes vertiname jūsų dvasios didybę, jautrumu ir tvirtumu pasižymintį jūsų tautinį charakterį – šios savybės ryškiai tvykstelėjo jums stengiantis susigrąžinti politinę labiau už viską mylimos jūsų tėvynės egzistenciją. Neramūs jūsų troškimai kartais atitolindavo jus nuo šio trokštamo tikslo ir jus pasiklysdavote, eidami priešinga kryptimi. Šios klaidos jau praityje, kaip ir nelaimės, kurios neišvengiamai jas lydėjo.

Mes patys visada stengėmės būti atlidūs kaltininkams, mylėti tautą ir būti jai dosnūs, visiškai pamiršti praetį ir atitaisyti iškentėtas nelaimes bei duoti jūsų šaliai tai, ko jai reikia, kad būtų iš tiesų laiminga.

Vienoje sudarytos sutartys supažindins jus su politinėmis Lenkijos ribomis ir privilegijomis, kurias turės mūsų žinion pereinantys kraštai.

Lenkai, nauji saitai susies jus su dosnia tauta, kuri, atsižvelgdama į buvusius ryšius ir būdama ne mažiau verta nei jūsų tauta bei vadindamasi tuo pačiu slavų vardu, yra pasirėngusi priimti jus į abiem tautoms brangią ir naudingą broliją. Išmintinga konstitucija ir neišardoma sąjunga susies jūsų likimą su likimu tokios didelės monarchijos, kuriai nebereikia daugiau plėstis, ir jos valdovai laikysis tik nešališko teisingumo politikos bei dosnumo idėjų.

Nuo šiol jūsų patriotizmas remsis patirtimi ir dėkingumu, darbas tautinėse institucijose bus varomoji jėga ir tikslas, patriotinėms idėjoms įgyvendinti galėsite skirti visus savo sugebėjimus.

Mūsų valdomi turėsite šias privilegijas: vietos poreikiams ir jūsų charakteriui pritaikytą konstituciją, savos kalbos vartojimą valstybiniuose dokumentuose, tik lenkam skiriamas pareigas ir darbo vietas, prekybos ir laivybos laisvę, galimybę laisviau bendrauti su kitoms valstybėms priklausančiomis senosios Lenkijos dalimis, tautinę kariuomenę, visas priemones savo įstatymams tobulinti bei laisvą mokslo žinių sklaidą jūsų šalyje; taip bus prie mano paveldėtojų, tai kaip patriotinį palikimą perduosite ir savo palikuonims.

Ši nauja šalis bus trokštą ir labai seniai tautos reikalauta Lenkijos karalystė, įgyta daugybės pralieto kraujo ir aukų kaina.

Norėdami pašalinti dėl Krokuvos miesto kilusius sunkumus, nutarėme palikti jį neutralų ir laisvą. Šis trijų valstybių, išlaisvintojų ir draugių, globjamas kraštas mėgausis laime ir ramybe, atsiduodamas vien tik mokslui, menai, prekybai ir pramonei. Šis miestas bus tarsi paminklas didžiadvasei politikai, davusiai laisvę tai vietai (Krokuvai), kurioje ilsisi geriausių jūsų karalių pelenai ir su kuria susiję kilniausi tėvynės Lenkijos prisiminimai.

Ir pagaliau norėdami apvainikuoti nelaimių ir laiko ilgai gaišintą darbą vienbalsiai nutarėme, kad Prūsijai ir Austrijai atitekusias Lenkijos dalis valdys pačių gyventojų renkami pareigūnai.

Lenkai, nebuvo kito būdo sutvarkyti jūsų likimą ir tautos laimę, reikėjo išsaugoti jums tokią tėvynę, kuri nekeltų pavydo ar nerimo jūsų kaimynams ir netaptų karo Europoje priežastimi. Toks buvo humanizmo šalininkų troškimas, toks turi būti ir išmintingos politikos tikslas.

Bendru Vienoje susirinkusio Europos kongreso sutarimu ir Jo Didenybei Saksonijos karaliui perleidus mes visam laikui perimame pagal sutartis mums atitekusią Varšuvos kunigaikštystę ir skiriame laikiną vyriausybę, o jos atstovams suteikiame visus įgaliojimus, kad nieko nelaukdama ši tauta galėtų džiaugtis konstitucine santvarka, kurios pagrindai buvo padėti atsižvelgiant į visuotinius troškimus ir sutvirtinti gyventojų sutikimu.

Mūsų įgaliojimai asmenys supažindins jus su visomis Vienos konferencijų jums suteiktomis garantijomis. Tarp jų atpažinsite ir tas, kurios kyla iš konstitucinės jūsų tėvynės ir mūsų imperijos sąjungos, turinčios nuspręsti jūsų teises, pareigas ir likimą.

Todėl kviečiame visus visuomenės sluoksnius, kariuomenę ir valstybės

institucijas prisiekti ištikimybę – ta priesaika garantuos, kad paklusite kaip vaikai paklūsta tėvams ir atliksite savo pareigas, bei mūsų tėvišką globą ir rūpinimąsi jūsų laime.

Pirma pareiga, kurią norime jums atlikti, yra troškimas palengvinti sunkią našta, kuria ilgai trukęs karas prislėgė kraštą. Mes puikiai žinome tos naštos svorį ir buvome apimti giliausio sielvarto, negalėdami anksčiau jos palengvinti.

Lenkai, te ši įsimintina jūsų likimą nulėmusi epocha patenkina visų jūsų lūkesčius, išpildo ilgai tuščiomis buvusias jūsų viltis ir sujungia visus jausmus į vieną meilę savo tėvynei ir savo monarchui!

Tad pasirodykite verti savo politinio gyvenimo gerovės ir būsimos savo būties sąlygų pagerinimo prisidedami prie mūsų imperijos didybės ir klestėjimo ir visiškai pasitikėdami mūsų teisingumu ir pasiryžimu dirbti jūsų laimei!

Viena, 1815 m. gegužės 13–25 d.

Pasirašo Aleksandras.“

Auštant 1815 m. birželio 20 d. artilerijos salvės Varšuvoje pranešė apie iškilmingą Lenkijos karalystės atkūrimą. Apie aštuntą visi valdžios atstovai susirinko į karališkąją pilį. Devintą visi nuėjo į katedrą, čia po religinių apeigų ant sosto laiptų buvo perskaityti Jo Didenybės Saksonijos karaliaus atsisakymo raštas, Jo Didenybės Rusijos imperatoriaus ir Lenkijos karaliaus manifestas bei būsimos Lenkijos konstitucijos apmatai, kurie rėmėsi 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Valstybės taryba, senatas, civilinės ir teisminės valdžios atstovai bei gyventojai davė inauguracinę priesaiką Lenkijos karaliui ir konstitucijai. Tuo pat metu ant visų valstybinių pastatų buvo iškeltas baltas erelis ir Lenkijos vėliava, o visose bažnyčiose, pritariant patrankų šūviams ir skambant visiems varpams, buvo sugiedota *Te Deum* ir *Salvum fac imperatorem et regem*. Po to valdžios atstovai nuėjo pasveikinti Jo Imperatoriškosios Aukštųjų Didžiojo kunigaikščio Konstantino. Ryte lenkų kariuomenės būriai susirinko Volos lygumoje, kur buvo įrengtas altorius, ir čia vyskupo ir Didžiojo kunigaikščio Konstantino akivaizdoje generolai, karininkai ir kariai batalionas po bataliono prisiekė ištikimybę Lenkijos karaliui. Cereemonija baigėsi artilerijos salvėmis, visur skambėjo šūksniai: *Tegyvuoja mūsų karalius Aleksandras!*

¹ Žr. XI knygos III skyrių.

Į Aukščiausiąją tarybą¹ buvo įtrauktas kunigaikštis Adomas Čartoriskis. Generaliniu sekretoriumi vietoj Dembčinskio buvo paskirtas Juozapas Kalasantas Šaniavskis. Taip papildyta laikinosios vyriausybės komisija užsiėmė visais administraciniais darbais ir gruodžio mėnesį paskelbė Lenkijos karalystės konstituciją.

Konstitucijai suredaguoti Imperatoriškoji Didenybė jau anksčiau buvo paskyrusi komitetą, kuriam vadovavo senato pirmininkas grafas Ostrovskis, į kurį, be kitų atstovų, įėjo finansų ministras grafas Matuševičius, senatorius grafas Zamoiskis, Valstybės tarybos narys Linovskis, Valstybės tarybos narys Grabovskis ir keletas įvairių teismų teisėjų.

1815 m. spalį į Varšuvą grįžo į Paryžių išsiųstos lenkų deputacijos prie Jo Didenybės Rusijos imperatoriaus ir Lenkijos karaliaus nariai. Jie Lenkijos senato pirmininkui grafiui Ostrovskiui įteikė raportą apie savo atliktą misiją. Senatorius grafas Zamoiskis paskyrė imperatoriui kalbą, Jo Didenybė parašė šį atsakymą:

„Esu giliai sujaudintas jausmų, kuriuos lenkų tauta liudija man per jūsų instituciją. Ponai, užtikrinkite ją, kad veikiu jos labui vedamas vienintelio tikslo – grąžinti jai tautiškumą. Sujungęs ją su kita tos pačios slavų kilmės tauta aš stiprinu jos gerovę ir užtikrinu ramybę, o geriausias atpildas man bus matyti ją laimingą.“

Šia proga delegacija turėjo garbės įteikti imperatoriui Varšuvoje nukaltą aukso medalį Lenkijos karalystės atkūrimui paminėti. Ant vienos medalio pusės buvo monarcho atvaizdas, ant kitos – užrašas *Unus nobis testituit rem*. Priimdamas medalį imperatorius vilkėjo lenkišką uniformą ir segėjo vien tik Lenkijos Baltojo Erelio ordiną.

Kai 1815 m. lapkritį imperatorius atvyko į Varšuvą, senatorius grafas Malachovskis Lenkijos delegacijos vardu pasakė kalbą, į kurią Jo Didenybė atsakė šitaip:

„Žinau, kad jūsų tėvynė daug kentėjo. Kad jai kuo greičiau palengvėtų, įsakiau rusų daliniams palikti karalystę. Visos mano pastangos dedamos šalies gerovei ir gyventojų laimei stiprinti. Visada su didžiausiu dėmesiu išklausysiu jūsų prašymus, kad galėčiau, kiek tik aplinkybės leis, patenkinti jūsų troškimus.“

Štai asmenų, Jo Didenybės pakviestų paskelbus konstituciją sudaryti Lenkijos karalystės ministeriją, sąrašas.

Grafas Stanislovas Potockis paskirtas Varšuvos kunigaikštystės valstybės tarybos pirmininku ir religijos reiklų bei švietimo ministru, p. Vavžeckis gavo teisingumo departamentą, grafas Mostovskis – vidaus reikalų, generolas Juozapas Velhorskis – krašto apsaugos, grafas Ignacas Sobolevskis buvo paskirtas ministru valstybės sekretoriumi.

Svarbiausios karaliaus tarnybos buvo paskirstytos taip:

Grafas Aleksandras Potockis paskirtas vyriausiuoju arklininku, p. Batovskis – vyriausiuoju medžiotoju, p. Adomas Broniecas – dvaro maršalka.

VI SKYRIUS

Vilniaus gubernijos gyventojai žinojo, kad imperatorius įsakė man atvykti į Varšuvą, kai jis ten bus, nors ir nepatiksliu kada, tad norėjo tuo pasinaudoti ir dar kartą paprašė, kad būčiau jų atstovas prie Jo Didenybės. Sutikau ir parašiau Vienos kongrese dalyvavusiam kunigaikščiui Čartoriskiu¹, prašydamas perspėti Jo Didenybę ir sužinoti, kada jo įsakymu man bus leista atvykti į Varšuvą. Kunigaikštis Čartoriskis atsakė, kad atvykti galiu tik tada, kai imperatorius grįš iš Vienos kongreso, – tikriausiai pirmosiomis lapkričio dienomis. Be Vilniaus gubernijos, gavusios leidimą siųsti savo deputaciją pas imperatorių, Gardino ir Minsko diduomenei taip pat buvo leista pasiųsti savo atstovus į Varšuvą; tačiau kitos lenkų gyvenamos gubernijos, pavyzdžiui, Voluinė, jau išsirinkusi savo atstovus, tokios privilegijos negavo.

Atvykau į Varšuvą 1815 m. lapkričio 8 dieną. Paprašiau imperatoriaus adjutanto ir generalinio štabo viršininko kunigaikščio Volkonskio perspėti Jo Didenybę ir paprašyti jo įsakymų.

12 dieną, lygiai vidurdienį, imperatorius suteikė man asmeninę audienciją. Pilyje buvo susirinkęs visas dvaras, nes tą dieną vyko šventė. Po Mišių mane nusivedė pro apartamentuose gausiai susirinkusių lenkų minią. Jau pirmas į juos mestas žvilgsnis sukėlė man daug jaudulio. Buvau savo gimtinėje² tarp senų pažįstamų. Vėl mačiau senatorius, ministrus, dignitorius – tų

¹ Po 1812 metų kampanijos kunigaikštis Adomas Čartoriskis prisijungė prie imperatoriaus Aleksandro, buvusio Kališe. Jis išbuvo čia keletą dienų ir sugrįžo pas imperatorių tik pasibaigus paliauboms. Jis lydėjo imperatorių į Paryžių ir buvo su juo tol, kol šis išvyko iš miesto, o vėliau buvo pakviestas imperatoriaus būti su juo Vienos kongreso metu.

² Kilęs iš lietuviškos šeimos, aš gimiau Lenkijoje, mano tėvams priklausančiame kaime septynios mylios nuo Varšuvos. Šiame mieste praleidau pirmuosius vaikystės metus, čia buvau auklėjamas, čia gyvenau iki aštuoniolikos metų, beveik visą laiką supamas savo šeimos ir draugų... Kiek švelnių ir

pareigybių Lenkija jau labai seniai buvo netekusi. Pastebėjau keletą garbingų veteranų, išgyvenusių visas Lenkijos nelaimes, tačiau išsaugojusių tyrą dvasią, dorybingą širdį ir kilnius jausmus. Žiūrėjau į šiuos šaunius kariškius, po 1794 m. sukilimo palikusius namų židinį, kad savo kelyje sutiktų tik negandas, o šlovės ieškotų kovodami už savo tėvynės reikalą; dabar jie, bandę savo likimą iki galo, viską, išskyrus garbę, paaukoję, grįžo į Lenkiją nuoširdžiai pasitikėdami Aleksandro pažadais ir atsinešdami savo tautiečių meilę, visos Europos susižavėjimą, netgi priešų pagarbą ir ramybę teikiančią atliktos pareigos paguodą.

žengiau parketu, kuriuo prieš daugybę metų dažnai eidavau į Seimo sales ir paskutiniojo karaliaus apartamentus!.. Tautinės spalvos ant civilių tarnautojų uniformų, menkai nuo senųjų besiskiriančios kariškių uniformos, gūvūs veidai tų, kurie turėjo būti dėkingi imperatoriui Aleksandruvi už jų tėvynės atgaivinimą, buvo man ir netikėta, ir žavėjo.

Kai įėjau į imperatoriaus kabinetą, jis stovėjo nususukęs į langą. Vilkėjo Lenkijos generolo uniformą, segėjo Baltojo Erelio ordiną. Šis vaizdas išblaskė malonų svaigulį.

Kai imperatorius atsisuko į mane, pasirodė, kad jis daug labiau paniuręs ir imponantiškas nei 1814 m. Peterburge. Tada jo veide atsispindėjo nugalėtojo triumfas, dabar, pasibaigus Vienos deryboms, jis dėjosi ne tik didingų kariu, bet ir rimtu Europos taikytoju; tai buvo matyti labai aiškiai ir aš išsyk pastebėjau kontrastą tarp Aleksandro, kurį pažinojau prieš 1812 m. kampaniją, ir Aleksandro, į kurį dabar žvelgiau; turiu pripažinti, kad šis kontrastas nejučia mane nuliūdino.

Tačiau, priėjęs prie manęs, nutaisęs ne tokią griežtą, nors ir rimtą miną, imperatorius ištiesė ranką ir tarė: „Man labai malonu jus čia matyti... Kiek visko nutiko nuo tada, kai 1812 m. išvykau iš Peterburgo! Kai kurių įvykių tikrai negalėjome tikėtis, o kai kurių nebuvo įmanoma numatyti... Ypač stebina tai, kas nutiko Napoleonui grįžus iš Elbės salos. Viskas nutiko taip netikėtai... Visa Prancūzija dar kartą apsiginklavo, bet vos per aštuonias dienas hidra buvo sutriuškinta, o aš antrą kartą įžengiau į Paryžių, praradęs ne daugiau kaip penkiasdešimt vyrų. Tai nuostabūs įvykiai, kuriems lygių nerasi ištisis amžius. Yra ir kitų dalykų, numatytų ir įvykusių, nes aš to norėjau

malonių prisiminimų, susijusių su šiuo mano gyvenimo tarpsniu! Tačiau kiek šiuos greit prabėgusius laimės metus sekusių nelaimių, kiek liūdny prisiminimų paliko man ši sostinė!

ir buvau pažadėjęs... Aš laikausi žodžio ir vykdau viską, ką įsipareigoju, kaip garbingas žmogus, kurio pažadas vertas priesaikos. Visą laiką prašiau šio krašto žmonių kantrybės ir pasitikėti manimi... Žygiuodamas per Pulavus mačiau daugybę tų, kurie manimi pasitikėjo. Jie manęs neapvyklė ir aš esu patenkintas beveik viskuo... Ir aš jų neapvykliau... Savo pasitikėjimu jie įpareigojo mane dirbti jų labui... Padariau viską, kas įmanoma.

Adomas¹ papasakos jums, kiek man tai atsiėjo ir kokias kliūtis turėjau įveikti Vienoje... Sukūriau karalystę ir sukūriau ją ant labai tvirtų pamatų, nes priverčiau Europos valstybes užtikrinti šios valstybės egzistenciją sutartimis. Padarysiu ir visa kita, ką esu pažadėjęs, tačiau negaliu visko iš karto... Turite manimi pasitikėti. Mano darbai turėtų tą pasitikėjimą įkvėpti, o mano sprendimai nesikeičia.“

Paprastai imperatorius kalbėdavo labai laisvai ir greitai. Šįsyk, nors kalbėjo nesustodamas, žodžius palydėdamas gyvais judesiais, buvo lėtas ir galvojo, ką sako. Kadangi trumpam stabtelėjo leisdamas tarti jam keletą žodžių, pasakiau: „Sir, manęs nereikia prašyti pasitikėti jumis – man šio pasitikėjimo niekuomet netrūko. Turėjau laimės prieš dvejus metus prisiartinti prie Jūsų Imperatoriškosios Didenybės, todėl išmokau ją pažinti; esu įsitikinęs jūsų gera valia mano tautiečių atžvilgiu ir niekada nė akimirkos neabejojau dėl to, ką ketinate dėl jų padaryti. Lietuvos gyventojai jautė tą patį iki pat to meto, kai Jūsų Imperatoriškoji Didenybė mus paliko; tada, matant, kaip su jais imta elgtis, į jų širdis įsiskverbė baimė, jog jų viltys gali neišsipildyti.

Ar žinote, Sir, kad Vilniuje neleidžiama net paminėti Lenkijos karalystės vardo ir kalbėti apie jai suteiktą konstituciją? *Lietuvos laikraščio* redaktorius buvo griežtai nubautas už tai, kad išdrįso įdėti straipsnį apie Varšuvą. Visuomenėje niekas nedrįsta paminėti Lenkijos ir lenkų vardo, o apie naujosios karalystės kūrimąsi pas mus tiek mažai žinoma, tarsi Varšuva būtų nutolusi nuo mūsų per tūkstančius mylių.“

„Nieko panašaus nesu girdėjęs, – gyvai atsakė imperatorius, – tačiau vienas plunksnos brūkštelėjimas pakeis šį vyriausybės elgesį jūsų atžvilgiu. Parašysiu Korsakovui, jis šaunus vyras ir nori gero jūsų tautai, ir pasakysiu, kad esu labai nustebęs, jog Vilniuje slepiama, kad atsirado karalystė, kurios buvimą pripažįsta visa Europa. Tačiau argi jūs ne Lietuvos atstovas?“ „Taip, Sir, – atsakiau, – esu išrinktas Vilniaus gyventojų valia ir norėjau paklausti Jūsų

¹ Kunigaikštis Adomas Čartoriskis, sūnus.

Didenybės, ar teiksitės patvirtinti mano paskyrimą?“ „Kodėl ne, – atsakė imperatorius, – tačiau su sąlyga, kad neliesite subtilių, mane sukompromituoti galinčių stygų ir kad iš anksto žinosiu, ko pageidaujate... Negaliu sutikti, kad prašytumėte manęs prijungti jūsų provincijas prie Lenkijos, nes negalima leisti visiems įsivaizduoti, kad čia jūs patys to paprašėte. Visi turi būti įsitikinę, kad aš pats taip sugalvojau ir to noriu... Žinau, kad iki šiol tarp jūsų provincijų ir Rusijos buvę santykiai negali jūsų tenkinti... Ir visi išmintingi žmonės tuo įsitikinę. Ir niekas negali net pagalvoti, kad aš galėčiau atskirti šias provincijas nuo Rusijos... Atvirksčiai, aš norėčiau sustiprinti jų ryšius su savo imperija, kad mano pavaldiniai lenkai neturėtų kuo skųstis... Jūs Lietuvoje nepatenkinti ir būsite nepatenkinti tol, kol susijungsite su sąviškiais ir galėsite naudotis konstitucijos teikiamais privalumais, todėl prijungimas prie Rusijos atkurs pasitikėjimą ir santarvę tarp abiejų tautų. Aš dar labiau stengsiuosi įgyvendinti šį projektą, jei ir ateityje būsiu visiškai patenkintas, kaip dabar, karine ir civiline šios karalystės padėtimi... Iki šiol galėjau save tik sveikinti... Kai galėsiu vadinti šią vyriausybę pavyzdine ir matysiu, kad ji nekelia imperijai jokių rūpesčių, lengvai galėsiu atlikti ir visa kita. Jums belieka surašyti visus savo pageidavimus. Žinau, kad jūsų provincijos labai nukentėjo, jau įsakiau palikti pas jus tik keletą rusų kariuomenės būrių. Čia rusų kariuomenės neliks visai, bus tik lenkai... Dar kartą prašau turėti kantrybės ir nekompromituoti manęs.“

Paklausiau, ar audiencija Vilniaus, Gardino ir Minsko deputatams bus paskirta tuo pat metu. „Taip, – atsakė imperatorius, – jei tik darysite taip, kaip jums patariau... Paskirsiu priėmimo dieną, jūs kalbėsite „visų“ vardu.“ Po to imperatorius paprašė manęs atstovų sąrašo, kurį jam įteikiau, ir mane atleido.

VILNIAUS, GARDINO IR MINSKO GUBERNIJŲ ATSTOVŲ SĄRAŠAS

NUO VILNIAUS GUBERNIJOS:

Grafas Mykolas Oginskis, senatorius ir asmeninis patarėjas;

Tomas Vavžeckis, asmeninis patarėjas;

Grafas Aleksandras Pocejus;

Grafas Liudvikas Pliateris.

NUO GARDINO GUBERNIJOS:

Kunigaikštis Ksaveras Liubeckis, gubernijos maršalka;
Stanislovas Niemcevičius, dabartinis Valstybės tarybos narys;
Generolas grafas Liudvikas Pacas;
Albertas Poslovskis, dabartinis Valstybės tarybos narys;
Suchodolskis, Pirmojo departamento pirmininkas.

NUO MINSKO GUBERNIJOS:

Pulkininkas Ignacijus Lachnickis;
Kunigaikštis Liudvikas Radvila;
P. Ščytas;
Kunigaikštis Karolis Liubeckis.

Lapkričio 22 d. kunigaikštis Volkonskis imperatoriaus vardu mane perspėjo, kad atstovų priėmimas paskirtas lapkričio 26 dieną. Lapkričio 25 d. šiek tiek prieš vidurnaktį parašiau keletą žodžių imperatoriui ir nusiunčiau jam savo kalbą, kurią ketinau pasakyti rytojaus dieną. Lapkričio 26 d. po koplyčioje paaukotų Mišių Jo Ekscelencija asmeninis patarėjas ir senatorius Lanskojus palydėjo mus į sosto salę. Aš kalbėjau visos delegacijos vardu. Štai ši kalba, pasakyta prancūziškai ir kartu su vertimu į lenkų kalbą išspausdinta Varšuvos laikraščiuose:

„Sir, Jūsų Didenybės pavaldiniams, gyvenantiems Lietuvoje, kurią ilgam buvote palikęs, būtų buvę žymiai sunkiau išverti jūsų išvykimą, jei jie nebūtų tikėję, kad pati Apvaizda sukėlė įvykius, kurie privertė Jūsų Didenybę palikti savo šalį tam, kad jo šlovė būtų galutinai įtvirtinta, o tautų ramybė užtikrinta amžiams.

Mūsų akys ir širdys buvo nukreiptos į jus, kai Vienos kongrese dėjote pamatus visuotinei taikai, aukodamas nugalėtojo laukiančius privalumus, kad mainais gautumėte šlovę už tai, jog suderinote visų tautų interesus ir sutaikėte Europą.

Mes linkėjome jums sėkmės ir tuomet, kai žaibo greičiu atsidūrėte prie Senos savo šauniosios kariuomenės priešakyje, kad užkirstumėte kelią naujai žemynui gresiančiai katastrofai ir užbaigtumėte keisčiausią iš kampanijų greičiau, nei truko sumanyti ir sudaryti jos planą.

Tačiau palikime istorijos teptukui perteikti ateinančioms kartoms įvy-

kius, liudijančius Jūsų Imperatoriškosios Didenybės valdymą, kurio antikos verta didybė neturi sau lygių.

O mes, Sir, savo šeimos archyvuose pastatėme paminklus jūsų geranoriškumui; kupini dėkingumo jie įamžins didingą jūsų vardą taip, kaip jis turi būti įamžintas jūsų žygdarbių metraščiuose.

Sir, Lietuvos, ypač Vilniaus, kuriam atstovauju, gyventojai niekada neužmirš, ką esate dėl jų padarę.

Gavę, ko prašė 1810–1811 m., jie yra tikri, jog ilgai kentėjo tik todėl, kad Jūsų Didenybės nieko apie tai nežinojo.

1812 m. amnestijos aktas, kurio vieno užtektų nemirtingą padaryti Jūsų Didenybės vardą, išspaudė visoje šalyje dėkingumo ašaras, pakeitusias baimę ir nerimą.

Gailestingumo, teisingumo ir Jūsų Didenybės didybės ženklų pažymėtas 1814 m. manifestas leido mums primiršti priešpaskutinės kampanijos negandas, o pagaliau grįžusi taika ir viltis, kad atgis prekyba bei po Jūsų Imperatoriškosios Didenybės skeptru atsidūrusi šalis, kurioje kiekvienas atras savo brolių, draugų, tėvynainių, dar labiau pakursto mūsų dėkingumą.

Tebus man Lietuvos gyventojų vardu leista padėti prie Jūsų Imperatoriškosios Didenybės sosto mūsų pagarbą bei raštu išdėstytus nuolankius mūsų prašymus dalykų, ypač svarbių tiems, kurie mus įgaliojo.

Sir, mes taip pasitikime jumis, jog galime trokšti tik vieno: kad mūsų pačių labai jūs pragyventumėte dar daugybę dienų, nuo kurių priklauso mūsų likimas ir mūsų laimė.“

Imperatorius atrodė labai patenkintas delegacija ir pasakė, kad „su dideliu malonumu priima Lietuvos gyventojų pagarbą“, kurią jam pareiškiau kaip jų atstovas. „Pasakykite, – pridūrė, – tiems, kurie jus įgaliojo, kad jų gerovė man visada rūpėjo. Patikinkite juos, kad net karo apsupty niekuomet nebuvau išleidęs jų iš akių ir visuomet galvojau, kaip palengvinti jų dalį bei užtikrinti ramybę ir laimę. Duokite man raštiškus jų pageidavimus ir aš su malonumu tučtuojau juos išstudijuosiu ir duosiu tokį juos tenkinantį atsakymą, koks tik bus įmanomas.“

Po to imperatorius įsakė vieną po kito pristatyti atstovus ir kiekvienam iš jų tarė po keletą labai malonų žodžių.

Kai mes išėjome iš audiencijų salės, imperatorius, likęs tik su asmeniniu patarėju ir senatoriumi Lanskojumi, tarė jam maloningai šypsodamasis ir

atidžiai į jį žiūrėdamas, lyg stengtųsi nuspėti jo nuomonę ir širdies jausmus:

„Ką gi! Ką manote apie šią delegaciją ir kalbą, kurią ką tik išgirdote?“

„Jūsų Didenybė turėtų būti labai patenkintas, nes ką tik gavo naują jo valdinių ištikimybės liudijimą.“

„Taip, – tarė imperatorius, – esu labai patenkintas Lietuvos gyventojų man rodomais jausmais, bet ar nepastebėjote dar ko nors šioje kalboje?“

„Sir, akivaizdu, kad šių trijų gubernijų gyventojai labai pasitiki jūsų gerumu ir domėjimusi jų reikalais ir deda visas viltis į maloningą Jūsų Imperatoriškosios Didenybės globą.“

„Jie neklysta, – tarė imperatorius, – ir gerai daro, manimi pasitikėdami, o aš padarysiu netgi daugiau, nei jie šiandien gali tikėtis.“

Po keleto valandų Lanskojus perdavė šiuos žodžius Vavžeckiui ir konfidencialiai pridūrė, kad, jo nuomone, imperatorius ketina prijungti Lietuvą prie Lenkijos karalystės, kai tik nebebus kliūčių šiam labai svarbiam projektui įgyvendinti.

Po keleto dienų išvykau iš Varšuvos pasitikti imperatoriaus Vilniuje, kur jis dvidešimt keturioms valandoms pažadėjo sustoti vykdamas į Sankt Peterburgą. Jo Didenybė teikėsi pagerbti savo atvykimu puotą, diduomenės surengtą jo apsilankymo Lietuvos sostinėje garbei. Visame mieste buvo įžiebtos šviesos. Mano namas skyrėsi iš kitų užrašu: *Dėkingumas ir pasitikėjimas*. Imperatorius jį pastebėjo ir tarė man: „Manau, kad jums, kaip ir Lietuvos gyventojams, įkvėpiau pasitikėjimą, taip pat džiaugiuosi, galėdamas gauti teisę į jūsų dėkingumą ir tikiuosi, kad netrukus jo nusipelnysiu.“

Gruodžio 1 d. Varšuvoje imperatorius pasirašė Lenkijos karalystės konstituciją. Generolas Zajončekas buvo paskirtas vietininku ir gavo Jo Aukštybės titulą.

Aš atlikau savo pareigą, surašydamas viską, kas siejosi su Lenkija ir lenkais iki 1815 m. pabaigos. Taigi, baigiu savo *Atsiminimus*, nes amžius ir negalios spaudžia palikti darbus ir ieškoti poilsio bei ramybės, nes gyvenimas mano buvo audringas ir paliko tik liūdnus prisiminimus, kuriuos retkarčiais praskaidrindavau vilties iliuzijomis ir dažnai ramindavausi maloniomis mintimis apie tai, kaip rūpinausi savo kraštu ir savo tautiečiais.

PRIEDAI

PRIEDŲ DOKUMENTAI

1. Lenkijos karalystės konstitucinė chartija.
2. Jo Didenybės imperatoriaus ir karaliaus Aleksandro kalba, pasakyta 1818 metų kovą Lenkijos karalystės Seimo atidarymo proga.
3. P. grafo Mostovskio, Lenkijos karalystės vidaus ir policijos reikalų ministro, kalba Seimo atidarymo proga.
4. Imperatoriaus ir karaliaus Nikolajaus I pranešimas.
5. Lenkijos karalystės senato kreipimasis į Jo Didenybę imperatorių ir karalių Nikolajų.
6. Imperatoriaus Nikolajaus atsakymas.
7. Grafo Stepono Grabovskio, stats-sekretoriaus, laiškas Jo Aukštybei kunigaikščiui Zajončekui, Lenkijos karalystės vietininkui.

LENKIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ CHARTIJA

I DALIS

Politiniai karalystės ryšiai

I str.

Lenkijos karalystė amžiams prijungiama prie Rusijos imperijos.

II str.

Karalystės civiliniai ir politiniai santykiai bei ryšiai, turintys stiprinti šią sąjungą, apibrėžiami šioje mūsų Lenkijai suteikiamoje chartijoje.

III str.

Lenkijos karalystės karūna yra paveldima iš mūsų asmens ir iš mūsų palikuonių bei paveldėtojų taip, kaip yra paveldimas Rusijos imperijos sostas.

IV str.

Konstitucinė chartija nustato suvereniteto įgyvendinimo būdus ir principus.

V str.

Išvykdamas karalius paskiria vietininką, kuris turi gyventi karalystėje. Vietininkas yra atšaukiamas karaliaus valia.

VI str.

Tokiu atveju, kai karalius neskiria vietininku Rusijos imperatoriškosios šeimos kunigaikščio, jis gali skirti tik vietinį asmenį ar asmenį, kuriam karalius suteikė pilietybę laikantis XXXIII straipsnyje nustatytų principų.

VII str.

Vietininkas skiriamas valstybiniu aktu. Šis aktas tiksliai apibrėžia jam skiriamų galių pobūdį ir ribas.

VIII str.

Lenkijos karalystės ir mūsų imperijos išorės politika yra bendra.

IX str.

Tik valdovas turi teisę nuspręsti dėl Lenkijos dalyvavimo Rusijos karuose, valdovas taip pat sprendžia, kokios šios šalies sudarytos taikos ar prekybos sutartys galioja ir Lenkijai.

X str.

Visais atvejais, įvedus Rusijos kariuomenę į Lenkiją ar Lenkijos – į Rusiją ar kariuomenėms žygiuojant per kurią nors šių valstybių provinciją, jų išlaidos ir transporto išlaidos tenka tai šaliai, kuriai ta kariuomenė priklauso. Lenkijos kariuomenė niekuomet nebus pašaukta veikti už Europos ribų.

II DALIS

Bendrosios garantijos

XI str.

Vyriausybė ypač puoselės Romos katalikų tikėjimą, išpažįtamą daugumos Lenkijos karalystės gyventojų, tačiau katalikai niekaip neturi riboti laisvės išpažinti ir kitus tikėjimus, kurie, visi be išimties, galės būti visiškai ir viešai išpažintami bei saugomi vyriausybės. Priklausymas skirtingiems krikščioniškiems kultams niekaip nedaro įtakos civilinėms ir politinėms gyventojų teisėms.

XII str.

Visų konfesijų kunigai globojami ir saugomi įstatymų ir vyriausybės.

XIII str.

Lėšos, kuriomis šiuo metu disponuoja Romos katalikų ir graikų apeigų unitų dvasininkija, bei lėšos, kurias mes jiems paskirsime specialiu dekretu, bus paskelbtos neperleidžiamu ir bendru visos dvasininkų hierarchijos turtu,

vyriausybei nustačius ir paskyrus minėtajai dvasininkijai valdas, iš kurių pastaroji gaus pajamas.

XIV str.

Lenkijos karalystės senate posėdžiaus tiek Romos katalikų vyskupų, kiek, vadovaujantis įstatymu, bus suformuota vaivadijų. Senate taip pat posėdžiaus ir vienas graikų apeigų unitų vyskupas.

XV str.

Evangelikų liuteronų bei evangelikų reformatų dvasininkija gaus kasmetinę mūsų jiems teikiamą paramą.

XVI str.

Garantuojama spaudos laisvė. Įstatymu bus numatyti būdai, kaip sutramdyti ja piktnaudžiaujančius.

XVII str.

Įstatymai vienodai saugo visus piliečius, nepriklausomai nuo visuomenės sluoksnio, kuriam jie priklauso, ir jų visuomeninės padėties.

XVIII str.

Senasis konstitucinis įstatymas, skelbiantis: *Neminem captivari permittemus nisi jure victum*, bus taikomas visų visuomenės sluoksnių atstovams toliau išdėstytomis sąlygomis:

XIX str.

Asmuo gali būti sulaikytas tik laikantis įstatymo numatytų procedūrų ir įstatymų numatytais atvejais.

XX str.

Sulaikomas asmuo nedelsiant raštu turi būti informuojamas apie sulaikymo priežastis.

XXI str.

Sulaikytas asmuo turi būti ne vėliau kaip per tris dienas perduotas atitinkamam teismui, kur turi būti apklaustas arba jo byla turi būti išspręsta laikantis nustatytų formalumų. Jei pirminio tyrimo metu nustatoma, kad asmuo nekaltas, jis turi būti nedelsiant išleistas į laisvę.

XXII str.

Įstatymų numatytais atvejais reikia laikinai paleisti asmenį, davusį užstatą.

XXIII str.

Asmuo gali būti nubaustas tik laikantis įstatymų ir kompetentingo teisėjo priimta nutartimi.

XXIV str.

Visi lenkai gali laisvai keliauti ar kilnoti savo turtą įstatymų nustatyta tvarka.

XXV str.

Visi nuteistieji bausmę atlieka karalystėje, niekas negali būti ištremtas, išskyrus atliekančius įstatyme numatytas ištrėmimo bausmes.

XXVI str.

Nuosavybė, kokia bebūtų jos paskirtis ir pobūdis – ant žemės ar žemės gelmėse ir kam ji bepriklaušytų, skelbiama šventa ir neliečiama. Jokie valdžios atstovai jokiū pretekstu negali į ją kėsintis. Jei kas nors pasikėsina į kito nuosavybę, yra paskelbiamas viešosios tvarkos pažeidėju ir už tai baudžiamas.

XXVII str.

Vis dėlto vyriausybė turi teisę reikalauti, kad privatus asmuo paaukotų savo turtą visuomenės reikmėms, gaudamas už tai teisingą išankstinį atlygį. Įstatymu bus apibrėžti šio principo taikymo atvejai ir būdai.

XXVIII str.

Visi viešieji, administraciniai, teisminiai ir kariniai reikalai be jokių išimčių bus tvarkomi lenkų kalba.

XXIX str.

Viešosios, civilinės ir karinės srities tarnautojai gali būti tik lenkai. Pirmosios instancijos teismų pirmininkų, vaivadijų komisijų pirmininkų, apeliacinių teismų pirmininkų, vaivadijų tarybų narių vietos bei pasiuntinių, Seimo deputatų ir senatorių pareigos gali būti skiriamos tik žemvaldžiams.

XXX str.

Visi valstybės tarnautojai, dirbantys administracinėje srityje, gali būti atšaukiami tų asmenų, kurie juos į šiuos postus paskyrė; jie visi be išimties atsakingi už savo vadovaujamą sritį.

XXXI str.

Lenkų tauta visuomet turės savo tautos atstovus – Seimą, kurį sudarys karalius ir dveji rūmai. Pirmuosius sudarys senatas, antruosius – pavietų pasiuntiniai ir deputatai.

XXXII str.

Legaliai gyvenantys užsieniečiai, kaip ir kiti šalies gyventojai, yra saugomi įstatymų bei naudojami jų teikiamomis privilegijomis. Jie gali gyventi šalyje ir iš jos išvykti, laikydamiesi nustatytų taisyklių, atvykti į ją ir įsigyti žemės nuosavybės, turi teisę prašyti pilietybės.

XXXIII str.

Įgiję nuosavybės, gavę pilietybę ir išmokę lenkų kalbą užsieniečiai galės tapti valstybės tarnautojais, jei pragyvens šalyje penkerius metus ir bus nepriekaištingos reputacijos.

XXXIV str.

Tačiau savo valia ar Valstybės tarybai pasiūlius karalius galės priimti pasižymėjusius savo veikla užsieniečius į kitas valstybės tarnybos vietas, nei paminėtos XC straipsnyje.

III DALIS Apie valdymą

I SKYRIUS. Apie karalių

XXXV str.

Valdo karalius. Jis vykdo visas vykdomosios valdžios funkcijas. Visa vykdomoji ir administracinė valdžia yra jo rankose.

XXXVI str.

Karaliaus asmuo yra šventas ir neliečiamas.

XXXVII str.

Visi teismų, įstaigų ir kitų valstybės institucijų dokumentai rašomi karaliaus vardu. Karalius sprendžia, kas bus iškalta monetose ir pavaizduota pašto ženkluose.

XXXVIII str.

Karalius yra vienintelis ginkluotųjų pajėgų vadas ir karo, ir taikos atveju, jis vienintelis skiria kariuomenės vadus bei karininkus.

XXXIX str.

Karaliaus žinioje yra valstybės pajamos, iš kurių sudaromas karaliaus tvirtinamas biudžetas.

XL str.

Karalius turi išimtinę teisę skelbti karą ir sudaryti sutartis, pasirašyti konvencijas.

XLI str.

Karalius, pats arba per įgaliotus atstovus, skiria senatorius, ministrus, Valstybės patarėjus, referentus, vaivadijų komisijų pirmininkus, visų instancijų teismų pirmininkus ir teisėjus, diplomatus ir prekybos agentus bei kitus valstybės tarnautojus.

XLII str.

Karalius skiria visų konfesijų arkivyskopus ir vyskopus, sufraganus, prelatus ir kanauninkus.

XLIII str.

Malonės teisė priklauso išimtinai karaliui. Jis gali atšaukti ar sušvelninti bausmę.

XLIV str.

Valdovas steigia civilinius bei karinius ordinus, skelbia jų įstatus ir jais apdovanoja.

XLV str.

Visi mūsų įpėdiniai, turintys teisę į Lenkijos karalystės sostą, privalo būti karūnuojami Lenkijos karaliais sostinėje pagal mūsų nustatytą tvarką ir duoti tokią priesaiką: „Prisiekiu ir pažadu prieš Dievą ir Evangeliją visomis galiomis saugoti ir vykdyti konstitucinę chartiją.“

XLVI str.

Karaliui priklauso teisė asmenį padaryti kilmingą, suteikti pilietybę ir garbės titulus.

XLVII str.

Visi karaliaus įsakymai ir dekretai bus kontrasignuoti ministro, departamento vadovo, atsakingo už tai, kad šie įsakymai ir dekretai neprieštarautų konstitucijai ir įstatymams.

II SKYRIUS

Apie regentystę

XLVIII str.

Regentystės Rusijoje atveju regento galios ir funkcijos bus bendros ir Lenkijos karalystei.

XLIX str.

Regentystės atveju stats-sekretorius privalo ir yra asmeniškai atsakingas už tai, kad praneštų vietininkui apie regentystės įvedimą Rusijoje.

L str.

Gavęs pranešimą dėl regentystės Rusijoje ir stats-sekretoriaus raportą, vietininkas sušaukia senatą, kuris renka karalystės regentystės narius.

LI str.

Karalystės regentystė sudaroma iš Rusijos regento, keturių senato išrinktų narių ir stats-sekretoriaus. Jos būstinė yra Rusijos imperijos sostinėje. Jai pirmininkauja regentas.

LII str.

Karalystės regentystės valdžia yra lygi karaliaus valdžiai, tik ji negali skirti senatorių, visi skyrimai turi būti patvirtinti karaliaus, kuris, paėmęs valdžią į savo rankas, gali juos panaikinti. Regentystės dekretai skelbiami karaliaus vardu.

LIII str.

Kol valdžia priklauso regentystei, ji skiria ir atšaukia vietininką.

LIV str.

Kai karalius perima valdžią, regentystė atsiskaito jam už savo valdymo laikotarpį.

LV str.

Karalystės regentystės nariai asmeniškai ir savo turtu atsako už tai, jei savo valdymo metu pažeidžia įstatymus ir konstituciją.

LVI str.

Vieno regentystės narių mirties atveju vietininko sušauktas senatas nutaria dėl jo pakeitimo. Regentystė skiria stats-sekretorių.

LVII str.

Prieš išvykdami į Rusijos imperijos sostinę, regentystės nariai prisiekia senato akivaizdoje ištikimai laikytis konstitucijos ir įstatymų.

LVIII str.

Rusijos regentas pakartoja tą pačią priesaiką karalystės regentystės narių akivaizdoje.

LIX str.

Valstybės stats- sekretorius duoda tą pačią priesaiką.

LX str.

Regento priesaikos davimo aktas persiunčiamas Lenkijos senatui.

LXI str.

Stats- sekretoriaus priesaikos davimo aktas taip pat persiunčiamas Lenkijos senatui.

LXII str.

Regentystės narių priesaikos davimo aktą Lenkijos senatas persiunčia Rusijos regentui.

III SKYRIUS

Apie vietininką ir Valstybės tarybą

LXIII str.

Karaliaus arba jo vietininko vadovaujama Valstybės taryba sudaroma iš ministrų, valstybės patarėjų, referentų ir asmenų, kuriuos karalius pageidauja specialiai į ją įtraukti.

LXIV str.

Karaliui išvykus, vietininkas ir Valstybės taryba jo vardu tvarko karalystės reikalus.

LXV str.

Valstybės tarybą sudaro administracijos taryba ir visuotinis susirinkimas.

LXVI str.

Administracijos tarybą sudaro vietininkas, ministrai, penkių departamentų vadovai ir kiti karaliaus pakviesti asmenys.

LXVII str.

Administracijos tarybos nariai turi patariamąjį balsą. Sprendžia tik vietininkas. Sprendimus taryboje jis priima laikydamasis konstitucinės chartijos, įstatymų ir karaliaus valios.

LXVIII str.

Kad taptų privalomi, visi vietininko dekretai turi būti paskelbti administracijos taryboje ir kontrasignuoti vieno ministro, departamento vadovo.

LXIX str.

Laikydamasis specialaus reglamento nuostatų, vietininkas siūlo karaliui po du kandidatus į kiekvieną laisvą arkivyskupo, vyskupo, senatoriaus, ministro, aukščiausiojo teisėjo, valstybės patarėjo ir referento vietą.

LXX str.

Vietininkas prisiekia karaliui senato akivaizdoje taip: „Prisiekiu visagaliui Dievui tvarkyti Lenkijos reikalus karaliaus vardu ir laikydamasis konstitucijos, įstatymų ir karaliaus galių ir gražinti karaliui jo man patikėtą valdžią, kai tik Jo Didenybė taip nuspręs.“ Jei karalius išvykęs iš karalystės, stats-sekretorius persiunčia senatui karaliui duotos vietininko priesaikos aktą.

LXXI str.

Kai karalius yra šalyje, vietininko valdžia suspenduojama. Karalius sprendžia, ar dirbti atskirai su ministrais, ar sušaukti administracijos tarybą.

LXXII str.

Vietininkui mirus arba karaliui nutarus vietininko neskirti, jis pasirūpina, kad jį *ad interim* pavaduotų pirmininkas.

LXXIII str.

Valstybės tarybos visuotinis susirinkimas sudaromas iš LXIII straipsnyje minimų asmenų. Jam vadovauja karalius arba vietininkas, o jei jie išvykę, – pirmasis tarybos narys pagal tvarką, nustatytą LXIII ir LXVI straipsniuose.

Jo funkcijos šios:

1. Aptarti ir parengti visus šalies valdymo įstatymų ir reglamentų projektus.
2. Spręsti dėl karaliaus skiriamų valstybės pareigūnų perdavimo teismui, padarius tarnybinius nusižengimus, išskyrus tuos pareigūnus, kuriuos turi teisti Aukščiausias valstybės teismas.
3. Spręsti konfliktus tarp jurisdikcijų.
4. Atlikti kasmetinę svarbiausių administracijos įstaigų ataskaitų analizę.
5. Išsakyti savo pastabas dėl piktnaudžiavimo ar konstitucinės chartijos pažeidimų raporte, skirtame valdovui, kuris sprendžia, ką perduoti senatui, o ką – Seimui.

LXXIV str.

Valstybės tarybos visuotinis susirinkimas posėdžiauja įsakius karaliui, vietininkui arba pasiūlius departamento vadovui, vadovaujantis įstatymais.

LXXV str.

Valstybės tarybos visuotinio susirinkimo nutartys turi būti patvirtintos

karaliaus arba vietininko. Nutartys dėl tarnautojų patraukimo atsakomybėn ar jų išteisinimo vykdomos nedelsiant.

IV SKYRIUS Administracijos įstaigos

LXXVI str.

Įstatymų vykdymas patikimas įvairioms toliau išvardytoms valstybės administravimo įstaigoms:

1. Tikėjimo reikalų ir visuomenės švietimo komisijai;
2. Teisingumo komisijai, sudaromai iš Aukščiausiojo teismo narių;
3. Vidaus reikalų ir policijos komisijai;
4. Karo komisijai;
5. Finansų ir ūkio komisijai.

Kiekvienai komisijai pirmininkauja ir vadovauja paskirtas ministras.

LXXVII str.

Sukuriamas stats-sekretoriaus pareigybė; šis pareigūnas nuolat reziduos prie karaliaus asmens.

LXXVIII str.

Sukuriami audito rūmai, atsakingi už galutinę sąskaitų reviziją ir buhalterinių darbų. Jie priklausys tik nuo karaliaus.

LXXIX str.

Konstitucinis statutas apibrėžia visuomenės švietimo komisijos sudėtį ir funkcijas, taip pat teismų darbo tvarką.

LXXX str.

Vidaus reikalų, karo ir finansų komisijos sudaromos iš ministro ir valstybės patarėjų generalinių direktorių, atsižvelgiant į konstitucinius statutus.

LXXXI str.

Stats-sekretorius supažindina karalių su vietininko jam pateiktais dokumentais ir siunčia vietininkui karaliaus dekretus. Jam patikimi ir Lenkijos išorės ryšiai.

LXXXII str.

Ministrai departamentų viršininkai ir vyriausybės komisijų nariai atsako prieš Aukščiausiąją valstybės teismą ir yra jo teisiami už kiekvieną nusižengimą konstitucijai, įstatymams ar karaliaus dekretams.

IV SKYRIUS

Vaivadijų administracijos įstaigos

LXXXIII str.

Kiekvienoje vaivadijoje bus vaivadijos komisija, sudaroma iš pirmininko ir narių, atsakingų už vyriausybės komisijų įsakymų vykdymą, laikantis atskiro reglamento.

LXXXIV str.

Miestai turi savivaldos organus. Kiekviename pavietae bus seniūnas, atsakingas už vyriausybės įsakymų vykdymą; jis yra žemiausia administracijos grandis.

IV DALIS

Apie atstovavimą tautai

PIRMAS SKYRIUS

LXXXV str.

Lenkų tautai atstovaujama, kaip nurodyta XXXI straipsnyje.

LXXXVI str.

Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso karaliui ir abiem seimo rūmams, kaip nurodyta XXXI straipsnyje.

LXXXVII str.

Į eilinę sesiją seimas renkasi kas dveji metai Varšuvoje, karaliaus surašytame šaukime nurodytu metu. Sesija trunka trisdešimt dienų. Tik karalius gali ją pratęsti, atidėti arba paleisti seimą.

LXXXVIII str.

Karalius sprendžia, kada sušaukti neeilinę seimo sesiją.

LXXXIX str.

Kol eina pareigas, seimo narys gali būti sulaikytas ar teisiamas už kriminalinį nusikaltimą tik rūmų, kuriems jis priklauso, sutikimu.

XC str.

Seimas svarsto visų karaliaus per Valstybės tarybą pateiktų civilinių, baudžiamųjų ar administracinių įstatymų projektus. Jis svarsto visus karaliaus jai pateiktus projektus dėl dalinio ar visiško įvairių institucijų (pavyzdžiui, seimo, Valstybės tarybos, teismų ir vyriausybės komisijų) funkcijų ir konstitucinių galių keitimo.

XCI str.

Valdovui perdavus, seimas svarsto mokesčių, rinkliavų, įnašų ir kitų visuomeninių įpareigojimų padidinimą ar sumažinimą, jų pakeitimą, geriausią ir teisingiausią paskirstymo būdą, biudžeto pajamų ir išlaidų formavimą, monetarinės sistemos tvarkymą, rekrūtų ėmimą ir kitus valdovo jam perduotus klausimus.

XCII str.

Seimas taip pat svarsto valdovo perduotus klausimus, kuriuos, vadovaudamasis LXXIII straipsniu, pastarajam privalo pateikti Valstybės tarybos visuotinis susirinkimas. Seimas taip pat nagrinėja pasiuntinių ir deputatų pranešimus, pareiškimus siūlymus ir paklausimus, kad būtų tenkinami juos išrinkusiųjų interesai. Jis visa tai perduoda Valstybės tarybai, o ši – valdovui. Kai karalius, tarpininkaujant Valstybės tarybai, grąžina klausimą persvarstyti seimui, pastarasis svarsto įstatymų projektus, kilusius iš minėtų reikalavimų.

XCIII str.

Jei seimas nebalsuoja dėl naujo biudžeto, senasis turi įstatymo galią iki kitos sesijos. Tačiau biudžetas nustoja galioti po ketverių metų, jei per tą laiką nesusaukiamas seimas.

XCIV str.

Seimas svarsto tik tuos klausimus, kurie yra jo kompetencija arba yra surašyti jo sušaukimo akte.

XCV str.

Abiejų rūmų svarstymai yra vieši. Tačiau dešimtadalio dalyvaujančių narių prašymu jie gali sudaryti ir uždarus komitetus.

XCVI str.

Valstybės taryboje parašyti įstatymų projektai karaliaus įsakymu šios tarybos narių perduodami seimui.

XCXVII str.

Karalius sprendžia, ar šiuos projektus perduoti senato ar atstovų rūmams. Išimtį sudaro su finansais susiję įstatymai, šie pirmiausiai turi būti perduodami atstovų rūmams.

XCXVIII str.

Šiems projektams svarstyti kiekvieni rūmai balsuodami paskiria tris komisijas. Senate jos sudaromos iš trijų narių, atstovų rūmuose – iš penkių. Komisijos yra tokios:

Finansų komisija;

Civilinių ir baudžiamųjų įstatymų komisija;

Konstitucinių ir administracinių įstatymų komisija.

Kiekvieni rūmai praneša apie paskyrimus Valstybės tarybai.

Komisijos palaiko ryšį su Valstybės taryba.

XCIX str.

Projektus, perduotus karaliaus įsakymu, gali pakeisti tik Valstybės taryba, gavusi atitinkamų seimo komisijų pateiktus pastebėjimus.

C str.

Abiejuose rūmuose tik Valstybės tarybos nariai ir komisijos turi teisę paruošti pasisakymus raštu. Kiti nariai gali kalbėti tik iš atminties.

CI str.

Kai svarstomi vyriausybės projektai, Valstybės tarybos nariai turi teisę posėdžiauti ir pasisakyti abiejuose rūmuose. Jie neturi teisės balsuoti, nebent būtų senatoriai, atstovai ar deputatai.

CII str.

Projektai priimami daugumos balsais. Balsavimas yra atviras. Daugumos vienuose rūmuose priimti projektai yra perduodami kitiems rūmams, kurie svarsto ir priima sprendimą tokiu pačiu būdu. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, projektas laikomas priimtu.

CIII str.

Vienuose rūmuose priimtas projektas negali būti keičiamas kitų rūmų; jie gali projektą tik priimti arba atmesti.

CIV str.

Abiejų rūmų priimtas projektas perduodamas karaliui tvirtinti.

CV str.

Jei karalius patvirtina, projektas tampa įstatymu. Karalius įsako jį paskelbti nurodyta tvarka. Jei karalius atsisako patvirtinti, projektas laikomas nepriimtu ir daugiau nebesvarstomas.

CVI str.

Valstybės tarybos parašytas ir senatui perduotas bendras pranešimas apie šalies padėtį skaitomas susirinkus abiem rūmams.

CVII str.

Kiekvienuose rūmuose šį pranešimą analizuoja atitinkamos komisijos ir perduoda karaliui savo nuomonę. Šis pranešimas gali būti išspausdintas.

II SKYRIUS

Apie senatą

CVIII str.

Senato nariai yra:
Imperatoriško ir karališko kraujo kunigaikščiai;
Vyskupai;
Vaivados;
Kaštelionai.

CIX str.

Senatorių skaičius negali viršyti pusės atstovų ir deputatų skaičiaus.

CX str.

Senatorius karalius skiria iki gyvos galvos. Vietininkui tarpininkaujant senatas pateikia karaliui po du kandidatus į kiekvieną laisvą senatoriaus, vaivados ar kašteliono vietą.

CXI str.

Kandidatas į senatoriaus, vaivados ar kašteliono vietą turi turėti trisdešimt penkerius metus, mokėti kasmetinį dviejų tūkstančių Lenkijos florinų mokestį ir atitikti konstitucijoje numatytus reikalavimus.

CXII str.

Sulaukę aštuoniolikos metų, karališko kraujo princai turi teisę posėdžiauti ir balsuoti senate.

CXIII str.

Senatui pirmininkauja pirmasis pagal specialiu dekretu nustatytą tvarką narys.

CXIV str.

Be įstatymų leidimo funkcijų, senatas turi ir kitų, atskirai nurodytų.

CXV str.

Savo įstatymų leidimo funkcijoms atlikti senatas gali rinktis tik karaliaus šaukimu seimo sesijos metu. Kitoms funkcijoms atlikti jį šaukia pirmininkas.

CXVI str.

Karaliui arba vietininkui pasiūlius ir atstovų rūmams apkaltinus, senatas svarsto siūlymą patraukti senatorius, ministrus departamentų viršininkus, valstybės patarėjus ir referentus atsakomybėn už tarnybinius nusižengimus.

CXVII str.

Senatas tvirtina seimeliuose ir pavietų susirinkimuose priimtus sprendimus bei rinkimų teisėtumą ir piliečių sąrašų sudarymą seimeliuose ir gminų susirinkimuose.

III SKYRIUS Apie Atstovų rūmus

CXVIII str.

Atstovų rūmus sudaro:

1. Septyniasdešimt septyni atstovai, skiriami seimelių, t. y. kilmingų asmenų susirinkimų, po vieną atstovą iš kiekvieno pavieto.

2. Penkiasdešimt vienas gminų deputatas.

Rūmams pirmininkauja maršalka, jis išrenkamas iš narių ir skiriamas karaliaus.

CXIX str.

Tautos atstovams išrinkti visa Lenkijos karalystės teritorija padalijama į septyniasdešimt septynis pavietus. Dėl tos pačios priežasties įsteigiama penkiasdešimt viena gminų apygarda: aštuonios Varšuvos mieste ir keturiasdešimt trys likusioje šalies dalyje.

CXX str.

Atstovų rūmų narių kadencija yra šešeri metai. Kas dveji metai perrenkamas trečdalis narių. Todėl pirmą (ir tik pirmą) kartą išrinkus rūmus, vieno trečdaliu jų narių kadencija bus dveji metai, o kito trečdaliu – ketveri. Šių trumpesnes kadencijas dirbsiančių narių sąrašai sudaromi traukiant burtus. Baigę kadenciją nariai gali būti perrenkami neribotą skaičių kartų.

CXXI str.

Kandidatai į Atstovų rūmų narius turi būti ne jaunesni kaip trisdešimties metų amžiaus, būti piliečiai bei sumokėti šimto Lenkijos florinų įnašą.

CXXII str.

Norėdami kandidatuoti į Atstovų rūmų narius, visi civiliai valstybės tarnautojai ir kariškiai turi gauti išankstinį savo vadovybės sutikimą.

CXXIII str.

Jei prieš rinkimus neturėjęs jokios iš valstybės išdo apmokamos tarnybos išrinktasis atstovas ar deputatas tokią tarnybą gauna po to, kai būna išrinktas, sušaukiamas naujas seimelis ar gminos susirinkimas ir atstovas ar deputatas renkamas iš naujo.

CXXIV str.

Karalius turi teisę paleisti Atstovų rūmus. Jei karalius šia teise pasinaudoja, rūmai išsiskirsto ir karalius įsako per du mėnesius surengti naujus atstovų ir deputatų rinkimus.

IV SKYRIUS Apie seimelius

CXXV str.

Kiekvienos apskrities kilmingi nuosavybės turintys asmenys susirenka į seimelius ir išrenka vieną atstovą, du vaivadijos tarybos narius ir sudaro kandidatų į valstybės tarnybą sąrašą.

CXXVI str.

Seimelius šaukia karalius, jis nustato dieną, trukmę ir klausimus, kuriuos turi spręsti susirinkimas.

CXXVII str.

Nė vienas kilmingas asmuo negali balsuoti seimelyje, jei jis nėra įrašytas į apskrities kilmingų asmenų civilinių įrašų knygą, nėra pilietis, neturi dvidešimt vienerių metų ir nėra žemės savininkas.

CXXVIII str.

Apskrities kilmingų asmenų knyga surašoma vaivadijos tarybos ir patvirtinama senato.

CXXIX str.

Seimeliams pirmininkauja karaliaus skiriamas maršalka.

V SKYRIUS Apie gminų susirinkimus

CXXX str.

Kiekvienoje gminos apygardoje renkasi apskrities susirinkimas. Jis išren-

ka vieną seimo deputatą, vieną vaivadijos tarybos narį ir sudaro kandidatų į valstybės tarnybą sąrašą.

CXXXI str.

Susirinkimuose gali dalyvauti:

1. Visi nekilmingi nuosavybės turintys piliečiai, mokantys iš savo žemės nuosavybės kokį nors mokestį.
2. Visi fabrikantai ir cechų valdytojai, visi pirkliai, kurių dirbtuvių ar parduotuvių vertė yra lygi dešimčiai tūkstančių Lenkijos florinų.
3. Visi klebonai ir vikarai.
4. Dėstytojai, mokytojai ir kiti švietimo sistemos darbuotojai.
5. Visi savo gebėjimais, žiniomis ar darbais prekybos ar meno srityje pasižymėję asmenys.

CXXXII str.

Susirinkimuose gali balsuoti tik dvidešimt vienerių metų sulaukę piliečiai, įrašyti į gminos civilinių įrašų knygą.

CXXXIII str.

Vaivadijos tarybos sudaro nuosavybės turinčių balsuotojų sąrašus. Vidaus reikalų ministerija sudaro fabrikantų, pirklių ir savo gebėjimais ar darbais pasižymėjusių iškilių piliečių sąrašus. Klebonų, vikarų ir švietimo darbuotojų sąrašus sudaro Religijos reikalų ir švietimo komisija.

CXXXIV str.

Gminų susirinkimams pirmininkauja karaliaus paskirtas maršalka.

VI SKYRIUS

Apie vaivadijų tarybas

CXXXV str.

Kiekvienoje vaivadijoje bus vaivadijos taryba, sudaroma iš patarėjų, renkamų seimeliuose ir gminų susirinkimuose.

CXXXVI str.

Vaivadijos tarybai pirmininkauja vyriausias pagal amžių patarėjas.

CXXXVII str.

Pagrindinės vaivadijos tarybos funkcijos:

1. Išrinkti dviejų pirmųjų instancijų teismų teisėjus.
2. Padėti sudaryti ir atnaujinti kandidatų į valstybės tarnybą sąrašus.
3. Rūpintis vaivadijos reikalais.

Taryba laikosi atskirai surašyto reglamento nuostatų.

V DALIS

Apie teismų sistemą

CXXXVIII str.

Konstitucijoje įtvirtinama teismų nepriklausomybė.

CXXXIX str.

Teisėjo nepriklausomybė suvokiama kaip jo galimybė laisva valia priimti nuosprendį; nei aukštesnė vadovybė, nei ministerija, nei kitos jėgos negali daryti jam įtakos. Bet koks kitoks teisėjo nepriklausomybės apibrėžimas ar interpretavimas laikomas piktnaudžiavimu.

CXL str.

Teismus sudaro teisėjai, skiriami karaliaus, ir teisėjai, renkami, kaip nurodyta konstituciniame statute.

CXLI str.

Karaliaus skiriami teisėjai yra neatšaukiami ir dirba iki gyvos galvos. Renkami teisėjai savo kadencijos metu taip pat yra neatšaukiami.

CXLII str.

Teisėjus nušalinti galima tik kompetentingos teismo institucijos sprendimu įrodžius tarnybinį ar kitokį nusižengimą.

CXLIII str.

Aukščiausiasis teismas paskirtus ir išrinktus teisėjus prižiūri ir baudžia juos už tarnybinius nusižengimus.

CXLIV str.

Taikos teisėjai

Kiekvienas visuomenės sluoksnis turės taikos teisėjus. Jų funkcijos bus taikiai užbaigti ginčus.

CXLV str.

Visos bylos pirmiausia turės būti pateiktos kompetentingam taikos teisėjui ir tik po to – pirmosios instancijos civiliam teismui, išskyrus tas, kurios pagal įstatymą negali būti baigtos taikiai.

CXLVI str.

Pirmosios instancijos teismai

Kiekvienoje gminoje ir kiekviename mieste bus civiliai ir policiniai teismai nagrinėti byloms, kurių ginčo vertė ne didesnė, nei šimtas Lenkijos florinų.

CXLVII str.

Byloms dėl daugiau nei penkių šimtų florinų nagrinėti kiekvienoje vaivadijoje bus po keletą pirmosios instancijos teismų (*Sądy Ziemskie*) ir prisiekusiųjų teismų (*Sądy Zjazdowe*).

CXLVII str.

Taip pat bus teismai su prekyba susijusioms byloms nagrinėti.

CXLIX str.

Baudžiamosioms ir policinės priežiūros byloms nagrinėti kiekvienoje vaivadijoje bus po keletą baudžiamųjų teismų (*Sądy Grodzkie*).

CL str.

Apeliaciniai teismai

Karalystėje bus mažiausiai du apeliaciniai teismai. Jie kaip antroji instancija nagrinės civilines, baudžiamąsias ir prekybos bylas, nagrinėtas pirmosios instancijos teismuose.

CLI str.

Aukščiausiasis teismas

Varšuvoje bus visos karalystės aukščiausiasis teismas – tai paskutinė ins-

tancija visoms civilinėms ir baudžiamosioms byloms, išskyrus tas, kurios nagrinėja nusikaltimus valstybei. Dalis teisėjų – senatoriai, posėdžiaujantys rotacijos principu, kitą dalį teisėjų skirs karaliaus.

CLII str.

Aukščiausiasis valstybės teismas

Aukščiausiasis valstybės teismas nagrinėja nusikaltimus prieš valstybę bei nusizengimus, padarytus aukštų karalystės pareigūnų, kuriuos senatas nusprendžia atiduoti teismui, kaip numatyta CXVI straipsnyje. Aukščiausiojo teismo teisėjai yra visi senato nariai.

VI DALIS

Apie ginkluotąsias pajėgas

CLIII str.

Ginkluotosios pajėgos sudaromos iš aktyvios samdomos kariuomenės ir milicijos, pasirengusios prirėkus padėti kariuomenei.

CLIV str.

Valdovas nustato valstybės išlaikomų ginkluotųjų pajėgų dydį, kuris priklauso nuo poreikių ir įplaukų į biudžetą.

CLV str.

Kareiviai apgyvendinami atsižvelgiant į tai, kaip tai patogiu gyventojams, į karinę struktūrą ir administracijos nuomonę.

CLVI str.

Kariuomenės uniformos spalvos, kirpimas ir kiti nacionaliniai atributai lieka tie patys.

VII DALIS

Bendrosios nuostatos

CLVII str.

Karališkosios karūnos turtas ir pajamos yra:

1. Karūnos valdos, kurios karaliaus vardu bus administruojamos atskirai

rūmų ar asmeniškai karaliaus pasirinktų pareigūnų.

2. Varšuvos karališkieji rūmai ir Saksų rūmai.

CLVIII str.

Valstybės skola yra garantuojama.

CLIX str.

Turto konfiskavimo bausmė panaikinama ir jokių atvejų negalės būti atnaujinta.

CLX str.

Išlieka kariniai ir civiliai Lenkijos ordinaai – Baltojo Erelio, Stanislovo ir Karo Kryžius.

CLXI str.

Ši konstitucinė chartija bus papildyta konstituciniais statutais. Statutai, kurie nebus parašyti iškart po šios chartijos paskelbimo, bus pirmiausia aptariamai Valstybės taryboje.

CLXII str.

Karalius, atsižvelgdamas į Valstybės tarybos nuomonę, sudarys pirmąjį pajamų ir išlaidų biudžetą. Šis biudžetas galios tol, kol valdovas ir abeji rūmai jį iš dalies ar visiškai pakeis.

CLIII str.

Visa, kas neįtraukta į konstitucinius statutus ir kodeksus ir neturi būti sprendžiama seimo atsižvelgiant į jo funkcijas, sprendžiama karaliaus dekretais arba vyriausybės potvarkiais. Tik valdovas ir abeji seimo rūmai gali iš dalies arba visiškai keisti konstitucinius statutus ir kodeksus.

CLXIV str.

Įstatymai, dekretai ir karaliaus potvarkiai skelbiami Įstatymų biuletenyje. Karaliaus dekretas nustatys jų skelbimo formą.

CLV str.

Visi ankstesni šiam dokumentui prieštaraujantys įstatymai ir institucijos panaikinami.

Širdyje tikėdami, kad ši konstitucinė chartija atitinka mūsų tėviškus ketinimus išlaikyti visuose mūsų Lenkijos karalystės valdinių sluoksniuose labai reikalingą jų gerovei taiką, santarvę ir vienybę ir sutvirtinti laimę, kurią trokštame jiems suteikti, dovanojame šią konstitucinę chartiją, kurią prisiimame sau ir mūsų paveldėtojams; įsakome visoms valstybės institucijoms padėti ją įgyvendinti.

Surašyta mūsų karališkoje Varšuvos pilyje 1815 m. lapkričio 15 (27) d.
Pasirašo Aleksandras.

„Pone senato pirmininke grafe Zamoiski, su didžiausiu susidomėjimu perskaičiau kreipimąsi, kurį pateikėte man Lenkijos karalystės senato vardu. Pagarba, kurią išreiškėte mūsų didingo geradariui atminimui, mane giliai sujaudino: joje pamačiau amžinos jūsų pirmininkaujamo susirinkimo ištikimybės įrodymą. Praeitis yra nuostabi ateities garantija ir aš su didžiausiu pasitenkinimu ir pasitikėjimu priimu jausmų, kuriuos man perduodate, išraišką. Perduokite mano nuoširdžiausius jausmus svarbiausiajam valstybės organui.

Iš visos širdies pritariu senato norui pastatyti šalyje paminklą – lenkų dėkingumo ženklą nemirtingajam jų tėvynės atgaivintojui ir pritariu jūsų siūlomam šio plano įgyvendinimo būdui. Sujungti meilės brangiam monarchui, kurio netektį aprauda ištikimi Lenkijos karalystės valdiniai, visi turime prisidėti, jam žindami jų skausmo ir garbinimo objektą. Todėl leidau karalystės vietininkui sušaukti Valstybės tarybą ir susitarti dėl pasiūlymo, kuris būtų pateiktas būsimam Seimui. Priimkite, pone senato pirmininke grafe Zamoiski, mano nuoširdžią pagarbą ir šilčiausius jausmus.

Peterburgas, 1826 m. vasario 2–14 d.“

Vėliau kunigaikštis Lenkijos karalystės vietininkas Jo Didenybės įsakymu gavo tokį ministro stats-sekretoriaus laišką:

„Aš tiksliai perdaviau Jo Didenybei imperatoriui ir karaliui sausio 14–26 d. senato kreipimąsi, kurį Jūsų Aukštųjų man atsiuntė. Jo Didenybę labai sujaudino šiame kreipimesi išreikšti jausmai, tad jis negalėjo nesutikti su senato prašymu. Jo Didenybė teikėsi pats tai pareikšti senatui ponui grafui Zamoiskiui adresuotame laiške, kurį persiunčiu ir prašau perduoti adresatui.

Jo Didenybė įpareigoja Jūsų Aukštybę sušaukti Valstybės tarybą, kartu nuspręsti, kaip paminklas turi būti statomas, ir prašo Jūsų Aukštybės supažindinti jį su priimtu sprendimu.

Siekdamas įrodyti savo ypatingus jausmus senatui, Jo Didenybė teikėsi jam padovanoti kaip brangų atminimą lenkų generolo uniformą, kuria velionis imperatorius paprastai vilkėdavo Seimo susirinkimuose. Te ši uniforma visados primena tėvynės atkūrėją.

Jūsų Aukštybė teiksis perduoti šią uniformą senatui saugoti.

Turiu garbės ir t. t.

Grafas Steponas Grabovskis“.

KALBA, PASAKYTA JO DIDENYBĖS IMPERATORIAUS IR
KARALIAUS ALEKSANDRO LENKIJOS KARALYSTĖS SEIMO
ATIDARYMO PROGA 1818 M. KOVO 15–27 D. VARŠUVOJE

Lenkijos karalystės atstovai,

Jūsų viltys ir mano norai pildosi. Tauta, kuriai atstovauti esate pašaukti, pagaliau džiaugiasi, kad jos tautinė egzistencija yra užtikrinama laiko subrandintų ir patvirtintų institucijų.

Tik nuoširdžiai užmiršę praeitį, galėjote vėl atgimti. Mintyse buvau tvirčiausiai apsisprendęs dėl jūsų atgimimo, kai tik radau būdą, kaip tai įgyvendinti. Trokšdamas kuo didesnės šlovės savo tėvynei, nutariau nuskinti jai dar vieną žiedą.

Pragaištingam karui pasibaigus, Rusija, už pikta atsilygindama geru, kaip liepia krikščioniškoji moralė, broliškai atvėrė jums savo glėbį ir iš visų pergales suteiktų privalumų pasirinko vienintelį – garbę prikelti ir atgaivinti drąsiai ir garbingą tautą.

Tai darydamas paklusau vidiniam įsitikinimui, kurį vėlesni įvykiai parodė esant teisingą; atlikau pareigą, diktuojamą vien šio vidinio įsitikinimo, tokio brangaus mano širdžiai.

Jūsų šalies santvarka buvo palanki nedelsiant ją pertvarkyti taip, kaip aš pertvarkiau įdiegdamas laisvų institucijų principus: šiuos principus visuomet norėjau įdiegti ir tikiuosi, kad su Dievo pagalba juos pritaikysime visuose kraštuose, kuriuos Apvaizda patikėjo mano globai. Jūs suteikėte man progą parodyti savo tėvynei tai, ką jau seniai jai ruošiu ir ką ji gaus vos tik šio svarbaus darbo vaisiai bus pakankamai subrendę.

Lenkai! Pagaliau išsilaisvinę iš nykaus kalėjimo, atnešusio jums tiek blo-

gio, patys turite dirbti savo atgimimo labui. O jis neišardomai susijęs su Rusijos likimu, todėl turite iš visų jėgų stiprinti šią išganingą ir globojančią sąjungą. Jūsų šalies atkūrimas apibrėžtas iškilmingose sutartyse ir sutvirtintas konstitucine chartija. Šių išorės įsipareigojimų ir pagrindinio įstatymo neliečiamybė garantuoja, kad nuo šiol Lenkija užims garbingą vietą Europos tautų šeimoje; tai didelis turtas, kurio Lenkija ilgai ir nesėkmingai ieškojo, patirdama žiaurius išbandymus.

Dabar jūsų darbui kelias atvertas. Vidaus reikalų ministras supažindins jus su esama karalystės valdymo padėtimi, jūs susipažinsite su įstatymų projektais, kuriuos turėsite svarstyti. Jų tikslas yra laipsniškas padėties gerinimas. Valstybės finansų įstatymas dar turi būti patobulintas, tačiau tam reikia papildomų duomenų apie tikslią jūsų išteklių būklę, o juos gauti vyriausybei prireiks laiko. Konstitucijos nuostatos bus palapsniui pritaikytos visoms valstybės valdymo sritims. Bus sukurta teismų sistema. Būsime supažindinti su civilinių ir baudžiamųjų įstatymų projektais. Man malonu galvoti, kad dėmesingai juos studijuodami sukursite įstatymus, garantuojančius žmogui svarbiausius dalykus: asmens ir nuosavybės apsaugą bei minties laisvę.

Kadangi negaliu visuomet būti su jumis, palieku jums savo brolių – savo artimą draugą ir neatskiriamą bendražygį nuo pat pirmųjų gyvenimo metų. Jam patikėjau jūsų kariuomenę. Būdamas mano ketinimų ir troškimų patikėtinis, jis prisirišo prie savo kūrinio. Ši turtinga šlovingų atsiminimų ir pasižymėjusi kariuomenė, jam stojus vadovauti, tapo dar tvarkingesnė ir geriau organizuota, o tai įmanoma tik taikos metu, kai kariai ruošiami jų tikrajam darbui.

Iš jūsų man atstovaus vienas labiausiai nusipelnusių veteranų. Pražilęs po jūsų vėliavomis ir tapęs jūsų sėkmės ir negandų dalimi, jis kasdien vis iš naujo įrodo savo atsidavimą tėvynei. Patirtis visiškai pateisino mano pasirinkimą¹.

Nepaisant mano pastangų, turbūt dar ne visos nelaimės, kuriomis skundžiatės, atitaisytos. Taip jau yra: gera daroma lėtai, o tobulybė silpnam žmogui nepasiekiamą.

Lenkijos karalystės atstovai, būkite verti tikslo, kuriam esate pašaukti. Turite parodyti jus stebinčiai Europai didį pavyzdį.

Įrodykite savo amžininkams, kad laisvos institucijos, kurių amžinuos šventus principus kartais norima supainioti su klaidinančiomis doktrinomis, neseniai kėlusiomis baisią grėsmę visuomeninei santvarkai, tikrai nėra pavojingos, bet naudingos žmonijai, puikiai dera su tvarkos principais ir tikrai prisi-

deda prie tautų gerovės, jei tinkamai įkurtos ir siekia geranoriško tikslo – apsaugoti žmones.

Dabar jūsų eilė įrodyti šią didžią ir išganingą tiesą; te jūsų susirinkime klesti santarvė ir vienybė, tebūna jūsų diskusijos, kaip visada, orios, ramios ir nuosaikios.

Vadovaudamiesi vien meile tėvynei, išgryninkite savo mintis, tenepaklūsta jos pavieniams ar asmeniniams interesams, reikškite jas paprastai ir tiesiai, atspirdami pagundai, kuri dažnai lydi įgudusius valdyti žodį.

Ir teneapleidžia jūsų broliškos draugystės jausmai, kuriuos puoselėti prisakė mūsų dangiškasis įstatymdavys!

Jūs palaikys visa šalis, visuotinė pagarba lydės valdyti pašauktą susirinkimą, jei laisvos tautos atstovai didingi, kokie ir turi būti.

Pirmieji valstybės tarnautojai, senatoriai, pasiuntiniai, deputatai, išreiškiau jums savo mintis ir nurodžiau jūsų pareigas.

Šio pirmojo susirinkimo darbo rezultatai parodys man, ko ateityje tėvyne gali tikėtis iš jūsų pasiaukojimo jai bei gerų ketinimų mano atžvilgiu, parodys, ar, būdamas ištikimas savo sprendimams, galiu ir kitur pritaikyti tai, ką padariau jūsų labui.

Padėkokime tam, kuris vienintelis turi galių apšviesti valdovus, sutaikyti tautas ir paskleisti jose meilės ir taikos dovanas.

Šaukimės jo, kad palaimintų mūsų kūrinį ir leistų jam klestėti.

KALBA, PASAKYTA LENKIJOS KARALYSTĖS VIDAUS IR
POLICIJOS REIKALŲ MINISTRO P. GRAFO MOSTOVSKIO
SEIMO ATIDARYMO PROGA 1818 M. KOVO 15 D.
VARŠUVOJE

Po ilgų ir skausmingų neramumų stojo visuotinė taika; ji truks ilgai, tai garantuoja ją sudariusių monarchijų interesai ir sąjunga, o pagaliau ir likimas pavargo persekioti mus. Jei dar ir liko šiek tiek nuviltų, pavargusių, baisių katastrofų išgąsdintų ambicijų, jos slepiasi nuo dėmių žvilgsnių ir supranta, kokį pavojų joms kelia drąsūs siekiai.

Kur pažvelgsi, valdovai ir liaudis ieško būdų, kaip suteikti į visuomenę susibūrusiems žmonėms dar daugiau taikos ir laimės. Turime tikėtis, kad šios uolios, tačiau apmąstytos paieškos nebus bevaisės. Argi neturime būti dėkingi Apvaizdai už tai, kad, pakliuvę į audrą, turėdami tik savo drąsą ir silpnumą, tapę pirmosiomis nelygios kovos aukomis, kai mūsų išnykimo valanda jau buvo išaušus, kai laukėme keršto ir bijojome paniekinimo, staiga sugebėjome atpažinti savo globėją ir ramstį – pergales skinantį valdovą, kurio geranoriškumas ir atkaklios pastangos padėjo susigrąžinti tėvynę, įstatymus ir nepriklausomybę.

BUVUSI PADĖTIS

Kadangi vadovybė buvo priversta pasitraukti, Varšuvos kunigaikštystė tapo apleista ir vargstanti, o jos gyventojai nuolat baiminosi artėjančių Rusijos, su kuria kariavome, būrių. Todėl, norėdamas nuraminti žmones, Jo Didenybė išplatino maršalo Kutuzovo 1813 m. sausio 8 d. atsišaukimą, kuriuo kunigaikštystės gyventojams ir valstybės tarnautojams garantuojama turto ir asmens apsauga. Pastariesiems buvo įsakyta toliau eiti tarnybą, o įvairaus rango kariuomenės vadams – gerbti šalies valdžios atstovus ir, jei prireiks, jiems

padėti. Taip departamentuose buvo atkurta tvarka, o gyventojai galėjo saugiai stebėti, kaip atsargiai elgiamasi su jais ir tarnautojais, kaip subtiliai elgiamasi ir koks dėmesys rodomas jų ir Jo Didenybės Saksonijos karaliaus santykiams, kokių atsargumo priemonių imamasi, kad šalyje nestovėtų rusų būriai ir kad kuo mažiau jų žygiuotų per sostinę, nes per pastaruosius įvykius ji nukentėjo labiausiai. Todėl taip pavyzdingai elgiasi kariai ir tokia griežta drausmė palaikoma šiuose būriuose, vos jiems įžengus į Varšuvą.

Tačiau centrinė valdžia buvo išblaškyta ir departamentų administracijos, nors ir pradėjusios dirbti, negalėjo dirbti vieningai. Todėl buvo sukurta laikinoji Aukščiausioji taryba, patriotiškai nusiteikę bei nuolatinio darbu tėvynės labai pasižymėję lenkai buvo pakviesti joje dirbti. Pirmosios instrukcijos, kurias gavo ši taryba, buvo įrodymas, kokie ketinimai jas padiktavo. 1813 m. balandžio 13 ir 15 d. šios tarybos atsišaukimai parodė kunigaikštystės gyventojams, kad niekas neketina naikinti institucijų, įstatymų ir nusistovėjusios tvarkos, kad niekas neketina keisti tarnautojų užsieniečiais – atvirksčiai – buvo palikti visi anksčiau dirbę ir ne tik jie, bet netgi tie, kurie jau buvo palikę savo darbo vietas – jie galėjo grįžti; nebus jokio persekiojimo, jokios prievartos, jokio smurto, jokių paieškų, kad ir prieš ką jos būtų nukreiptos, – visi šie pažadai buvo ištesėti.

Nėra reikalo ir netgi būtų skaudu pasakoti apie tai, kokia išsekusi buvo mūsų šalis, kokia vargstanti, kaip buvo sumažėję gyventojų, nes didelių aukų iš jos pareikalavo svetimos šalyse kariaujami ir visa griaunantys karai, nesuskaičiuojamų jų puolusių kariuomenių aprūpinimas bei poreikis išlaikyti kariuomenę, žymiai pranokstančią šalies galimybes; dar daugybė mirčių miestuose ir kaimuose, nes įrengiamos, po to evakuojamos karo lauko ligoninės išplatino užkratą ir ligas. Norėdama sušvelninti šias nelaimes bei laikydamasi instrukcijų, Aukščiausioji taryba sukūrė centrinį komitetą, sudarytą iš visų departamentų generalinių tarybų narių, komiteto misija buvo išsiaiškinti, kuo skundžiasi ir ko trokšta tauta. Jis pranešė, kad kraštas buvo aprūpintas druska: leista importuoti prekes iš užsienio, atnaujinta išorės prekyba; panaikinta prievolė aprūpinti kareivius mėsa ir degtine; rezervo kariuomenė aprūpinama maistu tiesiai iš Rusijos; intendantams uždrausta departamentuose imti rekviziciją ir maisto produktais, ir pinigais; sustabdytas mokesčių rinkimas atgaline data iki 1813 m. birželio 1 d. ir netrukus 1814 m. vasario pirmosios imperatoriaus įsakymu iš Trua buvo panaikinti mokesčiai už mažmeninę prekybą gėrimais kaimuose, patentus, asmens mokesčiai, kurie, kaip

rašoma Aukščiausiosios tarybos raporte, atnešdavo maždaug aštuonis milijonus mūsų florinų. Netrukus, važiuodamas per Balavrus, Jo Didenybė teikėsi kunigaikštystės gyventojams panaikinti dvigubą mokestį už kaminus. Norėdamas prikelti žemės ūkį, sužlugdytą dėl to, kad kinkomieji gyvuliai turėjo būti tiekiami konvojams ir kariniam transportui, jis įsakė išdalinti mūsų žemdirbiams apytikriai tris tūkstančius arklių, atitekusių jo kariuomenei po to, kai buvo išformuota Rusijos milicija.

Varšuvos kunigaikštystės kariuomenė taip pat buvo apgailėtinos būklės. Dauguma ją sudariusių šaunuolių buvo karo belaisviai. Jais buvo ypatingai pasirūpinta: visi gavo laisvę ir galėjo grįžti namo. Net tada, kai sėkmė galutinai apleido lenkų kariuomenę, elgesys su jos likučiais liudijo pagarbą nesėkmės ištiktai drąsai. Ir gerokai prieš nusprendžiant Varšuvos kunigaikštystės likimą šiai kariuomenei buvo palikti atlyginimai, laipsniai, pasižymėjimo ženklai – ji tapo ypatingu Jo Didenybės ir kilniojo jo brolio dėmesio objektu.

Visų Vienos derybų, ilgų ir sunkių dėl daugybės svarbių interesų, kuriuos reikėjo suderinti ir patenkinti, metu Lenkijos interesai nebuvo užmiršti. Taigi Jo Didenybės atkaklumo ir jo geranoriškų ketinimų mūsų atžvilgiu dėka mes gavome visa, kas buvo mums palanku, nes patys vieni (nereikia primityviai sau pataikauti) to nebūtume pasiekę.

Kai Europa išsitraukė ginklus kovai, kurios greitos pabaigos negalėjome numatyti, Jo Didenybė, jau būdamas teisėtas Lenkijos karalystės valdovas, vis dar subtiliai siekė išvaduoti mūsų šalį ir jos kariuomenę nuo dalyvavimo šiame dar viename žygyje.

Pirmasis Jo Didenybės rūpestis, tapus šios šalies karaliumi, buvo iš savo atstovų suformuoti laikinąją vyriausybę. Laikinosios vyriausybės nariai buvo renkami taip pat geranoriškai ir dėmesingai, kaip ir Aukščiausiosios tarybos nariai.

Buvo sugrąžinti beveik visi buvę valstybės tarnautojai, netgi tie, kurie nepasinaudojo jiems duotu laiko limitu sugrįžti į savo darbo vietas. Visos buvusios institucijos buvo išsaugotos, o prieš paskelbiant naująją konstituciją, dar labiau išplėsią nacionalines prerogatyvas, buvo nubrėžtos laikinos gairės, liudijančios, kaip liberaliai bus saugoma mūsų ateitis; šios gairės buvo nurodytos vyriausybei kaip nekeičiamos taisyklės vykdant jai patiktą valdžią.

ESAMA PADĖTIS

Taigi, pašalinę kliūtis ir suteikę mums naujų vilčių, Jo Didenybė teikėsi pats pasirodyti sostinėje dėkingai tautai ir 1815 m. lapkričio 15 d. pateikti

nuo šiol mūsų likimą lemsiančią Lenkijos karalystės konstitucinę chartiją; ji gerokai pranašesnė už Varšuvos kunigaikštystės konstitucinį statutą ir geriau saugo piliečių teises, asmens laisvės garantijas, sąžinės ir nuomonės laisvę, nuosavybę. Konstitucija garantuoja ypatingą katalikų religijos apsaugą, nepažeidžia kitų tikėjimų teisių, numato privilegijas tautos atstovams; konstitucijos pranašumą liudija ir Seimui bei teismų sistemai suteiktos funkcijos: viena dalis šių institucijų narių yra neatšaukiama, kita dalis – renkama, tačiau visų jų veiksmai ir nuomonė yra nepriklausomi nuo vyriausybės įtakos.

Šios kelios trumpai pristatytos detalės liudija, kaip gerai chartija užpildė nesąmoningai ar tyčia paliktas kunigaikštystės statuto spragas. Jos dėka Lenkijos karalystė gyvuos saugiai, taikiai susiejusi savo likimą su didžios imperijos likimu; ši chartija nustato ir apibrėžia nepriklausomybės būdą ir pagrindus, visiškai užtikrina spaudos ir asmens laisvę bei leidžia visiems lenkams laisvai keliauti patiems ir kilnoti savo turtą. Visa nuosavybė, kokia bebūtų jos paskirtis ir iš ko ji besusidarytų, skelbiama šventa ir neliečiama. Joks valdžios atstovas jokių pretekstų negali į ją kėsintis, o jei kas nors pasikėsina, yra paskelbiamas viešosios tvarkos pažeidėju. Pirmosios instancijos teismų, vaivadijų komisijų, apeliacinių teismų pirmininkai, vaivadijų tarybų nariai, Seimo nuncijai ir deputatai bei senatoriai būtinai turi būti žemės savininkai. Visi legalizavęsi užsieniečiai turės tokias pat įstatymų garantuotas teises, kaip kiti piliečiai, galės įsigyti nekilnojamojo turto bei įvažiuoti į šalį ir iš jos išvažiuoti. Jo Didenybės Lenkijos sosto paveldėtojai privalės būti karūnuoti sostinėje bei prisiekti išsaugoti chartiją ir jos laikytis. Visi karaliaus įsakymai ir dekretai turės būti pasirašyti ministro departamento viršininko, atsakingo už tai, kad šie įsakymai ir dekretai neprieštarautų konstitucijai ir įstatymams. Reglamentai, susiję su regentyste, leidžia lenkams dalyvauti renkantis į ją įeinančius narius, tokiu būdu jie tampa atsakingi už save ir savo turtą bei už bet kokį konstitucinės chartijos ar įstatymų pažeidimą. Valstybės tarybos visuotinių susirinkimų priimti sprendimai dėl valstybės tarnautojų perdavimo teismui ar jurisdikcijų konflikto vykdomi nedelsiant, jų netvirtina karalius ar vietininkas. Seimo sesija trunka trisdešimt dienų; kunigaikštystės statusas numatė penkiolika dienų. Seimas daugiausia svarsto administracinių bei tų įstatymų projektus, kurie skirti iš dalies ar visiškai pakeisti tarnautojų funkcijas ar konstitucijos galias; Seimas gauna pasiuntinių ir gminų deputatų pranešimus, prašymus, pastabas bei reikalavimus ir, tarpininkaujant Valstybės tarybai, perduoda juos valdovui, o vėliau svarsto įstatymų projektus,

kilusius iš šių dokumentų; Seimas turi konstitucinių ir administracinių įstatymų komisiją, kurios neturėjo esant buvusiai santvarkai. Seimo nariai gali kalbėti ir reikšti savo rinkėjų pageidavimus. Valstybės tarybos nariai neturi teisės balsuoti Seime, jei nėra senatoriai, pasiuntiniai ar deputatai. Deputatų rūmai turi teisę apkaltinti ministrus, Valstybės tarybos narius, referentus už piktnaudžiavimą tarnyba, o senatas svarsto jų apkaltą. Biudžetas netenka įstatymo galios po ketverių metų, jei per tą laiką nesušaukiamas Seimas. Tarpininkaujant vietininkui senatas teikia karaliui po du kandidatus į kiekvieną laisvą senatoriaus vietą. Kandidatu į senatoriaus ar deputato vietą gali būti tik įstatymuose numatyto amžiaus sulaukęs asmuo, sumokėjęs juose numatytą įnašą. Jei karalius paleidžia Seimą, jis turi per dvejus metus įsakyti surengti naujus nuncijų ir deputatų rinkimus. Seimeliai ir komunų susirinkimai renka vaivadijų tarybų narius be monarcho sutikimo ir sudaro kandidatų į Valstybės tarybą sąrašus. Tarybų funkcijos platesnės, nes jos renka pirmų dviejų instancijų teisėjus ir sudaro bei atnaujina kandidatų į valstybės tarnybą sąrašus. Pirmosios instancijos ir apeliacinių teismų bus daugiau. Dalį Aukščiausiojo teismo sudaro senatoriai. Visi senatoriai sudaro Aukštąjį nacionalinį teismą, nagrinėjantį karalystės tarnautojų padarytus nusikaltimus ir pražangas. Kariuomenės dydį nustato valdovas, atsižvelgdamas į biudžeto įplaukas. Karaliaus turtas ir pajamos yra karūnos valdos, karališki rūmai ir Saksų rūmai Varšuvoje; Varšuvos kunigaikštystės statusas buvo skyres valdovui tris su puse milijono sidabro florinų, mokamų kasmet iš valstybės išdo. Turto konfiskavimo bausmė panaikinama amžiams. Konstituciniai statutai gali būti iš dalies ar visiškai keičiami tik valdovo ir abiejų Seimo rūmų.

Taigi, tuo metu, kai paskutiniąją Europos kovą laimėjusios tautos ir jų vadovai vis dar ieško, kokia valdymo sistema ir konstitucinė sandara geriausiai atitiktų jų interesus, Apvaizdos valia mes, nors silpni ir nugalėti, beveik pirmieji galime džiaugtis ir jau beveik dvejus metus džiaugiamės chartija, kurioje telpa, kiek tai įmanoma mūsų situacijoje, liberaliausio proto priesakai ir išmintingiausios amžių pamokos. Jei nuolat supama mūsų meilės ir pagarbos ši chartija bus vykdoma taip ištikimai, kaip to trokšta jos kūrėjas, jei perduosime ją nepaliestą ir gryną ateities kartoms, tai jokia karalystė nebus geriau apsaugota nuo anarchijos ir savivalės ir jokia tauta nebus labiau nusipelnusi laimės. Toks yra troškimas ir valia to, kuris suteikė mums šį konstitucinį įstatymą.

Šis didis pavyzdys, parodytas mums vieno didžiausių valdovų, tikrai įro-

do, kad pergalė iš tikrųjų nuvertė tironiją, bet jai neatleido, kad šviesi valdžia yra ar veikiau sudaro sąlygas atsirasti proto, įstatymų ir laisvės viešpatystei. Taip, laisvės – būtent šis žodis itin dažnai skambėjo po šių rūmų skliautais; laisvės, kuri, taip dažnai painiota su nesivaržymu, gniuždyta anarchijos smūgių ir sąmokslų, šiandien sugrįžta pas mus lydima patirties ir nelaimių, ją mums sugrąžino ir pastatė ant nepajudinamo tvarkos ir teisingumo pagrindo tas pats nugalėtojas, prieš kurį mes norėjome išbandyti savo bejėgišką drąsą! Mes mokėsime vertinti ir būti verti šio gėrio, o pirmieji mūsų dėkingos tėvynės sprendimai įrodys valdovams, kad atstovaujamosios valdžios formos yra tvirčiausias jų galios garantas, o tautoms – kad tautų vystymąsi garantuojančioje chartijoje ir konstituciniuose statutuose nustatytos formos užtikrins tvirtą taiką, orų paklusnumą ir laisvę be kraštutinumų.

ATEITIES APŽVALGA

Kokių šviesiausių vilčių mums žada ateitis? Geros kaimynystės ryšiai su kaimyninėmis šalimis, ypatingos draugystės ryšiai, jungiantys Jo Didenybę ir kitas šalis, jo nuoširdi pagarba sutartyse duotiems pažadams, politika, laisva nuo ambicingų užmačių, siekianti užtikrinti, kad dabartinė tvarka truktų kuo ilgiau, o krikščioniškosios moralės ir teisingumo principai ir visuotinis iš to išplaukiantis gerovės ir orumo jausmas triumfuotų, – visa tai mums garantuoja ilgą ir tvirtą taiką, galimybę džiaugtis šaliai jos egzistenciją apibrėžiančiuose aktuose pažadėtomis privilegijomis. Man leista pridurti, kad geranoriškas Jo Didenybės nusiteikimas mūsų atžvilgiu ir pasitenkinimas, kylantis iš žinojimo, kaip jį mylime ir juo pasitikime, kelia Jo Didenybei dar didesnę troškimą matyti, kaip mūsų šalyje jo įdiegtos liberalios institucijos pasiteisina ir klesti, kad taptų pavyzdžiu kitoms jo valdomoms provincijoms, o šios šalies patirtis sutvirtintų motyvą dar labiau išplėsti tokį veiksmingą valdymo būdą. Kad būtų pasiektas šis tikslas, jo garbingasis brolis teikėsi nuolatinio buvimo karalystės sostinėje prisidėti prie ryšių, turinčių jungti lenkus su valdovo šeima, stiprinimo, todėl ką tik pademonstravo naują požiūrį į nacionalines institucijas: savanoriškai kuriam laikui atsisakė pagal kilmę jam priklausančios vietos senate ir nori tapti tautos atstovu tada, kai jį išrinktų gyventojai tos sostinės dalies, kuri dar neseniai buvo tapusi pagrindiniu abiejų tautų mūšio lauku ir liūdnu žmogiškųjų aistrų ir vargų teatru. Norėdamas pajusti mūsų institucijų dvasią ir išstudijuoti jų įtaką vyriausybės veiklai, jauniausias mūsų kunigaikštis šiandien dalyvauja pirmajame

mūsų visuotiniame susirinkime ir atlieka chartijos jam paskirtas pareigas.

Vyriausybė, kuri ne tik rūpinasi dabartimi, bet ir svajoja apie ateitį, puoselės šias viltis ir stengsis, kad jos greičiau išsipildytų. Ji gali pranešti, kad išbandymų metas jau praėjo, kad šių išbandymų paruoštas atėjo klestėjimo metas; ji ketina suteikti ne silpną viltį, bet ir pažada, kad kitam Seimui bus pateiktas toks rezultatas, jog visi troškimai išsipildys ir tautos dėkingumas bus dar didesnis.

Lenkų tauta moka pajusti ir įvertinti tai, kas gera jai buvo padaryta. Dažnai neramus pavydas dėl laisvės sukurstydavo triukšmingus neramumus, tačiau garbingi metraščiai liko tyri, o papročiai – švelnūs. Dosnus entuziazmas visada buvo jos įkvėpėjas ir kelrodis: nepaisydama naudos išskaičiavimų, tačiau visada atsargi, varge ji nedvejodama aukojo savo dabartį ateičiai. Todėl, turėdama tokių puikių savybių, bet būdama neįžvalgi, krito. Tačiau nei politinių audrų, nei pilietinių karų sukuriuose jos neapleido pagarba ir ištikimybė savo karaliams – ji gerbė visus ir dievino tuos, kurie buvo geri. Todėl, Sir, jums niekada neteks abejoti dėl jos prieraišumo ir atsidavimo! Išgyvenę nepastovius laikus, tik jūsų galingos globos šešėlyje galime tikėtis tvirtai ir ramiai žengti į priekį nežinomais ir klaidžiais ateities keliais. Vulgarus iššaknijusio tautinio priešiško nepažįstanti pakylėta jūsų dvasia, duodanti mums liberalias institucijas, surinkusi mūsų sulaužytų ginklų likučius, ateina beveik magiškai sukurti sąjungą ir brolybę tarp dviejų per ilgai išskirtų tautų. Po visų mūsų negandų atėjęs pagarbus pasitikėjimas, palaikęs mus, sunerimusius dėl ilgo laukimo, dabar mus atgaivins, nes, vos pajutę jūsų gerų darbų pasekmes, mes jau girdime jūsų pažadus – ne, įsakymus tikėtis dar daugiau. Kai šlovės apsuptas monarchas, be kitų stulbinamų savybių, turi ir savybę patraukti ir vesti kitus paskui save, meilė tampa poreikiu, įpročiu, visos tautos dėkingumu. Ir stiprios sielos turi baimintis tik to, kad nepastebimai įsmukęs meilikavimas nepakenktų šiam dėkingumui. Jūs, Sir, atmesite vulgarius meilikavimus, o norėdami išvengti nesaikingumo, mes uždrausime pagyras. Te mūsų palikuonys išpildo ir paskelbia mūsų širdžių troškimus! Regėdami jus tarp karalių, dariusių gera žmonėms, tepasako jie, kad lemdamas mūsų likimą Dangus leido jūsų tėviško viešpatavimo metu susijungti Trajano gerumui ir Augusto laimei: *Sis melior Trajano, felicior Augusto.*

PRANEŠIMAS NIKOLAJUS I, IMPERATORIUS IR KARALIUS

Mes, iš Dievo malonės Nikolajus I ir t. t., pranešame visiems ir kiekvienam:

Remdamiesi Konstitucinės chartijos I ir V straipsniais, skelbiančiais Lenkijos karalystės sujungimą su Rusijos imperija, pranešame, kad mūsų pavaldiniams paskelbtas gruodžio 12–14 dienų manifestas galioja taip pat ir Lenkijos karalystei. Todėl įsakome supažindinti su juo visą karalystę, kad būtų vykdomos jo nuostatos dėl mūsų atėjimo į sostą – mums būtų prisiekta ištikimybė.

Lenkai, mes jau paskelbėme, kad mūsų norai nekinta, o mūsų vyriausybė yra tik šlovingos atminties imperatoriaus ir karaliaus Aleksandro I vyriausybės tęsa, tad dabar pareiškiame, kad jo sukurtos institucijos nebus keičiamos. Todėl pažadu ir prisiekiu Dievui: laikysiuosi konstitucinio akto ir dėsiu visas pastangas, kad jo būtų laikomasi ir toliau.

Melskite Visagalį laiminti mus, padėkite mums aukodamiesi, pasitikėkite mumis, nes to tikimės kaip brangios imperatoriaus, kurio verkiame, palikimo dalies, kad galėtume tiksliai atlikti sunkius mums jo paliktus darbus. Taip pat būkite tikri, kad sklidini tokių pačių jausmų pateiksime jums nuoširdžiausius karališkojo dėmesio įrodymus.

Paskelbta 1815 m. gruodžio 13–25 d. rezidencijoje Peterburge pirmaisiais mūsų viešpatavimo metais.

Nikolajus, imperatorius ir karalius.

LENKIJOS KARALYSTĖS SENATO
KREIPIMASIS
Į JO DIDENYBĘ IMPERATORIŲ IR KARALIŲ

Sir, žmoniją prislėgė neapsakoma netektis ir bendro skausmo banga nusiritu nuo Petro Didžiojo sostinės iki atokiausių civilizacijos kampelių. Kuni-
gaikščiai, kurių galia yra tokia pat didelė, kaip jų šviesa ir dorybės, priklauso ne vien tautai: jų gyvenimas yra bendra nuosavybė, jų mirtis yra visuotinė nelaimė, jų atminimas ir parodytas pavyzdys yra palikimas visoms ateities kartoms.

Tokia yra, Sir, jaudinanti maksima, kurią išreiškia savanoriškas visos Europos gedulas, kurią Lenkijos karalystės senatas kloja prie jūsų sosto. Ji palengvins jūsų asmeninį skausmą, juo labiau kad jūs atgaivinate daugybės jūsų valdomų tautų viltis.

Ką dar galėtume pridurti, norėdami gyviau pavaizduoti kartų mūsų skausmą, mūsų, ilgai trukusios likimo nemalonės ištrintų iš tautų paveikslo, vilčių žlugimą, atgimusių tik atkaklaus mūsų atgaivintojo valia ir jo genijaus dėka, matančių tęstinumo garantiją tik jo perduotuose didinguose jausmuose, kuriuos taip oriai priėmėte ir taip kilniai išreiškėte!

Taip, Sir, pirmieji įsimintini žodžiai, kuriais mums užtikrinote jūsų šlovingojo pirmtako įkurtų institucijų tęstinumą, garantuoja mums, kad jo darbai bus įgyvendinti; šie žodžiai rado kelią į visų lenkų širdis, išsklaidė neviltį ir paliko jose vietos tik meilei ir dėkingumui.

Šie jausmai yra tokie pat, kaip ir mūsų darbai, jie neatsiejamai susiję su ištikimybės priesaika, kurią visi mūsų tautiečiai skuba duoti Jūsų Imperatoriškajai Didenybei. Tačiau jūsų karalystės senatas, nuolatinis jiems atstovaujantis organas, trokšta įamžinti šių jausmų atminimą ir pastatyti paminklą brangiam valdovui, kurio šiandien verkiame.

Gerai žinome, kad silpnos mūsų pastangos niekada nebus vertos didingo tikslo, kurį sau keliame. Tačiau jo kilniaširdiškiausia auka paliko savo antspaudą ateinančioms kartoms, tad Aukščiausioji Būtybė priima savo šventovėje ir brangiausias dovanas, ir silpniausius tautų dėkingumo ir garbinimo ženklus.

Todėl prašome Jūsų Imperatoriškosios ir Karališkosios Didenybės leidimo pateikti šį pasiūlymą būsimam Seimui, kuris priims įstatymą ir paskirs pakankamai lėšų pastatyti mūsų karaliui ir geradariui tautų dėkingumo paminklą, dėl kurio koncepcijos ir formos Jūsų Didenybė teiksis pats nuspręsti.

Varšuva, 1826 m. sausio 17 d.

Grafas Stanislovas Zamoiskis, senato pirmininkas.

IMPERATORIAUS NIKOLAJAUS ATSAKYMAS

Pone senato pirmininke grafe Zamoiski, su didžiausiu susidomėjimu perskaičiau kreipimąsi, kurį pateikėte man Lenkijos karalystės senato vardu. Pagarba, kurią išreiškėte mūsų didingo geradario atminimui, mane giliai sujaudino: joje pamačiau amžinos jūsų pirmininkaujamo susirinkimo ištikimybės įrodymą. Praeitis yra nuostabi ateities garantija ir aš su didžiausiu pasitenkinimu ir pasitikėjimu priimu jausmų, kuriuos man perduodate, išraišką. Perduokite mano nuoširdžiausius jausmus svarbiausiajam valstybės organui.

Iš visos širdies pritariu senato norui pastatyti šalyje paminklą – lenkų dėkingumo ženklą nemirtingajam jų tėvynės atgaivintojui ir pritariu jūsų siūlomam šio plano įgyvendinimo būdui. Sujungti meilės brangiam monarchui, kurio netektį aprauda ištikimi Lenkijos karalystės valdiniai, visi turime prisidėti įamžindami jų skausmo ir garbinimo objektą. Todėl leidau karalystės vietininkui sušaukti Valstybės tarybą ir susitarti dėl pasiūlymo, kuris būtų pateiktas būsimam Seimui. Priimkite, pone senato pirmininke grafe Zamoiski, mano nuoširdžią pagarbą ir šilčiausius jausmus.

Peterburgas, 1826 m. vasario 2–14 d.

Vėliau kunigaikštis Lenkijos karalystės vietininkas Jo Didenybės įsakymu gavo tokį ministro stats-sekretoriaus laišką:

„Aš tiksliai perdaviau Jo Didenybei imperatoriui ir karaliui sausio 14–26 d. senato kreipimąsi, kurį Jūsų Aukštųjų man atsiuntė. Jo Didenybę labai

sujaudino šiame kreipimesi išreikšti jausmai, tad jis negalėjo nesutikti su senato prašymu. Jo Didenybė teikėsi pats tai pareikšti senatui ponui grafui Zamoiskiui adresuotame laiške, kurį persiunčiu ir prašau perduoti adresatui. Jo Didenybė įpareigoja Jūsų Aukštumą sušaukti Valstybės tarybą, kartu nuspręsti, kaip paminklas turi būti statomas, ir prašo Jūsų Aukštumos supažindinti jį su priimtu sprendimu.

Siekdamas įrodyti savo ypatingus jausmus senatui, Jo Didenybė teikėsi jam padovanoti kaip brangų atminimą lenkų generolo uniformą, kuria velionis imperatorius paprastai vilkėdavo Seimo susirinkimuose. Te ši uniforma visados primena tėvynės atkūrėją.

Jūsų Aukštumą teiksis perduoti šią uniformą senatui saugoti.

Turiu garbės ir t. t.

Grafas Steponas Grabovskis.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

A

Aberdinas, lordas, Didžiosios
Britanijos pasiuntinys* 69, 75
Abrantesas, kunigaikštis 29
Aksamitovskis, brigados
generolas 23
Aleksandras, Rusijos imperatorius
9, 10, 11, 43, 49, 50, 54, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 69, 76, 77,
80, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 96,
98, 99, 100, 101, 102, 104, 109,
117, 120, 123, 124, 126, 127,
133, 134, 157, 159, 169
Aleksandro, Rusijos imperatoriaus
sesuo, Oldenburgo kunigaikštienė 90
Alkjė, ponas 73
Andrianovas, pulkininkas 26
Fon Anšetąs, baronas 68
Anžu kunigaikštis 75
Augustas 39, 168

* Prie pavardės nurodoma knygoje paminėta viena kuri nors ar kelios pareigos, asmens socialinė padėtis. Leidinyje jų gali būti pateikta ir daugiau.

Austrijos imperatorius 10, 67, 68,
104, 108

B

Bagrationas, kunigaikštis, korpuso vadas 20, 28
Bagovučas, generolas 50
Bajalskis, kapitonas 18
Baranovas, bataliono vadas, pulkininkas 35
Barkiškis, kapitonas 26
Barklajus de Tolis, maršalas 76
Barskis, ietininkų eskadrono vadas 97
Bartjė, majoras 9, 29
De Basanas, kunigaikštis 52, 71
Bašeliu, brigados generolas 23
Batovskis Stanislovas, Ministrų Tarybos generalinis sekretorius 40
Batovskis, vyriausiasis arklininkas 125
Bekiu, Vilniaus universiteto profesorius 62
Belegardė, grafas 74
Fon Benigsenas, baronas 21, 49, 50, 70

Bertjė, generolas majoras, maršalas 9, 29, 59
Biulovas, prūsų korpuso vadas 70, 72
Biurtas, brigados generolas 23
Bliucheris, Silezijos kariuomenės generolas 70, 74, 76
Bogovučas, generolas 50
Bolesta, majoras 97
Briujeras, divizijos generolas 23
Bromirskis, kapitonas 35
Broniecas Adomas, dvaro maršalka 125
Bronikovskis, generolas, Milano komendantas 22
Fon Bubna, grafas, 67
Burbonų dinastija 79
Burke Eduardas, Danijos karalystės šambelionas 74
Buturlinas 50, 51

C

Celtneris 99
Chlopickis, brigados generolas 23, 38, 101

Č

Čarkosulovas, kapitonas 37,
Čarnieckis 41,
Čartoriskis Adomas, kunigaikštis 11, 117, 118, 123, 126, 128
Čartoriskis Konstantinas, kunigaikštis, pulkininkas 18, 37
Černygovas, bataliono vadas, pulkininkas 35
Čičagovas 22

D

Daendelis, divizijos generolas 23, 48
Davu, maršalas 73
Dekūras, eskardono vadas 26
Dembčinskis, generalinis sekretorius 27, 63, 124
Dembovskis, eskadrono vadas 27
Demetrijus 116
Dibičius, Rusijos generolas majoras 10, 62
Diulfusas, pulkininkas 18
Diurutas, generolas 59,
Dobžinskis, leitenantas 36
Doktorovas, generolas 50
Dombrovskis, 17 divizijos vadas, generolas 15, 17, 18, 20, 22, 23, 31, 35, 36, 37, 38, 51, 89, 99, 100, 101, 102
Doviatas, kapitonas 97
Drejeris, bataliono vadas, pulkininkas 35
Dvernickskis, eskardono vadas 26
Dzievanovskis, brigados generolas 23, 35, 36

E

Ekmiulis, kunigaikštis, maršalas 28, 29
Elžbieta, imperatorienė 90
Engstriomas, grafas 65
Eslingas 54
Eugenijus, Italijos vicekaralius, kunigaikštis 10, 62

F

Falkovskis 101

Fenas, baronas 29, 52, 60, 71, 78, 79
Fišeris, generolas 31
De Flao, ponas 68
Fontana, leitenantas 35, 36
De Forže, valstybės tarybos au-
ditorius 52
Franciskas, baronas 60
Frydrichas Augustas 39
Frydrichas Vilhelmas 64
Feredas Maksimilianas, antrasis
konfederacijos maršalkos sūnus,
majoras 37

G

Gavaras, bataliono vadas 31
Georgijus, šventasis 61
Giedraitis, kunigaikštis, Vil-
niaus gubernijos bajorų maršal-
ka 88, 100
Giujo, brigados generolas 23
Giovani 16
Glinka Mikalojus, Plocko depar-
tamento maršalka 43
Gliseckis, kapitonas 26
Gorskis, pulkininkas 18
Grabienskis Antanas, Varšuvos
departamento maršalka 43
Grabovskis Mykolas, generolas
20, 31
Grabovskis Steponas, grafas, mi-
nistro stas-sekretorius 12, 133,
158, 173
Grabovskis Stanislovas, grafas,
Ministrų Tarybos sekretorius,
Valstybės tarybos narys 40, 124
Granžanas, divizijos generolas 23, 59
Gurgo, generolas 58, 60

H

Haukė, generolas 48
Fon Hardenbergas, baronas, vals-
tybės kancleris 63, 64, 69, 74, 76,
78, 109, 114, 115
Fon Hardenbergas-Reventlau,
Prūsijos karaliaus įgaliotas as-
muo 74
Hertelis, rusų generolas 35, 36
Fon Hesė Frydrichas, kunigaikš-
tis 73
Fon Hileris, baronas 70
Hochbergo grafas, brigados gene-
rolas 23
Hornovskis, pulkininkas 18, 35, 36
Hopas Aleksandras, generolas 65
Hrynevičius, bataliono vadas 18
Fon Humboltas Vilhelmas, baro-
nas 68, 75

I

Ignatjevas, generolas 36
Ilovaiskis, pulkininkas 25, 26

J

Jablkovskis, pėstininkų majoras 97
Jagminas, eskadrono vadas 97
Jekaterina, imperatorienė 61
Jeronimas, Vestfalijos karalius 20, 59
Jezerskis, šaulių kapitonas 97
Jorkas, generolas leitenantas 10,
62, 63, 64

K

Kameneckis, divizijos generolas 23
Kastlrigas, Didžiosios Britanijos

lordas 75
 Katkartas, Didžiosios Britanijos pasiuntinys 75
 Klaparedas, divizijos generolas 23
 Kleistas, prūsų korpuso vadas 70
 Kniazevičius, 18 divizijos vadas, generolas 18, 23, 31, 101
 Kobylanskis, bataliono vadas 18
 Kolenkūras, generolas 66, 68, 75
 Kolombas, finansų ministras 63,
 Konopka, brigados generolas 23
 Konopolstis 34
 Konovicinas 33
 Konstantinas, didysis kunigaikštis, vyriausiasis Lenkijos kariuomenės vadas 11, 102, 103, 123
 Kopenhaga 73
 Kornas, eskadrono vadas 97
 Korsakovas 128
 Kosciuška Tadas, Abiejų Tautų Respublikos didikas, nacionalinis didvyris, 1794 m. sukilimo vadas 11, 98, 99, 109, 117, 118, 119
 Koseckis, brigados generolas, grenadierių majoras 23, 97
 Kosinovskis, pulkininkas 102
 Kosinskis, brigados generolas, divizijos generolas 16, 23, 36, 37, 38
 Kozmianas Kajetonas, Generalinės konfederacijos sekretorius 46, 47
 Krasinskis, generolas leitenantas, kariuomenės vadas 101, 102
 Krasinskis Izidorius 101
 Krasinskis Vincentas 101
 Kropinskis, brigados generolas 38
 Krukoveckis, pulkininkas 18, 31, 37, 38, 97, 100, 101
 Fon Kruzemarkas 64, 68
 Kuratovskis, pulkininkas 18
 Kurnatovskis, pulkininkas 97, 101
 Kutuzovas Michailas Larionovičius / Smolenskiškis, kunigaikštis, Rusijos maršlas 9, 20, 49, 50, 51, 61, 62, 63, 64, 65, 162

L
 L., grafas 22
 Lachnickis Ignacijus, pulkininkas 130
 Fon Langeronas, grafas 70
 Lanskojus, senatorius, privatus patarėjas 63, 130, 131, 132
 Larėjus, daktaras 52
 Latur Moburas, divizijos generolas 23, 24, 28, 29
 Lebrenas Šarlis Fransua, gubernatorius, generolas, Pjačensos kunigaikštis 72
 Leduchovskis, kapitonas 37,
 Lefebbras-Denuetas, generolas 33
 Levinskis, kapitonas 97
 Lenkas, leitenantas, generolo Turno adjutantas 26
 Leščinskis, leitenantas 36
 Leščinskis Stanislovas, Lenkijos karalius 101
 Linovskis, Valstybės tarybos narys 124
 Fon Liovenhilmas 66
 Liubeckis Karolis, kunigaikštis 130
 Liuksas, pulkininkas leitenantas 36
 Liudviko XVIII brolis, monsieur 75

- Lubeckis Ksaveras, vidaus reikalų ministras 63, 130
- Lubenskijs Feliksas, grafas, teisingumo ministras 63
- Loristonas, vyriausiasis prancūzų kariuomenės adjutantas 49, 50, 54
- Loržas, divizijos generolas 23
- Ložjė Cezaris, grafas 16
- M
- Madalinskijs, šaulių eskadrono vadas 97
- Makdonaldas 23, 60, 61, 62, 79
- Malachovskis, pulkininkas 18, 35, 36, 38, 101, 124
- Malachovskis Kazimieras 101
- Malachovskis Stanislovas 101
- Maleckis 101
- Malinovskis, bataliono vadas 37
- Marija Luiza, imperatorienė 65, 79
- Marmonas, maršalas 76
- Martensas 62, 68, 69, 73, 76, 77, 79, 104
- Masenbachas, generolas 62,
- Matuševičius Tadas, grafas, finansų ministras 55, 63, 124,
- Fon Meternichas, grafas 67, 68, 69, 71, 75, 76, 78, 107, 109, 114, 115, 176
- Miaskovskis, pulkininkas 18, 37
- Mileris, pulkininkas 31
- Miuratas 9, 10, 21, 58, 60, 62
- Monbrenas 23
- Monteskjė 116
- Mortjė, maršalas 50, 70, 76
- Mostovskis P., grafas, vidaus reikalų ministras 12, 63, 125, 133, 162
- Diu Mustjė, ponas 68
- N
- Napoleonas / Napoleonas Bonapartas 9, 10, 15, 16, 17, 20, 21, 26, 29, 31, 37, 38, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 88, 94, 95, 97, 98, 127
- Narbonos kunigaikštis 68
- Neapolio karalius 33, 49, 50, 52, 54, 58,
- Fon Neselrodė, grafas, valstybės sekretorius 64, 69, 76, 77, 78, 91, 100
- Nestoras 21
- Nėjus, maršalas, 79
- Niemira Jonas, Siedlcų departamento maršalka 44
- Niemcevičius Stanislovas, Valstybės tarybos narys 130
- Niemojovskis, brigados generolas 23, 37
- Niesiolovskis, generolas 100
- Nikolajus I, imperatorius ir karalius 12, 31, 133, 169, 172
- Nikalojus, šventasis 31
- Novosilcevas, Aukščiausiosios didžiosios kunigaikštystės tarybos vicepirmininkas 63,
- O
- Oborskijs, pulkininkas 37, 48, 97
- Obrevskis, ietininkų leitenantas 97
- Oginska, ponija, knygos autoriaus Mykolo Oginskio Oginskio duk-

- terėčia 95
 Oginskiai, ponai 95
 Oginskis Mykolas Kleopas, grafas, kunigaikštis, knygos autorius 2, 3, 4, 7, 9, 13, 81, 129, 175
 Oranžo kunigaikštis 72, 73
 Orlovas-Denisovas, grafas, rusų kariuomenės vyriausiasis adjutantas 50, 76
 Orsetis Tomas, Lomžos departamento maršalka 43
 Osipovskis, vadas 37
 Ostermanas, grafas 50
 Ostrovskis, grafas, Lenkijos senato pirmininkas 120
- P
- Paaras, grafas 76
 Pacas Liudvikas, grafas, generolas 130
 Pakošas, generolas 36,
 Palenas, divizijos generolas 26,
 Paradovskis, kapitonas 36
 Paškovskis 38, 100, 101
 Pavelas I, imperatorius 61
 Pažolis, divizijos, brigados generolas 23
 Peletjė, generolas 31
 Pfiulis, majoras 56,
 Piotrovskis, generolas 100
 Pjačensos kunigaikštis 72
 Pliateris Adomas, grafas 129
 Pocejus Aleksandras, grafas 129
 Podkanskis, eskadrono vadas, kunigaikščio Poniatovskio adjutantas 31
 Poniatovskis Juozapas, princas, penktojo korpuso vadas, generolas, kunigaikštis, karo ministras, kunigaikštystės ginkluotųjų pajėgų vadas, Prancūzijos imperijos maršalas 9, 21, 23, 24, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 41, 43, 47, 48, 60, 62, 70, 71, 97, 109
 Popielas Onufrijus, Radomo departamento maršalka 43
 Poslovskis Albertas, Valstybės tarybos narys 130
 Potockis, bataliono vadas, pulkininkas 18, 63, 97
 Potockis Aleksandras, grafas 125
 Potockis Stanislovas, kunigaikštis, Ministrų Tarybos pirmininkas, Varšuvos kunigaikštystės valstybės tarybos pirmininkas ir religijos reikalų bei švietimo ministras 40, 53, 55, 63, 124
 De Pradas, ponas 17, 18, 52, 55, 83, 84
 Prancūzijos ambasadorius 17
 Prancūzijos imperatorius, karalius 64, 67, 72, 75
 Prazinskis, inžinerijos dalinių kapitonas 37
 Prūsijos imperatorius / karalius 10, 73, 77, 90, 104
 Psiarskis, eskadrono vadas 36
 Pšebenodovskis, pulkininkas 18, 28
 Pšezdzecka, ponia 95
- R
- Raduškovskis, kavalerijos kapitonas 36

Radvila, kunigaikštis, brigados generolas 21, 23
Radvila Dominykas, pulkininkas, kunigaikštis 37
Radvila Liudvikas, kunigaikštis 130
Radvila Mykolas, kunigaikštis, brigados generolas 37, 100
Radziminskis, trečiojo pulko pulkininkas, Liublino departamento maršalka 25, 26, 43
Rajevskis, generolas 50
Rastopčinas, grafas 59
Rautenštrauchas, kariškis 101
Razumovskis, grafas 75, 107, 108, 109, 114
Reinjė, generolas 38, 53, 60, 62
Reus fon Plauenas, kunigaikštis, austrų kariuomenės vadas 70
Romancevas, grafas, Rusijos imperijos kancleris 91
Fon Rozenkrancas, baronas 73
Roznieckis, divizijos generolas 23, 26
Rožickis, eskadrono vadas ir divizijos generolo adjutantas 97
Ruselis Ombalis, brigados generolas 23

S

Saksonijos karalius, 17, 24, 59, 73, 83, 104, 122, 123, 163
Sanguška Eustachijus, kunigaikštis, generolas, vicegenerolas anšefas 42, 43
Schoëlis 64, 69, 73, 76, 79, 105
Sebastianis, generolas 33
Segiuras, grafas 56, 60

Semenovskis, pulkininkas 18
De Sen-Priestas, grafas 70
Seslavinus, partizanas 57
Sierakovskis 100
Sieravskis, pulkininkas, brigados generolas 18, 38, 97, 101
Skoževskis Povilas, Poznanės departamento maršalka 43
Slubickis Augustinas, Brombergo departamento maršalka 43
Sobolevskis Ignacijus, grafas, policijos ministras 63, 125
Sokolnickis, divizijos generolas, husarų pulkininkas 11, 38, 97, 101
Fon Stadionas, grafas 66, 75
Staženskis, eskadrono vadas 97
Gon Stedingas, švedų grafas 70
Stiuartas, pulkininkas 18,
Suchodolskis, Pirmojo departamento pirmininkas 130
Suchoževskis, pulkininkas 97
Fon Suchtelenas, baronas 74
Suchoževskis, pulkininkas 97
Sulkovskis, kunigaikštis, brigados generolas 21, 23, 31, 34, 37, 100
Sviečinas, generolas 63

Š

Šaniavskis Juozapas Kalasantas, generalinis sekretorius 124
Šarnhorstas, baronas, generolas 64
Šymanskis, kapitonas 26
Šoldrskis Viktoras, Poznanės departamento maršalka 43,
Fon Šteinas, baronas 64
Ščytas P. 130

Šumlanskis, kapitonas 97
Šuvalovas, grafas, imperatoriaus Aleksandro adjutantas 66, 68
Švarcenbergas, kunigaikštis 29, 50, 61, 62, 63, 70, 71, 74, 76
Švedijos karalius 64
Švedijos karališkasis princas 70

T

Taleiranas, kunigaikštis, įgalio-tasis Prancūzijos ministras 11, 115
Tarnovskis, pulkininkas 26
Tauencinas, prūsų korpuso va-das 70
Tylmanas, brigados generolas 23
Tišeris, štabo viršininkas, divizi-jos generolas 37
Tiškevičius, devynioliktos kavale-rijos brigados vadas, generolas 26, 34, 37
Tyzenhauzaitė Sofija, grafiene Šu-azel Gufjė, rašytoja, visuomenės veikėja 96
Tolinskis, pulkininkas, brigados generolas 18, 23, 97, 101
Tolstojus, grafas 10, 89
Tormansovas, generolas 29, 62
Torntonas Eduardas, Didžiosios Britanijos seras 65, 74
Trajanas 168
Tučkovas 33
Turno, generolas 26
Turno, kapitonas, generolo Tur-no adjutantas 26

U

Uminskis, pulkininkas 37, 101

V

Vacani Cammillo 16
Vaizenhofas, brigados generolas 23
Valevskis Aleksandras, Krokuvos departamento maršalka 43
Valmi, grafas 97
Valmodenas, grafas 70
Valteris, grafas, divizijos genero-las 23
Vasilevskis, lenkų kariuomenės vadas generolas 102
Vavžeckis Tomas, teisingumo ir karo ministerijų vadovas 63, 124, 129, 132
Velhorskis, generolas 30, 125
Velingtonas 75, 76
Venzykas, kapitonas 36
Vesterstedas, baronas 65, 74
Viazmitinovas, Peterburgo gene-ralgubernatorius 85
Vicingerodė, rusų baronas 70, 76
Vičencos kunigaikštis 68, 75
Vielhorskis, kunigaikštis 100, 101
Viežbinskis, pulkininkas 18
Viktoro korpusas 23, 51
Vilhelmas I, kunigaikštis, Olan-dijos valdovas 73
Vitgenšteinas, generolas 61, 62, 63, 65
Viurtembergo karalius 73
Fon Viurtembergas Ferdinandas, kunigaikštis, austrų kariuomenės vadas 70

Voičinskis 101
Volos lyguma 123
Volkonskis, kunigaikštis 49,
126, 130
Vrede, generolas 71
Z
Zajončekas, kunigaikštis, Lenkijos
karalystės vietininkas, 16 divizijos
vadas, generolas, senato pirminin-
kas 12, 18, 21, 22, 23, 31, 37, 100,
132, 133, 157, 171, 172, 173
Zakenas, baronas, generolas 38, 70
Zakševskis, pulkininkas 18, 31, 37
Zamoiskis Stanislovas, grafas, Sei-
mo ir Lenkijos karalystės genera-
linės konfederacijos maršalkos pa-
vaduotojas 46, 47, 124, 157, 171,
172, 173
Zapolskis, generolas 35
Zyščevskis, pulkininkas 18, 37
Zoltovskis, brigados generolas 23

Ž
Žirardenas, divizijos generolas 23
Žyščevskis Gabrieliūs, pulkinin-
kas 37

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- A
Adelnau apylinkės 107
Aktyvas 26
Alytus 21
Alkjė, ponas 73
Amsterdamas 72, 73
Anglija 66, 69, 72, 73, 98
Angulemas 75
Arsi siur Ob kautynės 75
Atėnai 116
Austrija 10, 11, 54, 66, 67, 68, 69,
71, 75, 76, 78, 104, 105, 106,
107, 108, 115, 119, 120
- B
Babimostas (Bomstas) 107
Badenas 59, 60
Balavrai 164
Baltija 83
Baltoji Rusia 87
Baucenas 66
Bavarija 70, 71
Baltstogė 91, 93
Bar siur Ob kautynės 75
Belvilio aukštuma 76
Berezina, Berezinos kautynės 9,
21, 51, 54, 57
Berlynas 62, 63, 64, 74, 100
Bervilis 98
Bielica 24
Bobruiskas 22, 29, 31, 35, 36, 37
Bohemija 67, 70, 74
Boicenburgas 73
Bordo 76
Borisovo tiltas 22
Borodinas 21
Brestas 38
Brienas 75
Brodų miestas 108
Brombergas 43, 107
Bugas 37, 38, 52, 105
Bulonė 90
Buturlinas 50, 51
Bžozos kaimas 36
- C
Citau 48
- Č
Čenstachava 41, 48, 63
Čerikovo kaimas 33, 34

- D
- Danija 64, 69, 73, 74, 100
- Dauguva 61, 118
- Denevicas 71
- Didžioji Britanija 64, 65, 66, 68, 69, 74, 75, 76, 79, 90
- Diurutas 59
- Dniepras 30, 31, 118
- Dobžyka 18, 19
- Dolginovas 28
- Drezdenas 31, 60, 67
- Dryzenas 59
- Dubienka 37
- Dudzičiai 28
- Dunojus 54
- Duvras 90
- E
- Ebro upė 47
- Eilau 53
- Elbės upė 59, 63, 66, 73
- Elbos sala 10, 79, 127
- Elbingas 62
- Elsteris 71, 97
- Elzasas 74
- Erfurtas 65
- Eslingas 54
- Etožo kautynės 75
- Europa 16, 21, 42, 43, 46, 57, 61, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 83, 89, 91, 94, 98, 101, 115, 116, 120, 121, 122, 127, 128, 130, 135, 160, 164, 166, 170
- F
- Faleronas 116
- Fatenblo sutartis 11,
- Fer-Šampenuazos kautynės 76
- Flatovas 59
- Fontenblo 11, 78
- Frankfurtas 10, 71, 73, 74, 75
- Franš-Kontė 74
- Frauštatas (Vschova) 107
- Frydlandas 53, 62
- Fromanto 77
- Fuldė 73
- G
- Galicija 38, 104, 105, 106,
- Gardinas 11, 91, 93, 126, 129, 130
- Goerdė 71
- Gičinas 67
- Gdanskas 18, 59, 83
- Gluskas 36
- Gneznas 107
- Graudencas 107
- Gros-Goršenas 65
- Guastalės kunigaikštystė 79
- Gvadelupa 64
- H
- Hanau mūšis 10, 65, 71, 97
- Haga 72
- Hamburgas 73
- Hanoveris 74
- Hesenas 60,
- Hesės-Darmštadas 59
- Holšteinas 73
- Horodzocų kaimas 25
- I
- Ihumenas (Červenė) 28

Inovroclavas 107
 Ispanija 21, 47
 Italija 15, 47, 54, 59, 62, 69, 70,
 74, 78, 79
 Izenburgas 73

J
 Jaueris 67
 Jegerevskaja gyvenvietė 21

K
 Kacbachas 70
 Kairas 47
 Kale 90
 Kališas 43, 59, 62, 63, 64, 107, 126
 Kaluga 21, 33, 34, 50
 Kamenij Ostrovas 91
 Kaminas 107
 Karaliaučius (Kenigsbergas) 62
 Karlsruė 90
 Kaunas 58, 60
 Katkaras 66
 Kazanės katedra 91
 Kazimierovka 35,
 Kijevas 26, 91, 92
 Kilis 74
 Kionigsvarta 65
 Kislevičiai 35
 Klaipėda 61
 Kle 76
 Kliši 76
 Konica 59
 Konopolstis 34
 Konovicinas 33
 Kopenhaga 73
 Kostenas 107
 Krakai 48

Kraono kautynės 75
 Krasnojė 9, 21, 51, 61
 Kremlius 50,
 Krylovas 38
 Kriobenas 107
 Krislovas 52,
 Krokuva 11, 38, 43, 48, 63, 101,
 104, 105, 108, 109, 110, 113, 114, 122
 Krotošinas 107
 Kulmas 107
 Kuršas 55, 92, 93

L
 L., grafas 22
 Labreselio kautynės 75
 Lanckorona 41
 Langrai 74
 Laono kautynės 75
 Laufenburgas 75
 Leipcigas 10, 65, 71, 79, 95
 Lejenas 73
 Lenkija, Lenkijos karalystė 3, 7, 9,
 10, 11, 12, 15, 16, 38, 39, 41, 42,
 43, 46, 47, 48, 52, 60, 61, 70, 79,
 80, 83, 84, 87, 88, 92, 95, 96, 98,
 99, 101, 102, 104, 105, 106, 108,
 109, 110, 113, 115, 116, 117, 118,
 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126,
 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135,
 136, 140, 141, 143, 144, 149, 150,
 152, 154, 156, 157, 159, 160, 162,
 164, 165, 169, 170, 172, 175
 Lietuva 4, 47, 56, 62, 87, 88, 89, 92,
 93, 128, 129, 130, 131, 132, 175
 Lignicas 66
 Lionas 76
 Londonas 63, 79, 92, 100

M
 Maincas 74
 Maladečina 21, 52, 56, 60
 Malyj-Jaroslavec 9, 50
 Malo Ochotskij 31
 Manheimas 71
 Marengas 54
 Maskva 9, 15, 20, 21, 32, 33, 34, 36,
 50, 51, 54, 56, 58, 59, 60, 85, 87
 Maskvos upė 20
 Medinas 21
 Medininkai 52
 Meklemburgas 69
 Mezericas 107
 Michelau 107
 Minskas 11, 20, 22, 25, 29, 36,
 85, 86, 91, 93, 126, 129, 130
 Miras 19, 20, 25
 Mirnas 25, 26
 Modlinas 48, 50, 60
 Mogiliavas 17, 18, 20, 21, 28, 29,
 30, 31, 35, 36, 85, 86, 91, 92
 Monbrenas 23
 Monmartro aukštuma 76
 Monmirajo kautynės 75
 Montero kautynės 75
 Mormano kautynės 75
 Mostai 20
 Mozyrius 28, 35
 Mscislavas 20

N
 Nansuty 23
 Nanži 76
 Naros upė 50
 Naugardukas 24,
 Nemunas 10, 21, 24, 52, 53, 58,
 59, 60, 61
 Neris 21
 Nesvyžius 20, 24, 25
 Noimarkas 68
 Norvegija 64, 73, 74

O
 Oderis 52, 53, 63
 Odesa 83
 Olandija 72, 73, 75, 90
 Orša 21
 Ostrolenka 24
 Ostrovnas 21

P
 Pakra 20
 Paletjė 31
 Parma 79
 Paryžius 10, 29, 52, 60, 61, 64,
 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
 83, 90, 95, 96, 98, 99, 100, 120,
 124, 126, 127
 Peizernas 107
 Pasarevo kaimas 32
 Peterburgas / Sankt Peterburgas
 10, 11, 49, 54, 61, 64, 85, 87,
 89, 90, 91, 92, 95, 96, 106, 127,
 132, 157, 169, 172
 Petersvaldau 10, 68
 Piasečnas 24, 25
 Piezernas 107
 Piotrkovas 63
 Pjačenca 72, 79
 Pjemontas 55
 Plesvico kaimas 66
 Pleščenicai 52
 Plockas 43, 62

- Podevicas 107
 Podgožė 108
 Podolė 20, 93
 Poišvico kaimas 10, 67
 Polockas 37
 Portugalija 47, 69
 Potsdamas 63,
 Poznanė 43, 59, 62, 63, 83, 100,
 101, 107
 Požerūnai 62
 Praha 10, 67, 68, 69
 Prancūzija 10, 16, 29, 30, 47,
 52, 58, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 97, 98,
 99, 100, 101, 115, 116, 117, 127
 Presburgas 70
 Prūsija / Prūsijos karalystė 10, 11,
 54, 55, 61, 62, 63, 64, 74, 75,
 76, 78, 105, 107, 108, 122
 Prūsijos imperatorius / karalius
 10, 73, 77, 90, 104
 Pulavai 128
 Pultuskas 24, 61
- R
- Račukos priemiestis 31
 Reichenbachas 10
 Reimso kautynės 75
 Reinas 10, 52, 59, 64, 69, 71, 72,
 73, 74, 75, 97, 98
 Rido pilis 71
 Ryga 60, 61
 Rochačėvas 35
 Roma 54, 109, 135, 136
 Romanovas 26, 27, 31
 Roterdamas 90
 Rotjer kautynės 75
- Rusija 9, 10, 11, 16, 22, 23, 28,
 29, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76,
 78, 83, 84, 85, 87, 88, 91, 92,
 94, 100, 104, 105, 107, 108,
 109, 119, 120, 123, 124, 129,
 134, 135, 140, 141, 142, 159,
 160, 162, 163, 164, 169
 Ružanai 24
- S
- Saalė 65
 Saksonija 9, 59, 104, 115
 Sena 130
 Sen Dizje 76, 77
 Sen-Klu 65
 Sicilija 116
 Sienikovas 25, 26
 Silezija 55, 66, 69, 70, 74, 76
 Siur Sen 75
 Sluckas 27
 Slonimas 23
 Smolenskas 20, 21, 31, 32, 37,
 50, 51, 52, 54, 61, 63, 85, 87
 Smurgainiai 52, 58
 Sparta 116
 Staikai 52
 Saryj Pobolove 18, 19
 Stokholmas 10, 64
 Strozovas 28
 Strigau 66
 Stroganovas 33
 Sviločiai 35, 36
- Š
- Šan-Obero kautynės 75
 Šathauzenas 75

- Šatijonas 10, 75
 Šenbruno taika 105, 106, 108
 Ševelingenas 73
 Šildbergo apylinkės 107
 Šklovas 30, 31
 Šnaidemulė 59
 Šomonas 75, 76
 Švaidenbergo kalvos 36,
 Šveicarija 67, 74
 Švedija 64, 65, 66, 69, 73, 74
- T
 Tacho upė 47
 Tauragė 62
 Tilžė 62, 107
 Tyšovcai 41
 Toplicas 10, 68, 69, 86
 Torūnė 59, 60, 107
 Trachenbergas 69
 Trajanas 168
 Trakai 58
 Trua 77, 163
 Tučkovas 33
 Turas 76
 Turčas 25
 Turecas 28
 Turkija 83
- V
 Vaisigas 65
 Varšuva / Varšuvos kunigaikštystė 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 21, 38, 43, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 60, 62, 63, 83, 84, 88, 95, 96, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 113, 122, 123, 124, 126, 128, 130, 132, 145, 150, 154, 155, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 171
 Veimaras 90
 Veličkos 83, 104, 105, 106
 Velingtonas 75, 76, 104
 Vengrija 67, 119
 Verėja 21,
 Vestfalija 20, 59
 Viazma 9, 21, 50
 Vičenca 66, 68, 75, 78, 79
 Viena 11, 63, 107, 108, 117, 118, 121, 122, 123, 128
 Vil Pentas 76
 Vilnius 10, 29, 49, 52, 53, 54, 56, 58, 61, 62, 87, 128, 132, 175
 Vilparizi 76
 Vinkovas 21
 Vysla 16, 18, 21, 62, 87, 105, 108
 Vitebskas 37, 85, 86, 91, 92
 Vitri kelias 76, 77
 Viurscheno mūšis 65
 Viurtenbergas 70, 73
 Vladimiras 37, 38
 Vlodava 38
 Vokietija 59, 64, 69, 71, 72, 73, 79, 83
 Volčynas 36
 Voluinė 16, 20, 38, 93, 107, 126
 Vongravecias 107
 Voronovas 33
 Vroclavas 10, 63, 64, 67, 107
- Z
 Zamostė 48, 52, 60, 105
 Zavichostas 105
 Zupranai 57

Mykolas Kleopas Oginskis. Atsiminimai. Apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaigos. IV tomas (Mémoires de Michel Oginski. Sur la Pologne et les Polonais. Depuis 1788 jusqua la fin de 1815. Tome quatrième. Paris, Chez L'editeur rue des Grands-Augustins, N° 18, Chez Ponthieu, Libraire, Palais-Royal, Galerie de Hois. Geneve barbezat et delarue, libraires 1826) knygos vertimas iš prancūzų į lietuvių kalbą. Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2010 – 192 p. Iliustr.

Asmenvardžių rodyklė: 175–183.

Vietovardžių rodyklė: 184–189.

ISBN 978-9955-818-09-0

UDK 943.8.06/.07(093)
Og-13

Mykolas Kleopas Oginskis

ATSIMINIMAI

Apie Lenkiją ir lenkus nuo
1788 iki 1815 metų pabaigos

IV tomas

Leidybos vadovė, redaktorė, maketo autorė *Danutė Mukienė*

Vertėjas iš prancūzų į lietuvių kalbą *Virginijus Baranauskas*

Viršelio dailininkė *Deimantė Rybakovienė*

Kalbos redaktorė Margarita Gaubytė

Iliustracijos iš *RKIC archyvo*

Pirmame viršelyje Mykolo Kleopo Oginskio portretas. Lietuvos nežinomas

dailininkas, XVIII a. pab. – XIX a. pr., dramblio kaulas, akvarelė,

7,1 x 5,4. LDM T 2821.

Tiražas 700 egz.

Išleido Regionų kultūrinių iniciatyvų centras

Spausdino UAB „Petro ofsetas“

Žalgirio g. 90, Vilnius